Part Code ST1316
R G B WH GR BL Grey Scale #13 C M Y K
DANES-PICTA.COM
A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19
Colour Chart #13
Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black
Inches Centimetres

JÓZEF ŚWIDROWSKI

TEORIA MONETARNA JOHNA LAW

WYDANE Z ZASIŁKIEM FUNDUSZU KULTURY NARODOWEJ

WARSZAWA 1938
NAKŁADEM SZKOŁY GŁÓWNEJ HANDLOWEJ W WARSZAWIE

JÓZEF ŚWIDROWSKI

TEORIA MONETARNA JOHNA LAW

WYDANE Z ZASIŁKIEM FUNDUSZU KULTURY NARODOWEJ

WARSZAWA 1938

NAKŁADEM SZKOŁY GŁÓWNEJ HANDLOWEJ W WARSZAWIE

3/IV 38 B. Pols 4,-

JÓZEF ŚWIDROWSKI

TEORIA MONETARNA JOHNA LAW

4,-

JÓZEF ŚWIDROWSKI

THE MONETARY THEORY OF JOHN LAW

WARSAW 1938

PUBLISHED BY THE ACADEMY OF COMMERCE WARSAW POLAND

JÓZEF ŚWIDROWSKI

TEORIA MONETARNA JOHNA LAW

WYDANE Z ZASIŁKIEM FUNDUSZU KULTURY NARODOWEJ

WARSZAWA 1938

NAKŁADEM SZKOŁY GŁÓWNEJ HANDLOWEJ W WARSZAWIE

55 : 332

DRUKARNIA
WACŁAW ZAJĄCZKOWSKI
WARSZAWA CHŁODNA 37
TELEFON 669-46

50300 | 2

PRZEDMOWA

Nasuwa się pytanie, czy rzeczywiście istnieje potrzeba jeszcze jednego opracowania teorii monetarnej Lawa, gdy już poświęcono temu ekonomiście dziesiątki, jeśli nie setki opracowań, w których starano się przedstawić jego teorię, jako też działalność we Francji w latach 1716—1720. Przez dwa wieki zainteresowanie finansistą szkockim nie słabnie. Od czasu gdy wystąpił we Francji ze swym eksperymentem monetarno-gospodarczym aż do chwili obecnej zjawiają się coraz nowe publikacje, poświęcone Lawowi. Należy przyznać, że rzadko któremu z ekonomistów wieku osiemnastego poświęcono tyle prac, ile Lawowi[1].

Jednakże dotychczasowa literatura na temat Lawa nie jest zadowalająca. Głównym przedmiotem zainteresowania była jego działalność gospodarczo-polityczna we Francji, natomiast jego koncepcje teoretyczne nie budziły wielkiego zainteresowania, były one rozpatrywane jedynie w związku z tak zwanym „Systemem“[2]. Prawdopodobnie gdyby nie eksperyment gospodarczo-monetarny Lawa we Francji, wogóle jego teorie nie by-

---

[1] Law stał się nawet bohaterem trzech powieści historycznych. Zdaje się, że żaden z ekonomistów nie został wyróżniony w taki sposób.

[2] Działalność Lawa we Francji, tzw. „System“, jest omawiana w moim artykule pt. „Biografia Lawa oraz historia Systemu“. Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych. Tom VII. Lwów 1938.

łyby bardziej badane, niż teorie wielu innych współczesnych mu autorów. Tymczasem właśnie teorie Lawa zasługują na wyróżnienie i bliższe zainteresowanie się nimi.

Na ogół analiza teori Lawa była błędna. Dwie przyczyny spowodowały niewłaściwe opracowanie i nieodpowiednie przedstawienie poglądów ekonomicznych Lawa. Przede wszystkim zbyt wielkie zainteresowanie się historią Systemu i wiązanie praktycznej działalności Lawa z jego teorią monetarną utrudniało odpowiednie potraktowanie teorii. Przeważnie nie starano się rozpatrywać teorii Lawa niezależnie od jego eksperymentu gospodarczo-monetarnego. Teoria była w mniejszym lub większym stopniu podporządkowana Systemowi.

Drugą przyczyną, która utrudniała przedstawienie teorii Lawa w odpowiedni sposób, był sposób wyłożenia przez niego poglądów. Ciągłe wysuwanie przez autora na plan pierwszy wskazań z dziedziny polityki gospodarczej, podkreślanie korzyści, które miała dać proponowana reorganizacja handlu, kładzenie nacisku przez autora na mniej ważne myśli z punktu widzenia teorii monetarnej, pozostawiło w cieniu istotne i wartościowe myśli teoretyczne i utrudniało właściwe przedstawienie systemu teoretycznego Lawa. Sam Law przyznaje, że nie przedstawił swych myśli w sposób odpowiedni: „Nie miałem czasu", mówi on, „ułożyć swoich myśli w takim porządku, w jakim powinny być"[3].

Historycy gospodarczy w sposób bardzo różnorodny traktowali Lawa jako teoretyka. Niektórzy autorzy, jak Hennet, uważali Lawa poprostu za awanturnika, który dzięki swej umiejętności przekonywania i zjednywania

---

[3] John Law — Oeuvres complètes publiées pour la première fois par Paul Harsin. 3 vol. Paris 1934. Str. 164, t. I.

ludzi zyskał zaufanie regenta Francji. Nie posiadając najmniejszej znajomości ekonomii, spowodował takie zamieszanie w gospodarczych stosunkach kraju, że konsekwencje tego stanu rzeczy dawały się odczuwać długo jeszcze po zlikwidowaniu Systemu[4].

Część autorów, choć nie zajmowała tak nieprzyjaznego stanowiska, negatywnie ustosunkowała się do Lawa, traktując go jako praktyka-finansistę, a nie jako teoretyka-ekonomistę. Ci autorzy zwracają uwagę przede wszystkim na działalność Lawa we Francji, zaś teorię monetarną o tyle biorą pod uwagę (jeśli wogóle ją rozpatrują), o ile pozostaje ona w związku z jego działalnością we Francji; przede wszystkim starają się przy pomocy poglądów teoretycznych Lawa wyjaśnić istotę Systemu[5].

Niektórzy autorzy, przyznając, że Law wygłosił pewne myśli teoretyczne, traktują go jednak jako „doktrynera", który zasady przez siebie głoszone posunął do absurdu, przy czym starają się oni wykazać całkowitą fałszywość jego teorii[6].

Inni znów autorzy, przyznając zasługi Lawowi jako ekonomiście, wykazują sprzeczność między poglądami teoretycznymi a polityką prowadzoną we Francji[7].

---

4 Hennet M. Théorie du crédit public. Paris 1816. Str. 167.

5 Tutaj można wymienić takich autorów jak Kaulla, Pereire.

6 Cochut P. A. The Financier Law. London 1856. Str. 40.
Pose A. Les théories monétaires de Jean Law. Paris 1928. Str. 676—7.

7 Tak np. Lucien Valery (Les idées économiques de Dutot, Vienne 1920) wykazuje z wielkim talentem tę sprzeczność: „Będąc liberałem w swym projekcie, okazał się fanatykiem gwałtownym w praktyce, jego walka przeciwko złotu i srebru jest tego dowodem. Będąc nieprzyjacielem jakichkolwiek zmian wartości obrachunkowej (valeur numéraire) monet, sam przeprowadza operacje przetapiania, zwiększania lub zmniejszania zawartości kruszcu w monetach. On,

Nieliczni jedynie autorzy starają się przedstawić poglądy monetarne Lawa niezależnie od jego politycznej działalności. Jednakże i ci autorzy nie spełnili zadowalająco zadania, jakiego podjęli się. W kronikarski sposób wyłożyli całokształt poglądów monetarnych Lawa, lecz nie wykazali spoistości wewnętrznej poszczególnych poglądów, nie stwierdzili, że Law próbował stworzyć teorię pieniądza. Nie rozróżniali w swej analizie poglądów ekonomicznych Lawa dwóch oddzielnych, niezależnych części: 1. teorii monetarnej Lawa, 2. teorii polityki monetarnej i gospodarczej tak zwanego Systemu. Łączenie tych dwóch niezależnych od siebie części poglądów ekonomicznych w jedną całość może doprowadzić jedynie do referowania poszczególnych myśli i koncepcyj, co stwarza wrażenie, że właściwie Law encyklopedycznie wyłożył wiele poglądów, pozostających z sobą w logicznej sprzeczności[8].

---

który przywrócił zaufanie i kredyt, powoduje na skutek stosowania środków drakońskich, brak zaufania i brak kredytu, które trwają bardzo długo. Teoretyk o poglądach szerokich i utopijnych, jak na swą epokę, nie umiał w stosowaniu swego systemu odrzucić błędów teoretycznych". S. 42.

[8] Do tej grupy autorów można zaliczyć Harsina. Zajmowanie się wyłącznie Systemem oraz pewnymi koncepcjami Lawa, pozostającymi w związku z Systemem, być może wynikało z tego, że merkantylizm, zdaniem wielu historyków, nie stanowił teorii, lecz raczej praktykę i politykę. Zwłaszcza taki pogląd reprezentują historycy gospodarczy. Typowe pod tym względem jest zdanie Harsina: „Prawdę mówiąc, merkantylizm nie jest ekonomią polityczną; jest to raczej polityka ekonomiczna; merkantylizm jest terminem dosyć mglistym, który nadano źle określonemu zbiorowi tendencyj lub praktyk właściwych polityce ekonomicznej wielkich państw. (Les doctrines monétaires et financières en France du XVIe au XVIIIe siècle. Paris 1928. S. 12). Taki pogląd historyków gospodarczych powstał jedynie wskutek tego, że teoria merkantylna ściśle wiązała się z polityką, stanowiąc nieodłączną jej część. Takie zdanie jest błędne:

Wykazywanie błędów teoretycznych Lawa z punktu widzenia teorii współczesnej jest wadą metodyczną, jaką odznaczali się autorzy zarówno przy analizie teorii Lawa, jako też przy zwalczaniu jego teorii na tej podstawie, jakoby jej próba realizacji doprowadziła do katastrofalnych wyników. Do oceny doktryny ekonomicznej w jej rozwoju historycznym nie można i nie należy stosować tego samego kryterium, jakie stosuje się do nowoczesnych teorii; zadanie historyka doktryn ekonomicznych polega na przedstawieniu przewodniej myśli danych rozważań, stosunku autora badanego do poprzedników, wpływu rozpatrywanego autora na rozwój doktryny. Tymczasem prawie wszyscy historycy doktryny Lawa wyodrębniali pewne grupy poglądów, które oddzielnie badali, jak np. koncepcję dodatniego wpływu pieniądza na życie gospodarcze, myśli, dotyczące podszacowania pieniądza, teorię kwantytatywną. Tego rodzaju analiza doprowadziła do poćwiartowania całości poglądów na poszczególne części, natomiast nie pozwoliła przedstawić i scharakteryzować samej doktryny monetarnej.

Wobec takiego traktowania Lawa jako ekonomisty narzuca się konieczność opracowania poglądów monetarnych tego autora i przedstawienia ich jako całości. W przeciwnym wypadku będziemy w tej sytuacji, że poznamy poszczególne poglądy, nie ogarniając całości, będziemy widzieli drzewa, nie mogąc jednak dostrzec lasu. Należy wreszcie zerwać z rozpatrywaniem Systemu w związku z teorią Lawa. Historia Systemu stanowi nieodłączną część biografii Lawa. Tworzył się on pod wpływem wielu czynników, z któ-

---

merkantylizm rozwinął teorię, która mimo swych braków była dalej rozwijana i stanowiła punkt wyjścia ekonomii wieku 18-go i 19-go.

rych poglądy czysto-monetarne nie posiadały największego znaczenia; System był wypadkową wpływów politycznych, gospodarczych, dziwną mieszaniną oddziaływania różnych sił i konieczności. To też należy odrzucić twierdzenie, że Law wprowadził w życie swoje doktryny monetarne.

Źródeł doktryny Lawa należy szukać w trzech kierunkach. Jednym są te wszystkie zmiany, które zostały wywołane ruchem kolonizacyjnym po odkryciu Ameryki oraz przypływem kruszców szlachetnych do Europy. Drugie źródło bardziej bezpośrednie stanowią teorie monetarne angielskie[9], wreszcie trzecie — najmniej ważne — teoretyczne ekonomiczne środowisko francuskie; miało ono jedynie praktyczne znaczenie dla Lawa, wpłynęło na konstrukcję jego projektów bankowych.

Od połowy wieku 17-go do połowy wieku 18-go spadały ceny prawie we wszystkich krajach europejskich. Według niektórych historyków gospodarczych spadek cen wyniósł 40% w ostatniej ćwierci wieku 17-go. Zniżka ta, która nastąpiła po okresie znacznej zwyżki cen i rozwijającej się ożywionej działalności gospodarczej, wpłynęła deprymująco i zakłócająco na wszystkie dziedziny życia gospodarczego.

Poza zjawiskami, jakie nastąpiły w dziedzinie monetarnej, należy wskazać na różnice, jakie zaznaczają się między stanem gospodarczym poszczególnych krajów. Z jednej strony istniał kraj tak bogaty i gospodarczo rozwinięty, jak Holandia, z drugiej strony kraje, walczące o zdobycie odpowiedniego znaczenia i stano-

---

[9] Autor poświęcił temu zagadnieniu artykuł: „Poprzednicy Lawa — źródła jego doktryny monetarnej". Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych. Lwów. Tom VI. 1937.

wiska gospodarczego, jak Anglia, z trzeciej kraje takie, jak Francja, które, zdaniem niektórych ówczesnych ekonomistów, miały wszelkie dane po temu, by zająć dominującą pozycję gospodarczą, a które nie odgrywały wówczas wielkiej roli gospodarczej. Wielu autorów zastanawiało się nad kwestią dlaczego tak się dzieje, jakie przyczyny wywołują wielkie różnice w stanie gospodarczym poszczególnych krajów, które pod innymi względami nie różnią się znacznie od siebie. Jedni ekonomiści jak Petty duże znaczenie przypisywali zjawiskom natury niemonetarnej, podkreślali znaczenie pracowitości i zmysłu oszczędności mieszkańców krajów, które tylko dzięki temu zdobyły dominujące znaczenie, inni natomiast dochodzili do wniosku, że różnice tkwią wyłącznie w systemie monetarnym. Ci autorzy byli zdania, że nietrudno jest znaleźć środki zaradcze o charakterze wyłącznie monetarnym. Law, który niewątpliwie już w czasie swego pobytu w Londynie przyswoił sobie doktrynę, według której pieniądz posiada znaczenie decydujące dla życia gospodarczego, utwierdził się tym bardziej w tym przekonaniu, stwierdzając, że w Holandii oraz w państwach włoskich istnieje koincydencja między dużą ilością kruszców szlachetnych, niską stopą procentową, a rozwojem życia gospodarczego i ogólnym dobrobytem. Związek przyczynowy między tymi zjawiskami wyjaśnił w sposób następujący: pieniądz powinien znajdować się w odpowiedniej ilości, by w kraju była niska stopa procentowa oraz by rozwój gospodarczy mógł nastąpić. Między Lawem a innymi autorami zachodzi ta zasadnicza różnica, że Law nie wierzy bezapelacyjnie w dodatnie oddziaływanie pieniądza. Ponadto teorie pieniądza wiąże ze swą teorią wartości i wymiany.

Koncepcja teoretyczna Lawa, ściśle związana ze

zjawiskami gospodarczymi wieku siedemnastego, znalazła jeszcze inne źródło swego powstania. Nagromadził się w wieku 17-ym bogaty materiał, literatura ekonomiczna na ten temat składała się z dziesiątków różnych traktatów monetarnych i projektów bankowych, pisanych w różnych okolicznościach, cały szereg pisarzy zabrał głos w sprawach monetarnych. Przede wszystkim należy podkreślić znaczenie głoszonych przez ekonomistów angielskich teoryj i poglądów monetarnych. Niektórzy autorzy oceniają Lawa na tle poglądów merkantylistów francuskich. Ten błędny pogląd powstał dzięki temu, że, ze względu na eksperyment gospodarczy Lawa, wiązano go ze środowiskiem, w którym działał. Tymczasem Law jest ściśle związany z monetarną myślą angielską. Poprzedników Lawa przede wszystkim należy szukać w Anglii. Law, żyjąc w Londynie w okresie, w którym żywo interesowano się doktrynami monetarnymi, zwłaszcza koncepcją pieniądza manipulowanego, założono Bank Angielski, oraz były podejmowane próby założenia banku rentowego przez Chamberlaina, nie mógł nie interesować się całym ruchem teoretycznym i praktycznym w dziedzinie problemów bankowych[10]. W tym czasie Anglia górowała zarówno nad Francją jak i nad innymi państwami pod względem poziomu teorii monetarnej. Tu spotyka się całą plejadę autorów, można nawet rozróżnić poszczególne kierunki wśród angielskich ekonomistów merkantylnych.

---

[10] Law broni się przed zarzutem, jakoby swe poglądy ekonomiczne zapożyczył od Chamberlaina; twierdzi, że swój projekt założenia banku rentowego opracował na wiele lat przed zapoznaniem się z projektem Chamberlaina. Wykazuje, że podobieństwo między obydwoma projektami jest jedynie pozorne, a nie istotne. Oeuvres complètes, o. c., s. 110, 112, t. I.

Francuskie środowisko ekonomiczne, które wywarło niewielki wpływ na poglądy Lawa, przyczyniło się jedynie do zmodyfikowania przedstawianych projektów bankowych. Law we Francji porzucił myśl pieniądza rentowego, dążąc do wprowadzenia czystej waluty papierowej. W okresie pobytu Lawa żywo interesowano się we Francji zagadnieniem kryzysu gospodarczego, deflacyjne zjawiska w drugiej połowie wieku siedemnastego wycisnęły swoje piętno na francuskiej myśli monetarnej. W dociekaniach monetarnych tego okresu starano się stwierdzić przyczyny trudności gospodarczych oraz znaleźć środki zaradcze[11].

---

11 Na ogół we Francji na początku wieku XVIII-go ekonomiści wypowiadali się za zwiększeniem wielkości obiegu. Zwiększenie to, dokonane drogą emisji not papierowych, miało pozwolić na osiągnięcie różnych celów. Przeważna część autorów chciała królowi dostarczyć odpowiednich środków pieniężnych w celu zmniejszenia ciężaru długu publicznego drogą częściowego lub całkowitego spłacenia długu oraz obniżenia procentów płaconych od pożyczek państwowych oraz umożliwienia królowi zaciągania pożyczek na dogodnych warunkach. Na drugim planie stawiano kwestię ożywienia życia gospodarczego. Do ożywienia w znacznym stopniu miała przyczynić się zwyżka cen na skutek zwiększenia wielkości obiegu pieniężnego. Tak np. jeden anonimowy autor stwierdza, że ceny zboża spadły; aby przywrócić równowagę między cenami zboża, a cenami innych towarów oraz usług, należałoby spowodować zniżkę płac i cen towarów. Wobec tego, że jest to niemożliwe, „trzeba usiłować podwyższyć ceny przez zwiększenie ilości pieniędzy". Inny autor, Morrison, chce zrealizować podobne zamierzenie. Autor twierdzi, że ceny produktów rolnych spadły, gdy ceny innych towarów nawet cokolwiek podniosły się. Wskutek tego uprawa roli nie opłaca się, należy wywołać zwyżkę cen. Aby to osiągnąć, autor radzi emitować bilety na sumę dwóch miliardów liwrów, co, jego zdaniem, musi spowodować zwyżkę cen. Jeden z autorów, Le Rebours, stara się wykazać, że wobec tego, że zwyżka cen nie będzie proporcjonalna do wzrostu obiegu, w rezultacie obieg w kraju będzie relatywnie większy. Harsin. Les doctrines... o. c., s. 127—134.

W porównaniu z wywodami ekonomicznymi projektodawców angielskich rozważania francuskich ekonomistów tego okresu przedstawiają się dosyć skromnie. Przebija w nich wiara, że bank przyczynia się do wzrostu handlu dzięki powiększeniu obiegu pieniężnego. Równocześnie poszczególni autorzy podkreślają niezwykłe korzyści, wynikające z użycia pieniądza papierowego, który nie daje się podrabiać, nie zmienia wartości itp. Należy przy tym zauważyć, że wiele projektów bankowych we Francji przedstawili cudzoziemcy. Francuscy ekonomiści w tej dziedzinie nie wykazali wielkiej samodzielności i oryginalności, pozostając najpierw pod wpływem włoskich, a później angielskich doktryn. Autorzy tylko okolicznościowo, zresztą niezbyt głęboko, uzasadniali swe poglądy.

Jakkolwiek geneza doktryny monetarnej Lawa ma swoje źródło w wielu dziedzinach i kierunkach, jednak konstrukcja samej teorii jest oryginalna. Law wysunął dwie podstawy swej teorii monetarnej, teorię wymiany i teorię wartości. Te dwie teorie były punktem wyjścia teorii pieniądza, która ze swej strony była znów podstawą dla wskazań z dziedziny polityki monetarnej. W ten sposób Law stworzył gruntowną podstawę teoretyczną dla tych wszystkich poglądów monetarnych, które powstały i rozwijały się w wieku siedemnastym.

Podstawowa koncepcja Lawa nie była przez historyków doktryn monetarnych właściwie oceniana. Widzieli oni w Lawie merkantylistę, który tym odróżniał się od pierwszych merkantylistów, że zamiast wysuwania postulatu zdobycia przez kraj możliwie największego zapasu kruszców szlachetnych postawił postulat możliwie największego rozszerzenia obiegu pieniężnego drogą emisji pieniądza papierowego. Rewizja tego poglądu jest konieczna, aby z jednej strony można było

zrozumieć znaczenie Lawa na tle doktryny monetarnej jego epoki, a z drugiej — móc badać ciągłość rozwoju w Anglii tych poglądów, które były głoszone w wieku XVIII poprzez dyskusje Currency i Banking School.

Nowe opracowanie teorii Lawa jest tym bardziej wskazane, że obecnie rozporządzamy prawdopodobnie całym dorobkiem ekonomicznym tego autora; został on skrzętnie zebrany i krytycznie wydany przez Harsina[12]. Dzięki temu opracowaniu można przedstawić całość poglądów autora, począwszy od pierwszego sformułowania poglądów monetarnych, a kończąc na myślach, do których doszedł na skutek swych doświadczeń we Francji.

Plan tej pracy odbiega od planu, jaki zwykle stosują komentatorzy doktryny Lawa. Przede wszystkim wyłożona jest teoria wartości i wymiany, będąca podstawą teorii pieniądza. Następnie rozpatrywana jest teoria pieniądza, później zaś podano wskazania z dziedziny polityki pieniężnej oraz projekt organizacji instytucji, która ma pozwolić na realizację wskazań i postulatów, podsuniętych przez teorię względnie narzuconych przez politykę gospodarczą.

W przedstawieniu teorii Lawa staraliśmy się możliwie jak najwierniej i najściślej oddać jego poglądy, dlatego też wstrzymywaliśmy się od jakiegokolwiek komentowania i interpretowania tych poglądów. Stąd, być może, powstał pozorny nadmiar cytat. Nadmiar ten jest uzasadniony myślą, jaka dla autora była wytyczną przy opracowaniu teorii Lawa. Dopiero w rozdziale ostatnim autor scharakteryzował teorię Lawa oraz przedstawił własny pogląd na myśl przewodnią

---

[12] John Law. Oeuvres complètes publiées pour la première fois par Paul Harsin. 3 tomy. Paris 1934.

Lawa, koncepcję, jaką on wysunął, łączność, jaka istnieje między Lawem a jego poprzednikami, oraz związek między praktyczną działalnością Lawa we Francji a jego teoretycznymi pomysłami i koncepcjami.

W rozdziale tym autor wykazał, że po pierwsze nie można łączyć teorii Lawa z jego działalnością, a po drugie, że teorie monetarne Lawa, a zwłaszcza jego koncepcja tworzenia pieniądza w ilości, odpowiadającej popytowi na niego, odgrywa niezwykle ważną i wielką rolę dla genezy tego problemu.

Obecne opracowanie poglądów może wydać się niekompletne pod jednym względem, mianowicie nie podano dalszych losów doktryny Lawa. Praca ta jest drugą częścią całości, która obejmie teorię monetarną w Anglii w wieku siedemnastym i osiemnastym. Trzecia część będzie poświęcona teorii pieniądza manipulowanego w wieku osiemnastym. To zwalnia autora od przedstawienia dalszego rozwoju koncepcji Lawa. W ten sposób przedstawiona całość teorii pieniądza manipulowanego do wieku 19-go być może pozwoli na wyjaśnienie i zrozumienie od strony teoretyczno-historycznej ewolucji ciekawej koncepcji pieniądza manipulowanego od czasu jej powstania.

BIBLIOGRAFIA

I. *Prace Lawa.*

1. Money and Trade Considered with a Proposal for Supplying the Nation with Money. Edinburgh, Andrew Anderson, 1705. Inne wydania angielskie: 1) London 1720; 2) Glasgow, R. and A. Foulis, 1750; 3) w A Fourth Collection of Scarce... Tracts, 1752, t. IV, wyd. Sommers; 4) Glasgow 1760; w drugim wydaniu A Fourth Collection of Scarce Tracts, t. XIII; 5) w John Law — Oeuvres complètes publiées pour la première fois par Paul Harsin, 3 tomy, Paris 1934 (tekst angielski i tłumaczenie francuskie), t. I, str. 2—165. Wydania francuskie: 1) Considérations sur le commerce et sur l'argent. Traduit de l'anglais. La Haye, J.Neaulme, 1720; 2) Considérations sur le numéraire et sur le commerce, w Oeuvres de J. Law, Contrôleur général des Finances de France.... wydanie, dokonane przez generała Senovert, Paris 1790; 3) przedruk w Economistes Financiers du XVIII-e siècle, przez E. Daire. I wydanie — Paris 1843; 4) II wydanie — 1851; Wydanie niemieckie: Gedancken vom Waaren und Geldhandel, nebts dem erst in Schottland, hernach in Frankreich vorgestellten und angenommen neuen Project und Systemate der Financen. Leipzig J. Schuster 1720.
2. Mémoire sur l'usage des monnaies et sur le profit ou la perte qu'il peut y avoir pour un Prince et pour un Etat dans l'altération du titre de ses monnaies et dans l'augmentation ou la diminution de leur prix par rapport aux Etats voisins (1706—1707); 1) wyd. w Recherches et considérations sur les finances en France de 1595 jusqu'en 1721, przez F. V. Forbonnais. 6 tomów. Basle 1758; 2) wyd. w Economistes financiers du XVII-e siècle, par E. Daire. I-e wyd. 1843; II wyd. 1851; 3) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin; t. I, str. 166—194.
3. Mémoire pour prouver qu'une nouvelle espèce de monnaie peut être meilleure que l'or et l'argent (1701)—w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin; t. I, s. 195—214.

4. Projet d'établissement d'une banque à Turin (1711—1712); 1) wyd. w Law e Vittorio Amadeo II di Savoia przez D. Perrero, in Curiosità e ricerche di Storia subalpina, t. I, 1875; 2) w Un capitolo della vita di Giovanni Law, in Memorie della Reale Academia delle Scienze di Torino, seria II, t. LXIV (1913—1914); 3) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin; t. I, s. 215—221.
5. Mémoire sur l'acquittement des dettes publiques (maj 1715); 1) wyd. w Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reiche, 37 Jahrgang, 3-es Heft, 1913 (przez K. F. Mann); 2) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin; t. II, s. 1—4.
6. Mémoire sur les banques (lipiec 1715); 1) w wydaniu Senovert; 2) w wydaniu E. Daire, I-e i II-e wydanie; 3) w Oeuvres complètes wyd. P. Harsin; t. II, s. 5—41.
7. Lettre de Law à Desmaretz, le 26 juillet 1715; 1) w wydaniu Senovert; 2) w wydaniu E. Daire, I-e i II-e wydanie; 3) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. II, s. 42—55; do listu dołączono Observations sur l'établissement de la Banque — w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. II, s. 56—61.
8. Lettre de Law à Desmaretz, le 31 juillet 1715; 1) w wydaniu Senovert; 2) w wydaniu E. Daire; 3) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. II, s. 62—66.
9. Restablissement du commerce (wrzesień 1715); w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. II, s. 67—259.
10. Réponse de Law aux objections présentées à sa proposition (19 październik 1715); w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. II, s. 260—261.
11. Lettre au Régent (grudzień 1715); 1) wydanie Senovert; 2) wydanie E. Daire; 3) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. II, s. 262—268.
12. Mémoire sur les banques (grudzień 1715); 1) wydanie Senovert; 2) wydanie E. Daire; 3) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. II, s. 269—315.
13. Mémoire sur la politique française (początek roku 1716); 1) wydanie K. F. Mann w Schmollers Jahrbuch, 1913, Hf. 3; 2) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. II, s. 316—327.
14. Mémoire sur le change (1716); 1) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 1—5.
15. Observations sur l'utilité de la Banque Générale; w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 6—10.

16. Mémoire sur la Banque Générale; w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 11—20.

17. Mémoire sur la Banque Générale; w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 21—22.

18. Mémoire sur la Banque générale en faveur de sa transformation en Banque royale (11 listopada 1717); w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 23—26.

19. Lettre de M. Law à S. A. R. Monseigneur le Duc d'Orléans régent, lorsque le système eut du dessous; w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 27—89.

20. Projet d'une nouvelle forme d'asseoir les revenus du Roy (kwiecień 1718); w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 30—37.

21. Mémoire sur le Denier royal (czerwiec 1719); w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 38—61.

22. Projet d'Edit; w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 62—76.

23. Idée générale du nouveau système des finances; w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 77—97.

24. Lettre écrite à M... sur le nouveau Système des finances et particulièrement sur le remboursement des rentes constituées; 1) w Mercure de France, février 1720; 2) wydanie E. Daire, I-e i II-e wydanie; 3) w Histoire du système des finances sous la minorité de Louis XV pendant les années 1719 et 1720 przez przez Du Hautchamp. Hague, 1739, 6 vol.; 4) w Histoire de France pendant le règne de Louis XV, przez Jobez; 5) tłumaczenie angielskie — The Present State of the French Revenue and of the Controversy betwixt the Parliament of Paris, and Mr Law. London 1720; 6) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 98—102.

25. Seconde lettre où l'on traite du crédit et de son usage; 1) w Mercure de France, mars 1720, 2) w Histoire du système des finances... przez Du Hautchamp. Hague 1739; 3) w wydaniu E. Daire, I, i II wydanie; 4) w Histoire de France pendant le règne de Louis XV, przez Jobez; 5) tłumaczenie angielskie w The Present State... London 1720; 6) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 103—111.

26. Réponse aux deux lettres sur le nouveau Système des Finances; 1) w Mercure de France, avril 1720; 2) w wydaniu E. Daire, I i

II wydanie; 3) tłumaczenie angielskie w The Present State... London 1720; 4) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 112—126.

27. A Letter by Way of Answer to the Remonstrances Presented to the King by the Parliament the 17th of April, 1720; 1) w The Present State... London 1720; 2) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 127—137.
28. Troisième lettre, où l'on traite encore des Constitutions et du Crédit et où l'on explique l'usage des monnoyes en général, et les avantages de la monnoye de banque en particulier; 1) w Mercure de France, mai 1720; 2) w wydaniu E. Daire, I i II wydanie; 3) tłumaczenie angielskie w The Present State... London 1720; 4) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 138—158.
29. Lettre au sujet de l'arrêt du conseil d'état du 22 mai 1720; 1) tłumaczenie angielskie w The Present State.... London 1720; 2) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 159—162.
30. Mémoire sur le discrédit (czerwiec 1720); w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 163—166.
31. Effets que le Système de M. Law a produit sur les espèces dans plusieurs Etats de l'Europe (sierpień 1721); 1) w wydaniu K. F. Mann w La Revue d'histoire économique et sociale, 1913; 2) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 167—170.
32. Effets que la peste arrivée en Provence en 1720 a pu causer sur le crédit; w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 171—173.
33. Mémoire justicatif d'avril—mai 1723 (Lettre de Law au Duc d'Orléans, Mémoire); w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 174—190.
34. Projet d'édit sur le rétablissement du crédit en France (maj 1723); w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 191—195.
35. Mémoire justicatif de mai 1723 (Lettre de Law au Marquis de Lessay (maj 1723), comparaison de l'effet du système de m. Law en France avec l'effet de celuy d'Angleterre sur la Compagnie du Sud, Annexe au mémoire précédent); 1) w wydaniu K. F. Mann w La Revue d'histoire économique et sociale, 1913; 2) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 196—235.
36. Lettre de Law au duc de Bourbon, 25 sierpień 1724; 1) w wydaniu Senovert; 2) w wydaniu E. Daire, I i II wydanie; 3) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 236—240.
37. Mémoire de Law au duc de Bourbon sur la liquidation de ses

effets. Londres, 25 août 1724; w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 241—258.

38. Mémoire de Law au duc de Bourbon du 15 octobre 1724; 1) częściowy przedruk w wydaniu Senovert, 2) w wydaniu E. Daire, I i II wydanie; 3) w Oeuvres complètes, wyd. P. Harsin, t. III, s. 258—281.

II. *Zbiorowe wydania prac Lawa i studia bibliograficzne.*

Daire, Eugène. Economistes Financiers du XVIII siècle... Jean Law — Considérations sur le commerce et le numéraire, Mémoires et lettres sur les banques, Opuscules divers. Paris 1843.

Harsin, Paul. John Law — Oeuvres complètes publiées pour la première fois par Paul Harsin. 3 vol. Paris 1934. (Tome I — Introduction critique, Money and Trade Considered (texte anglais et traduction nouvelle), Mémoires sur les monnaies et sur la banque, 1705—1712, Tome II — Mémoires sur les banques et sur le commerce, 1715, Tome III — Le Système 1716—1720, Les mémoires justicatifs, L'Histoire des finances pendant la Régence).

Senovert. Oeuvres de J. Law, Contrôleur — général des Finances, sous le Régent; Contenant les principes sur le Numéraire, le Commerce, le Crédit et les Banques, avec des Notes. Paris 1790.

Harsin, Paul. Etude critique sur la bibliographie des oeuvres de Law. Liège 1928. Fascicule 39 de la Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège. 2) Le problème des mémoires justificatifs de John Law. Bulletin de la Société d'Histoire Moderne. 1932 (Octobre).

Mann, F. K. Hätte doch Daire seine eigene édition aufmerksam gelesen. Schmollers Jahrbuch. 1913 Nr 2.

Reichenau, Charlotte von. Referat über Paul Harsin. Etude critique sur la bibliographie des oeuvres de Law w Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Jahrgang 1930. 2 Heft.

III. *Opracowania teorii i działalności Lawa.*

Bibliografia, podana w punkcie III i IV, nie obejmuje wszystkich opracowań, dotyczących teorii i działalności Lawa. Zwłaszcza historycy doktryn ekonomicznych i historii gospodarczej, oraz auto-

rzy Lawowi współcześni poświęcili jemu wiele uwagi, ich prace zawierają bogaty materiał, który może służyć dla przedstawienia zarówno życia i twórczości naukowej Lawa, jako też jego epoki.

Adler, A. John Law. Handwörterbuch der Staatswissenschaften. III Auflage. Band VI. S. 417.

Ainsworth, William Harrison. John Law, the Projector. 3 vols. London 1863 (powieść).

Alexi, S. John Law und sein System. Ein Beitrag zur Finanz- und Münzgeschichte. Berlin 1885.

Beach, Frank Herman. The Monetary Theories of John Law. An Abstract of A Thesis submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in Economics in the Graduate School of the University of Illinois, 1933. Urbana, Illinois 1933.

Cayla, Paul. Les théories de Law. Paris 1909.

Cochut, P. A. Law, son système et son époque. 1853; tłumaczenie angielskie: The Financier Law. His schemes and Times. A Graphic Description of the Origin, and Wreck of the Mississipi Scheme. London 1856.

Daire, Eugène. Notices historiques sur Jean Law. W Economistes financiers du XVIII siècle. Paris 1843.

Davis, Mc Farland. An Historical Study of Laws System. Boston 1887. Quaterly Journal of Economics. Tom I. S. 289—318, 420—452.

Des Essars, Pierre. The Bank and System of Law. W A History of Banking in all the Leading Nations... New York 1896. Published by the Journal of Commerce and Commercial Bulletin. (Banking in the Latin Nations. Part I. Banking in France. Chaptre II).

Ganbone, P. L'histoire de Law, par A. Thiers. Révue d'histoire des doctrines économiques. 1927. Str. 137—146.

de Gennaro, Mario. Giovanni Law e l'opera sua. Milano, Genoa, Roma, Napoli. 1931.

Jahn, Georg. John Law. Handwörterbuch der Staatswissenschaften. IV Auflage. Jena 1924.

Glynn, A. W. Winston. John Law of Lauriston. Financier and Statesman. Edinburgh, London and Dublin. 1907.

Greven, Jacobus. Die dynamische Geld- und Kreditlehre des

Merkantilismus. Eine Studie zu John Law. Neue Deutsche Forschungen. Abteilung Nationalökonomie. Berlin 1936.

Harsin, Paul. 1) La Banque et le système de Law. W History of the Principal Public Banks Accompanied by Extensive Bibliographies... collected by J. G. Van Dillen. The Hague 1934; 2) John Law. W Encyclopaedia of the Social Sciences. T. 9, s. 270.

Henri, Robert. Le système de Law. Conferencia, 15 février 1926.

Heymann, J. Law und sein System. Ein Beitrag zur Finanzgeschichte. München 1883.

Horn, J. E. John Law. Etude d'histoire financière. Lipsk 1858. Wydanie niemieckie: Jean Law. Ein finanzgeschitlicher Versuch. Leipzig 1858.

Kosegarten, Gvilielmus. Commentio exhibens historiam criticam principiorum quae Ioh. Law Scotus et Phillipus Dux Avrelianensis Regni Francogallici vicarius in tractandis debitis publicis secuti sunt. Gottingae 1815. In certamine civium Academiae Georgiae Augustae Praemio Regis munificentia constituto ex sententia Philisophorum Ordinis ornata.

Krzetuski, K. John Law jako teoretyk. W Przeglądzie Prawa i Administracji im. Ernesta Tilla (str. 316—326). Rok LIX. Lwów 1934.

Kurtzel, A. Geschichte der Law'schen Finanzoperation während der Minderjährigkeit Ludwigs XV in Frankreich. Leipzig 1846. W Historische Taschenbuch — herausgegeben von Friedrich von Raumer. Neue Folge Siebenter Jahrgang. Str. 409—597.

Levasseur, E. 1) Law et son système jugés par un contemporain. Revue d'histoire des doctrines économiques et sociales. 1908. Nr 4, str. 329—355; 2) Recherches historiques sur le système de Law. Paris 1854.

Mann, F. K. 1) Der politische Ideengenhalt von John Law Finanzsystem. Ein Beitrag zur Staatslehre des Absolutismus. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. III Folge, 58 Band (113). Str. 97—122. 2) Justification du système de Law par son auteur. Manuscript inédit, publié avec une introduction. Paris 1913. Odbitka z Revue d'histoire des doctrines économiques et sociales. Str. 49—103.

Mackay, Charles. History of the Mississippi Scheme. Published in the Bankers' Magazine and Statistical Register; edited by J. Smith Homans. New York 1854.

Nicholson, J. Shield. John Law of Lauriston: and the Greatest Speculative Mania on Record. W A Treatise on Money and Essays on Monetary Problems. London 1901. 5th Ed. Str. 165—207.

Oudard, Georges. La très curieuse vie de Law. Aventurier honnête homme. Paris 1927. Tłumaczenie angielskie: John Law, A Fantastic Financier 1671—1729 (translated from the French by G. C. E. Massé). London 1928.

Otto, E. Die Finanzoperation Laws und das Geldwesen Frankreichs während der Regentschaft. Strasbourg 1913.

Pereire, Emile et Isaac. Du Système des Banques et du Système de Law. Articles publiés par MM Pereire en 1834 w Enquête sur la Banque de France. Paris 1866 (str. 237—273).

Pollatschek, Stefan. John Law. Powieść. Z upoważnienia autora przełożył Marceli Tarnowski. Wyd. „Nowa Powieść". Warszawa 1935.

Pose, A. Les théories monétaires de Jean Law. W Revue d'histoire économique et sociale. XVI-e année, nr. 3. Paris 1928. Str. 656—677.

Rohrbach, Reinhardt. Die geld- und kredittheoretischen Anschauungen John Laws. Berlin 1927. Volkswirtschaftliche Studien. Heft 18.

Straube, O. Die Bank des Schotten Law. W Zeitschrift für Handelswissenschaft und Handelspraxis. 1911. Dezember.

Thiers, A. Histoire de Law. I wyd. 1828 rok. II wyd. Leipzig 1858. Tłumaczenie polskie: „Law i jego system finansowy", Warszawa 1842.

Urseau, Ch. La Banque de Law d'après un chronique angevin. Bulletin du Comité des Travaux Historiques. 1900, str. 122—127.

Wasseman, Max J. and Beach Frank H. Some neglected monetary Theories of John Law. American Economic Review. December 1934, str. 646—657.

Weber, Hans. John Law. Heidelberger Dissertation. 1928.

Weyhmann, Dr. Alfred. John Law als Währungspolitiker. Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik. 1910. III Folge, Band 40. Str. 238—242.

Wood, John Philip. 1) A Sketch of the Life and Projects of John of Lauriston, Comptroller general of the Finances in France. Edinburgh 1791 2) Memoirs of the Life of John Law of Lauriston including a Detailed Account of the Rise, Progress and Termination of the Mississippi System. Edingburgh 1824.

Falkenhagen-Zaleski. System finansowy Lawa i jego zwolennicy. Poznań, 2-e wydanie 1879.

Anonimowo.

1720 A Full and Impartial Account of the Company of Missisipi, otherwise call'd the French-East-India-Company, Projected and settled by Mr Law wherein the Nature of that Establishment and the almost incredible Advantages thereby accruing to the French King, and a great Number of his Subjects, are clearly explain'd and made out. With an Account of the Establishment of the Bank of Paris, by the said Mr Law. To which are added, A Description of the Country of Mississippi, and a Relation of the first Discovery of it: in Two Letters from a Gentleman to his Friend. In French and English. London MDCCXX.

1720 Considerations Occasioned by the Bill for Enabling the South-Sea Company to increase their Capital-Stock, etc. with Observations of Mr Law, Comptroller General of the Finances of France. London 1720.

1720 P. J. M. Kurze Remarques über den jetziger Zeit Welt-beruffenen Mississippischen Actien-Handel in Paris, und andere grosse Unternehmungen des Herrn Laws... Leipzig 1720.

1720 Letter I. To Mr M..... on the New System of the Finances particularly on the Reimbursing and Paying off of Annuities. Str. 1—8. (February 21, 1720). Letter II. About Credit, and its Use. Str. 9—22 (March 11, 1720).

1720 Observations on the Scheme of Mr Law in France, and of Sir Humphry Mackworth, in Great Britain; and concerning the Establishing Paper-Money and Forcing Credit. London 1720.

1721 A Letter to Mr Law upon his Arrival in Great Britain (In Vindication of him and his Projects in France. London (Nov.) 1721. The Second Edition.

1821 Le Secret du Système de Mr. Law dévoilé en deux lettres écrites par un Duc et Paire de France et un Mylord Anglois. A la Haye 1721.

1721 Mr Law's Character Vindicated in the Management of the Stocks in France, with the True Reasons for their Sinking. In a Dialogue between Friendly and Generous. By one who is disinterested, and was upon the Place. London 1721.

1747 Mémoires sur les domaines, le commerce, droits d'entrée et de sorties du royaume, droits de peages, les grands chemins, la banque de Law et le crédit public. 3 vol. 1747.

Bez daty. Recueil de Lettres Patentes et Declarations concernant la Banque Générale et les Monnoyes depuis 1716 jusqu'à 1720 et autres pièces touchant les Monnoyes de France.

Bez daty. Histoire des finances pendant la Régence. W Oeuvres complètes, wydanie P. Harsin, str. 282—430.

IV. Prace, poświęcone specjalnym zagadnieniom z dziedziny teorii i działalności Lawa.

Amtmann. Billet de la Banque de Law 1720. W Bulletin de la Societé archéologique de Bordeaux. 1892. T. XVII, str. XX.

Angelesco, Dimitri. Après l'expérience de Law — La lettre de Turgot sur le papier-monnaie (lettre à l'abbé de Cicé). Paris 1928.

Bartusch, K. Das Lawsche Papiergeld — Projekt von 1705 und das Rentenmark - Experiment. Halle 1926.

Beljame, Alexandre. La prononciation du nom de Jean Law Le Financier. Paris 1891.

Benzacar. Enquête sur la banque royale de Law dans l'élection de Bordeaux. Bulletin du Comité des travaux historiques et scientifiques. 1907.

Betts, Benjamin. A Descriptive List of the Medals Relating to John Law and the Mississippi System with an Attempt at the Translation of their Legends and Inscriptions (with notes), and a Brief Sketch of the System and its Originator. 1907. By... Member of the American Numismatic and Archeological Society. Privately Printed.

Bloch, M. C. Les effets du système de Law à Orléans. W Bulletin du Comité des travaux historiques. 1898. Str. 162—168.

Roulay de la Meurthe (le comte). Discours prononcé à l'assemblée générale de la Société de l'Histoire de France, le 7 Mai 1912 par... Président de la Société. Paris 1912. (Historia życia Lawa od r. 1720).

Buvat, Jean. Journal de la Régence (1715—1723) par Jean Buvat... précédé d'une introduction et accompagné de notes et d'une index alphabétique par Emille Campardon, archiviste aux archives de l'Empire. Paris MDCCCLXV.

Calwer, Richard. John Law, der geistige Vater der Rentenmark. W Blätter für geistige Erneuerung. L Jahrgang, 4 Lese.

Canbon, Pierre. L'Histoire de Law par A. Thiers et les événements économiques actuels. W Revue d'histoire économique et sociale. Paris 1921. Str. 137—146.

Le Couteux, Bernard. Law et le Commerce Colonial. Paris 1921.

Van Dillen. Stukken betraffende het erbljijfan an John Law in Nederland. W Economisch-historisch Jaarboek, t. XI, 1925, str. 161—168.

Flobert, P. Recherches sur les billets de la banque de Law. W Bulletin de la societé archéologique. 1920.

Girard, Albert. La réorganisation de Compagnie des Indes (1719—1723). W Révue d'histoire moderne et Contemporaine. T. XI. (1908—1909). Str. 5—34, 177—197.

Hamilton, Earl J. Prices and Wages at Paris under John Law's System. W Quarterly Journal of Economics. November 1936 (Nr LI, vol. I). Str. 42—70.

de la Harpe, Bernard. Journal historique de l'établissement des Français à la Louisiane. Nouvelle Orléans. Paris 1851.

Harsin, Paul. 1) Contribution à l'étude du Système de Law — Une Oeuvre inédite de l'économiste de Dutot. W Annales de la Société scientifique de Bruxelles, serie D. Juin 1927; 2) Le premier projet de banque d'émission en France. W Annales de la Société scientifique de Bruxelles. Sciences économiques. 1931. Str. 330—351.

Jobez, Alphonse. Une préface au socialisme ou le système de Law et la chasse aux capitalistes. Paris 1848.

MacLeod, Henry Dunning. The theory of Credit. 2 vol. London 1897. (vol. II, part. II, ch. XV — On John Laws Theory of Paper Money).

Mann, Fritz Karl. 1) Les projets de retour en France de John Law (1723). W Révue d'Histoire des Doctrines Economiques et Sociales. Paris 1910. Nr. 1. Str. 41—47; 2) Die Vorgeschichte des Finanzsystems von John Law. W Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deu-

tschen Reiche. 37 Jahrgang, 3-es Heft. Leipzig. München 1913. Str. 81—147.

Martin, Gaston. Le système de Law et la prosperité du port de Nantes. W Révue d'histoire économique et sociale. 1924. Paris Nr. 4, str. 461—477.

Paris, Duverney et Deschamps. Examen du Iivre intitulé Reflexions politiques sur les finances et le commerce. A La Haye. MDCCXL. 2 vol.

Perrero, D. Law et Vittorio Amadeo II di Savoia. W Curiosità e richerche di storia subalpina. T. I. Torino 1875.

Piossens. Mémoires de la Regence de S. A. R. Mgr Le Duc D'Orléans durant la Minorité de Louis XV. Roi de France. 3t. A La Haye. MDCCXXIX.

Prato, S. Un capitolo della Vita di Giovanni Law. W Memorie della Reale Academia delle Scienze di Torino. Serie II, t. LXIV (1913—1914).

Strub, G. Laws Handels- und Kolonialpolitik. Züricher Dissertation. Zürich und Leipzig 1928.

Świdrowski, Józef. 1) Poprzednicy Lawa — źródła jego doktryny monetarnej. Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych. Lwów. T. VI. 1937; 2) John Law — Encyklopedia Nauk Politycznych, t. III, zesz. 4; 3) Biografia Lawa oraz historia Systemu. Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych, t. VII. Lwów 1938.

Varilla. La politique coloniale de Law. W Révue de Lyonnais. 1921, str. 55—74.

Vial, L. Jean Law. Le système du papier monnaie de 1716, préconisé de nos jours. Paris, 1849.

Voltaire. Observations sur MM Jean Law, Melon et Dutot. 1738.

Vuitry, Ad. Le désordre et les excès de la spéculation à la fin du règne de Louis XIV et au commencement du règne de Louis XV. Paris 1885.

Weber, Siegfried. John Law und die Rentenbank. W Bankwissenschaft. 1 Jahrgang, Heft 17, str. 734.

Weyhmann, Alfred Dr. Die merkantilistische Währungspolitik Herzog Leopolds von Lothringe (1697—1719) mit besonderer Berücksichtigung der Geschichte John Laws. Leipzig 1910. II Ergänzungsheft zum Jahrbuch der Gesellschaft für lothringische Geschichte und Altertumskunde.

White, Joseph M. Sketch of the Life and Character of John Law, controller general of Finances, and author of the India Company. W tomie II A New Collection of Laws, Charters and Local Ordinances of the Governements of Great Britain, France and Spain, relating to Concession of Land in their respective Colonies... Two volumes Philadelphia, 1839.

TEORIA PIENIĄDZA

Rozdział I.

TEORIA WARTOŚCI

1. Istota wartości.

Definicja wartości. Teoria wartości Lawa jest jednym z fundamentów, na których opiera się teoria pieniądza. Law, bardziej niż jakikolwiek inny ówczesny autor, niezależnie i samodzielnie rozwinął problem wartości i nie podporządkował go teorii pieniądza i polityce monetarnej, odwrotnie teorię monetarną wyprowadził ze swej ogólnej teorii wartości.

Law terminem wartość określał różne pojęcia: w gospodarce pieniężnej łączy to słowo z ceną, która zależy nie tylko od dóbr, lecz i od pieniądza; w innych wypadkach ma na myśli stosunek, w jakim dobra wymieniają się niezależnie od formy wymiany; w większości jednak wypadków wyraża pogląd, że wartość jest wielkością, oznaczającą znaczenie dobra dla człowieka. Takie rozumienie pojęcia „wartość" jest spuścizną, odziedziczoną po scholastykach. Zachodzi jednak różnica między scholastykami a Lawem pod tym względem, że o ile scholastycy łączyli wartość z czymś absolutnym, tkwiącym w samym dobrze, Law wygłasza pogląd, że wartość dobra określają czynniki, które ze swej strony same mogą ulec zmianie. Tak rozumiana wartość jest podstawą stosunku (ceny), w jakim dobra wymieniają się.

Użyteczność. Warunkiem posiadania przez dobro wartości jest użyteczność (use, usage), to znaczy zdolność zaspokajania potrzeby czy też potrzeb. Dla Lawa użyteczność jest wielkością absolutną, nie zależy ona od ilości dobra, posiadanego przez człowieka. „Dobra", mówi Law, „czerpią swą wartość z użycia, do którego je zastosowano". Zmiana użyteczności dobra pociąga za sobą zmianę wartości. Najbardziej uderzającym przykładem, zdaniem Lawa, jest wzrost wartości srebra, spowodowany użyciem go dla celów monetarnych. Dzięki temu srebro otrzymało „dodatkową wartość"[13]. Jeśli dobro stanie się z jakichkolwiek bądź powodów bezużyteczne (np. zmiana mody, zastąpienie jednego dobra przez inne dobro), wówczas staje się ono bezwartościowe[14]. Wśród wszystkich dóbr wyróżnia się ziemia, gdyż jej wartość nie zmienia się: ziemia służy do produkcji różnych zbóż, z których każde może zaspokoić pewne określone potrzeby; ponieważ jest nieprawdopodobne, by wszystkie zboża przestały być użyteczne, ziemia zawsze będzie posiadała wartość, przy czym Law dowodzi, że wartość ta nie może spaść, jedynie może się podnieść[15].

Użyteczność, będąca niezbędnym warunkiem posiadania przez dobro wartości, nie wyznacza wartości, którą określają dwa czynniki, popyt i ilość. Nim zanalizujemy, jak, zdaniem Lawa, popyt i ilość dobra określają jego wartość oraz jakie skutki wywołują ich zmiany, należy zbadać, co Law rozumie przez każdy z tych czynników.

---

13 John Law. Oeuvres complètes publiées pour la première fois par Paul Harsin. Paris 1934. Str. 10, t. I.

14 Ib. str. 167—168, t. I.

15 Ib., str. 122—124, t. I.

Popyt. Według Lawa popyt oznacza możność czy też chęć nabycia przez człowieka pewnej określonej ilości dóbr. Popyt jest wyznaczany przez cały szereg czynników i okoliczności, jak gusty, przyzwyczajenia, gatunek towaru oraz użyteczność. Jeśli użyteczność zmienia się, zmienia się również i popyt. Chcąc wykazać słuszność tej myśli, Law ucieka się do przykładu: „Wina nie są tej samej dobroci, co zeszłego roku; popyt na wino nie będzie tak wielki i cena spadnie"; może to nie nastąpić tylko wtedy, gdy inne czynniki ulegną zmianie; wyjaśnia tę myśl: „Lecz jeśli wina jest mniej i zmniejszona ilość odpowiada temu samemu popytowi, będzie ono sprzedawane po tej samej cenie, chociaż nie jest ono tej samej dobroci"[16].

Okolicznościowo Law wspomina o związku między ceną a popytem. Mówi np., że „sprzedawanie taniej spowodowałoby zagranicą większy popyt na nasze towary"[17]. Mówiąc o zmianie cen na skutek podszacowań, dochodzi do wniosku, że, jeśli, w wypadku zmiany jednostki pieniężnej, ceny w kraju nie zmienią się, wówczas zagranica będzie kupowała więcej. Law zdaje się uważać ten stan rzeczy za anormalny, zaznacza bowiem, że w tym wypadku do dokonywania większych zakupów skłania kupców zagranicznych nie prawdziwa potrzeba, lecz niskie ceny towarów. Law wyraźnie nie uzależnia popytu od ceny, przeciwnie na ogół rozpatruje popyt jako wielkość niezależną od ceny. Dobrze oddaje takie pojmowanie popytu następująca cytata: „Jeśli ilość wywiezionego z Francji wina wynosi 100 beczek, a popyt jest 500, popyt jest większy niż sprze-

---

16 Oeuvres complètes, o. c., s. 168, t. I.

17 Ib., s. 62, t. I.

daż, 100 beczek będzie sprzedawało się po cenie wyższej niż wtedy, gdyby popyt był równy sprzedaży"[18].

Tak więc popyt, według Lawa, zależy od różnych zastosowań danego dobra oraz intensywności odczuwania jego braku. Na przykład Law stwierdza, że wartość srebra wzrosła, gdyż jego użycie wskutek zastosowania na cele monetarne rozszerzyło się; w tym wypadku popyt na nie wzrósł. Popyt jest wielkością, określoną dla poszczególnych jednostek, jako też dla całego społeczeństwa[19].

Ilość dobra. Przez ilość dobra Law rozumie ilość dóbr istniejących, pozostających do dyspozycji w danym momencie czy też okresie czasu. Przy dobrach trwałych ilość ta jest większa od ilości dóbr wyprodukowanych w pewnym okresie czasu i przeznaczonych do konsumcji, przy dobrach nietrwałych, zniszczalnych, jest wielkością mniej więcej odpowiadającą ilości dóbr, znajdujących się na rynku; w żadnym wypadku słowo to nie oznacza podaży w dzisiejszym znaczeniu (ilość, która może być dostarczona na rynek po danej cenie).

Kształtowanie się wartości dóbr. W rezultacie wzajemnego ustosunkowania się do siebie popytu, ilości i użyteczności kształtuje się wartość „naturalna", która jest podstawą wyznaczania ceny — stosunku, w jakim dobra nawzajem się wymieniają. „Wartość ich (dóbr)",

---

[18] Oeuvres complètes, o. c., s. 4, t. I. Na nieuwzględnienie ceny jako czynnika, określającego popyt, niewątpliwie wpłynęło to, że Law, chociaż zdawał sobie sprawę ze zmienności cen, jednakże przy analizie zagadnienia popytu operował pojęciem wartości, różnej od ceny wielkości, której zmiany mogą następować niezależnie od ceny; pośrednio zakładał stałość cen, przyjmując, że wartość nie zmienia się.

[19] Ib., s. 2, 4, 10, 12, t. I.

mówi Law, „jest większa lub mniejsza nie tyle dzięki użyciu mniej lub więcej cenionemu, ile dzięki mniejszej lub większej ilości w stosunku do popytu. Przykład: woda przedstawia wielką użyteczność, mimo to jest niewiele warta, gdyż ilość wody jest o wiele większa, niż popyt na nią. Diamenty są mało użyteczne, jednakże posiadają wielką wartość, ponieważ popyt na diamenty jest o wiele większy niż ich ilość“[20]. Podobnie w innym miejscu Law to zagadnienie przedstawia w sposób o wiele jaśniejszy i wyraźniejszy: „Wartość przedmiotów jest wyższa lub niższa według tego, jak ilość odpowiada popytowi. Woda nie jest sprzedawana, daje się ją darmo, ponieważ ilość jest o wiele większa. Wina są sprzedawane, ponieważ popyt na wino jest większy niż ilość“[21]. Law kategorycznie wygłasza pogląd, że pod tym względem nie ma najmniejszego wyjątku, zasada wyżej przedstawiona zawsze i wszędzie obowiązuje[22].

Law zwalcza zarzut, wysuwany przez niektórych ekonomistów, jakoby wartość dóbr, określana przez ilość dóbr i popyt na nie, była nierealna, fikcyjna. W odpowiedzi na poglądy Locke'a mówi on: „Jeśli jakakolwiek z tych wartości jest fikcyjna, wówczas każda wartość jest fikcyjna, ponieważ dobra czerpią swą wartość tylko z użycia, do jakiego je zastosowano i popytu na nie w stosunku do ilości“[23]. Law stwierdza, że ilość dóbr i popyt na nie wyznacza wartość nie tylko dóbr, posiadających bezpośrednią użyteczność, lecz również

---

[20] Oeuvres complètes, o. c., s. 2, t. I.

[21] Ib., s. 168, t. I.

[22] Law miał odczucie użyteczności krańcowej, w jednym miejscu nawet mówi o mniej lub więcej koniecznej użyteczności, jednak tej koncepcji nigdzie jasno nie wyraził. Ib., s. 168, t. I.

[23] Ib., s. 12, t. I.

tych dóbr, które są dla nas użyteczne pośrednio, jak np. pieniądz[24].

2. *Zmiana wartości dóbr na skutek zmian popytu i ilości.*

Nasuwa się teraz pytanie, czy wartość, jako wynik gry popytu i ilości dóbr, może się zmieniać oraz jeśli jej zmiany następują, na jakim poziomie później wartość się ustali. Zdaniem Lawa zmiana wartości zależy wyłącznie od zmiany popytu, który jest związany z użytecznością oraz ilością dóbr. Z chwilą gdy popyt się zmienia, wartość również się zmienia. Jak zmiany te następują i jaka wartość ostatecznie się ustali, zależy od tego, czy ilość danego dobra może być zwiększona, czy też nie. W pierwszym wypadku wzrost popytu (po przejściowych zmianach) wywołuje takie przystosowanie się ilości do popytu, że wartość ustala się na poprzedniej wysokości. Omawiając ruch cen po odkryciu Ameryki, Law stwierdza: „Ilość większości dóbr wzrosła tak samo albo prawie tak samo, jak wzrósł na nie

---

[24] Znajdujemy u Lawa echa innych ówczesnych teoryj wartości. Tak np. w jednym miejscu, wyliczając czynniki, które określają wartość dóbr, podaje także ilość pracy, włożonej w ich wyprodukowanie. Obliczając spadek wartości pieniądza w ciągu ostatnich dwustu lat, ustala go na 1/20 w stosunku do towarów, natomiast w stosunku do ziemi określa go na 1/57 wartości poprzedniej. Różnicę tę wyjaśnia w sposób następujący: „Część różnicy pochodzi z ulepszenia ziemi, większego popytu na ziemię przy tej samej jej ilości, wskutek czego jej wartość jest większa; pozostała część różnicy wynika z tego, że ilość pieniądza bardziej wzrosła niż popyt na niego". (Oeuvres complètes, o. c., s. 92, t. I). Myśli tych, przypadkowo wygłoszonych, nie starał się Law godzić ze swą zasadniczą teorią wartości; nie wpłynęły one na tok i przebieg rozumowania autora, które pozostaje naogół jednolite i konsekwentne.

popyt; posiadają one taką samą albo prawie taką samą wartość, jak dwieście lat temu"[25]. W innym miejscu Law przedstawił tę myśl jeszcze jaśniej: „Dobra pozostaną co do ilości równe popytowi, albo niewiele będą różniły się; bowiem zwiększenie ilości większości dóbr zależy od popytu". Sprawę tę stara się jaśniej przedstawić przy pomocy przykładu: „Jeśli ilość owsa będzie większa od popytu na cele konsumcyjne i gromadzenie zapasów, nadwyżka jest niepotrzebnym zielskiem, produkt ten zmniejszy się, a ziemia będzie używana do innego celu. Jeśli na skutek rzadkości ilość jest mniejsza od popytu, wtedy popyt będzie zaspokojony z zapasów lat poprzednich; a jeśli zapasy są niedostateczne dla zaspokojenia popytu, w tym wypadku nie należy przypuszczać, by brak trwał dłużej niż dwa lata"[26]. Tak więc szybkość przystosowania się ilości do popytu zależy od tego, czy mamy do czynienia z dobrami więcej czy też mniej trwałymi. W wypadku dóbr nietrwałych ilość przystosowuje się szybko do popytu, a wartość, określona przez rozpatrzone czynniki, nie ulega zmianom. Inaczej sprawa przedstawia się przy dobrach trwałych; na ilość, znajdującą się na rynku, składa się nie tylko ilość, wyprodukowana w pewnym okresie i skonsumowana w ciągu pewnego czasu, lecz dochodzi do tego ilość poprzednio wyprodukowana i dotychczas nieskonsumowana. Tak więc tutaj zagadnienie jest bardziej skomplikowane, wzajemne przystosowanie się ilości do popytu i ustalenie się nowej równowagi wymaga dłuższego czasu. W pewnych wypadkach wartość po zmianie popytu nie powróci do dawnej wysokości. Jako typowy przykład podaje Law ziemię:

---

[25] Oeuvres complètes, o. c., s. 94, 169, t. I.

[26] Ib., s. 94, t. I.

„Ziemia jest bardziej wartościowa na skutek ulepszeń, które umożliwiły produkowanie większej ilości, przy czym popyt wzrósł, podczas gdy ilość pozostała bez zmiany"[27].

Rozpatrując możliwość powiększenia ilości dóbr trwałych i nietrwałych oraz stałe zwiększanie się zapasu dóbr trwałych, Law dochodzi do dwóch zasadniczych wniosków. 1. Wartość dóbr nietrwałych pozostaje na poziomie niezmiennym, gdyż ilość przystosowuje się łatwo do popytu. Najbardziej typowym przykładem takiego ukształtowania się wartości jest zboże. „Ilość dóbr zniszczalnych, jak zboża", mówi Law, „wzrasta albo spada, w miarę jak popyt na nie rośnie lub maleje; w ten sposób ich wartość pozostaje taka sama, albo prawie taka sama"[28]. 2. Przy dobrach trwałych sprawa przedstawia się inaczej: popyt jest wielkością na ogół niezmienną, tymczasem produkcja stale dorzuca nową ilość dóbr do zapasu już istniejącego, w rezultacie, ponieważ podaż przewyższa popyt, cena musi przejawiać tendencję spadkową. I tak Law stwierdza: „Ilość bardziej trwałych dóbr, jak metali, materiału do budowy okrętów etc. wzrasta poza zapotrzebowanie na nie; w ten sposób są mniej wartościowe"[29].

Jedynie ziemia stanowi zupełnie oddzielną kategorię dóbr. Przede wszystkim ziemia zyskuje na wartości dzięki „ulepszeniom" (autor ma na myśli pewne wkłady, czynione w celu zwiększenia jej wydajności) oraz dzięki wzrostowi popytu przy niezmiennej ilości; stwierdzając różnicę między zwyżką cen ziemi a innych dóbr, dochodzi do wniosku, że tę różnicę można czę-

---

27 Oeuvres complètes, o. c., s. 94, t. I.

28 Ib., s. 84, t. I.

29 Ib., s. 84, t. I.

ściowo wyjaśnić wzrostem popytu przy niezmiennej ilości[30].

O ile zmiana popytu decyduje o zmianie wartości, o tyle zmiana ilości nie wywiera takiego wpływu na wartość. Popyt jest wielkością, wyznaczoną przez pewne czynniki; to też gdy następuje wzrost ilości dóbr, tak, że ilość przekracza zapotrzebowanie na nie, nadwyżka po pewnym czasie musi zniknąć z rynku i w ten sposób w dalszym ciągu ilość będzie równa popytowi. Wprawdzie Law wspomina o zmianie cen w wypadku zmiany ilości dóbr przy niezmienionym popycie, lecz tej myśli nie rozwija.

---

30 Oeuvres complètes, o. c., s. 92, t. I.

Rozdział II.

WYMIANA DÓBR

1. Istota wymiany dóbr — wymiana jako ostatnie stadium produkcji dóbr.

Wymianę dóbr Law rozumie bardzo szeroko, uważa ją za ostatnie stadium produkcji, ściśle wiążące się, a nawet określające poprzednie stadia. Teorii produkcji Law nie opracował wcale. W pewnym stopniu takie potraktowanie zagadnienia produkcji łączy się z jego założeniem, według którego proces produkcji jest uzależniony i określony przez proces wymiany. Od odpowiedniego jej zorganizowania zależy rozszerzenie i zorganizowanie produkcji dóbr. Niejednokrotnie Law podkreśla, że niemożność produkowania dóbr, mimo że istnieją odpowiednie warunki, jest wywołana jedynie tym, że proces wymiany dóbr gładko nie przebiega. Gdy tylko wymiana jest zorganizowana odpowiednio, produkcja odbywa się bez przeszkód[31].

Znaczenie gospodarcze i potencjalną zdolność produkcyjną poszczególnych państw można wyrazić pewnymi liczbami relatywnymi. O wielkości tych liczb de-

[31] Tego rodzaju koncepcja znalazła swoje odbicie w terminologii, używanej przez Lawa; mówiąc o wymianie, używa słowa „trade", które w języku angielskim posiada o wiele szersze znaczenie niż wymiana i handel, oznacza ono działalność gospodarczą.

cydują takie czynniki, jak obszar, wielkość produkcji, przemysł, ilość ludności, dochody poszczególnych osób itp. Autor podaje konkretny przykład: „Anglia nie powinna wyrażać się w stosunku do Francji większym ułamkiem jak 1 : 3, porównywując obszar, rolnictwo i przemysł tych królestw, ilość ludności, ilość pieniędzy i dochody ogólne“[32]. W innym miejscu na podstawie dokładnego obliczenia poszczególnych czynników dochodzi do tego samego wniosku: „Na podstawie stosunku sił uważam, że Francja może być oceniana w stosunku do Anglii, jak 3 : 1“[33].

2. Organizacja i rozwój wymiany a rozmiary produkcji.

Wymiana naturalna. Różne rodzaje wymiany w różnym stopniu umożliwiają stworzenie odpowiednich warunków dla produkcji dóbr i wyzyskania zasobów naturalnych kraju oraz pracy i zdolności ludzkich. Za najbardziej nieodpowiednią i niekorzystną uważa Law wymianę naturalną, to jest taką wymianę, w której dobra przechodzą do ostatniego kontrahenta bez udziału specjalnego pośrednika wymiany. Tego rodzaju wymiana uniemożliwia postęp gospodarczy i rozwój ekonomiczny i rozpatrywana z każdego punktu widzenia przedstawia ujemne strony[34].

Przede wszystkim, zdaniem Lawa, przy wymianie naturalnej istnieje trudność dobrania się kontrahentów; jest to ten sam zarzut, który w sformułowaniu Smitha stał się tak ogólnie znany, że przytacza się go we wszystkich podręcznikach ekonomii. „Taki stan wymiany naturalnej“, mówi Law, „był niewygodny i niekorzystny;

[32] Oeuvres complètes, o. c., s. 276, t. II.
[33] Ib., s. 201, t. III.
[34] Ib., s. 173, t. I.

ten kto chciał posługiwać się wymianą naturalną, niezawsze mógł znaleźć ludzi, którzyby pragnęli tych samych dóbr, jakie on posiadał, a równocześnie mieli takie dobra, jakie on wzamian pragnął posiąść"[35].

Równocześnie z wymianą naturalną wiąże się niemożność ścisłego wyznaczania wartości dóbr wymienianych. Gdy za towary płaci się towarami, bardzo trudno jest, zdaniem Lawa, dokładnie określić stosunek wymienny, gdyż towary tego samego rodzaju różnią się pod względem wartości zależnie od swego gatunku. Opisując wymianę naturalną, która była systemem charakterystycznym dla pierwotnej gospodarki, Law wygłasza zdanie: „Nie było wtedy jednej miary, aby określać proporcję wartości, jakie dobra posiadały w stosunku do siebie"[36]. Dlatego też wszystkie kontrakty przy wymianie naturalnej były niepewne i nieokreślone[37].

Trudności, jakie wynikają z niemożności określenia wartości, powiększają się, gdy rozszerzają się rozmiary handlu. Wartości dóbr są różne w różnych krajach; należy rozstrzygnąć, którą z wartości należy wziąć za podstawę tranzakcyj, czy wartość w kraju eksportującym, czy też w kraju importującym[38]. Ponadto gdy w grę wchodzą znaczne odległości, wymiana przedstawia trudności dodatkowe: należy przewozić towary z jednego kraju do drugiego, aby znaleźć ostatecznie towar potrzebny; okoliczność ta podnosi koszty zdobycia potrzebnego dobra[39].

Wielkie trudności powoduje brak względnie stałego i określonego miernika wartości przy zapłatach, do-

---

35 Oeuvres complètes, o. c., s. 4, t. I.
36 Ib. s. 4, 173, t. I.
37 Ib., s. 195—6, t. I, s. 78, ods. 1, t. III.
38 Ib., s. 173—4, 195—6, t. I.
39 Ib., s. 174, t. I, s. 78, ods. 1, t. III.

konywanych w różnych terminach. Wartość towaru znacznie się zmienia, określenie zobowiązań w jednostkach towaru bez określenia jego jakości powoduje nieporozumienia i jest krzywdzące dla jednej ze stron. Law daje przykład: „A pożyczył B pięćdziesiąt miar zboża, B zobowiązał się je zwrócić w ciągu roku; A jest zdania, że zboże, które B mu zwrócił, nie jest tej samej jakości, jakie mu pożyczył; ponieważ jednak zboże nie ma próby, nie można powiedzieć, czy A otrzymał przy uiszczaniu zapłaty zboże niższego gatunku“[40].

Na podstawie zbadania trudności wymiany naturalnej Law dochodzi do wniosku, że nie pozwala ona na rozwój handlu, a tym samym i na zwiększenie produkcji kraju. Powoduje utrzymanie gospodarki zamkniętej, samowystarczalnej; ludzie nabywają najwyżej dobra konieczne, których nie można produkować na roli, drogą wymiany nadmiarów poszczególnych jednostek gospodarujących. Przy tego rodzaju gospodarce każdy sam stara się produkować wszystko, co powoduje niezbyt oszczędną produkcję, marnotrawstwo sił i energii, uniemożliwia specjalizację pracy; bardzo charakterystyczny przykład stanowi pod tym względem rolnictwo: choć niektóre grunty nie nadają się do uprawy pewnych zbóż, każdy je sieje, jednak tylko w takiej ilości, by pokryć własne zapotrzebowanie. W rezultacie ludzie, odznaczający się zdolnościami do innych zawodów i prac, pozostają na roli. Tak więc „w stanie wymiany naturalnej istniał mały handel i niewielu rzemieślników. Ludność zależała od rolników. Rolnik uprawiał tylko tyle ziemi, ile potrzeba było na zaspokojenie potrzeb jego rodziny oraz na wymianę zboża na dobra konieczne, których ziemia nie produkowała oraz na zgro-

[40] Oeuvres complètes, o. c., s. 174, t. I.

madzenie ziarna na zasiewy i na złe lata. Ponadto ziemia nie była obsiewana, względnie była oddawana na warunkach wasalstwa, czy też innych służebności"[41]. Trochę dalej podkreśla inne skutki tego systemu: „Straty i trudności, które towarzyszyły wymianie naturalnej, zmuszały rolników do większej konsumcji dóbr przez nich wytwarzanych, a do mniejszej konsumcji innych dóbr; albo też rolnicy, aby zaopatrzyć siebie, używali ziemi do produkcji wielu zbóż, których potrzebowali, chociaż nadawała się ona do produkowania tylko jednego zboża. Wskutek tego duża część ziemi leżała odłogiem, a roli nie używano do tego celu, do którego najbardziej się nadawała; również ludzie nie oddawali się tej pracy, do której najbardziej byli uzdolnieni"[42].

Tak więc, zdaniem autora, wymiana naturalna powoduje trudności gospodarcze, jest wyrazem zacofania ekonomicznego, stanowi przeszkodę dla wykorzystania wszystkich sił i zasobów gospodarczych kraju; dlatego też porzucenie tej formy wymiany, a przejście do innej jest konieczne, zwłaszcza gdy produkcja i konsumcja różniczkują się i gdy produkcja jednostki może pokryć tylko drobną część jej konsumcji.

Wymiana pieniężna. Wymianie naturalnej, przy której nie ma stałego i określonego pośrednika wymiany, Law przeciwstawia wymianę pieniężną, przy której istnieje dobro stale pełniące funkcję pośrednika wymiany.

Law podkreśla, że wymiana pieniężna pozwala na większe wykorzystanie zasobów gospodarczych kraju. „W miarę jak ilość pieniądza wzrastała[43], niekorzyści i

[41] Oeuvres complètes, o. c., s. 4, t. I.

[42] Ib., s. 4, 6, t. I.

[43] Wyrażenie „ilość pieniądza" jest równoznaczne ze stopniem rozszerzenia gospodarki pieniężnej.

niedogodności wymiany naturalnej były usuwane; biedni i bezrobotni znajdowali zatrudnienie, produkcja powiększała się, przemysł i handel odczuwały poprawę, rolnicy żyli lepiej, a ludność stawała się mniej od nich zależna"[44]. W innym miejscu Law mówi: „Ocenia się siłę państwa na podstawie obszaru i dobroci ziemi, położenia w stosunku do handlu, ilości mieszkańców i skłonności ludzi do pracy oraz ilości pieniędzy, które, znajdując się w mniejszej lub większej obfitości, dają ludziom możność większego lub mniejszego rozszerzenia przemysłu i handlu"[45].

Autor przyznaje, że towary można wymieniać nie posługując się pieniądzem. Jako przykład podaje pierwotne stosunki gospodarcze, gdy ludzie prowadzili handel nie używając pieniądza; tak np. postępowali Egipcjanie, mieszkańcy Peru w okresie panowania Inkasów oraz mieszkańcy Sparty[46]. Jednakże kategorycznie twierdzi, że handel zarówno krajowy jak i zagraniczny nie może osiągnąć znacznych rozmiarów, jeśli pieniądz nie istnieje[47]. Jedynie wymiana pieniężna usuwa wszelkie trudności i przeszkody. Korzyści, jakie zapewnia gospodarka pieniężna, dają się odczuwać zwłaszcza w handlu zagranicznym. Jeśli nie ma potrzebnego towaru na jednym rynku, łatwo jest go sprowadzić dzięki temu, że koszt przewozu towarów, które należałoby wysłać w zamian za towar potrzebny jest o wiele wyższy niż koszt przewozu pieniądza[48].

---

[44] Oeuvres complètes, o. c., s. 14, t. I.

[45] Ib., s. 201, t. III.

[46] Ib., s. 78, t. III.

[47] Ib., s. 14, t. I, s. 78, t. III.

[48] Ib., s. 196—7, t. I.

Należy zwrócić uwagę na jeden ciekawy punkt rozumowania Lawa: stwierdza on, że wymiana pieniężna, a zwłaszcza jej wyższy stopień, system biletowo-kruszcowy, w swej treści nie różni się niczym od wymiany naturalnej, „jest to naśladowanie czystej i pierwotnej natury, która sprawia, że zaspokaja się wszystkie potrzeby oraz daje się i otrzymuje wszystkie towary na podstawie dobrej wiary". Law milcząco wyraża pogląd, że wymiana pieniężna powinna funkcjonować w taki sposób, by nie zmieniać charakteru tej wymiany dóbr, jaka byłaby dokonywana w systemie gospodarki naturalnej, usuwając przy tym wszystkie jej techniczne niedogodności[49].

Law wyjaśnia, na czym polegają korzyści wymiany pieniężnej. Przy wymianie pieniężnej istnieje pośrednik wymiany, stale pełniący swe funkcje; jeśli jest on wykonany z wartościowego metalu o jednakowej jakości, np. z kruszców szlachetnych, wówczas korzyści, jakie ten system daje, niepomiernie wzrastają dzięki kilku względom: 1. łatwo jest określać wartość dóbr, 2. koszt przewozu jest stosunkowo niewielki, to też wartość pośrednika, który jest łatwo „przenośny", jest prawie taka sama we wszystkich państwach, 3. częściowo z tym łączy się funkcja określania przez pieniądz wartości towarów w różnych krajach: można ustalić, ile jest wart jeden towar w stosunku do drugiego, niezależnie od tego, gdzie te obydwa towary się znajdują[50], 4. łatwo jest dokonywać transakcyj w handlu międzynarodowym, 5. wreszcie pieniądz odgrywa dobrze rolę regulatora zobowiązań w czasie[51]; regulowanie tych zo-

---

49 Oeuvres complètes, o. c., s. 79, ods. 2, t. III.

50 Ib., s. 174, t. I.

51 Ib., s. 174, t. I.

bowiązań przedstawia wielkie trudności przy wymianie naturalnej[52], 6. pod względem fizycznym pieniądz nie zmienia się z upływem czasu w odróżnieniu od towarów, które niszczeją, tak więc można bez straty przechowywać wartość dóbr[53], 7. wreszcie pieniądz stanowi uniwersalny środek, przy pomocy którego można nabywać towary zarówno w kraju, jak i za granicą[54].

Dzięki tym wszystkim zaletom i właściwościom gospodarka pieniężna łatwo przyjęła się i usunęła wymianę naturalną. Zwłaszcza zwiększyły się znacznie ułatwienia w handlu międzynarodowym i krajowym, gdy system monetarny zorganizowano pod względem prawnym[55].

Znaczenie systemu pieniężnego oraz znaczenie różnych systemów wymiany dla kraju Law przedstawia obrazowo, porównywując dobrze zorganizowany system kruszcowo-banknotowy w Anglii z systemem czystokruszcowym we Francji. „Przewagę Anglików nad Francuzami w dziedzinie handlu można porównać z przewagą, jaką posiada naród uzbrojony w broń palną w walce z narodem uzbrojonym w łuki i strzały“[56].

Law daje ciekawy przykład, który przedstawia zmiany, jakie pociąga wprowadzenie pieniądza do gospodarki. Zakłada, że istnieje bogata wyspa, na której ziemia jest uprawiana, lecz nie wszyscy mieszkańcy znajdują zatrudnienie. Właściciel wyspy decyduje się wprowadzić pieniądz (co jest równoznaczne z rozsze-

---

52 Oeuvres complètes, o. c., s. 196, t. I.

53 Ib., s. 174, t. I. Law tutaj milcząco zakłada, że wartość kruszców szlachetnych wcale albo nieznacznie zmienia się. W dalszej analizie założenie to odrzuca.

54 Ib., s. 6, t. I.

55 Ib., s. 175, t. I.

56 Ib., s. 264, t. II.

rzeniem zakresu wymiany). Dzięki temu można wykorzystać dotąd niewyzyskaną siłę wytwórczą kraju przez zatrudnienie bezrobotnych oraz lepsze wyzyskanie czasu robotników już pracujących.

Z chwilą zjawienia się pieniądza zjawia się nowy rodzaj transakcyj: są to transakcje kredytowe. Ludzie, którzy, nie mając pieniędzy w danej chwili, spodziewają się je otrzymać później, dają swe zobowiązania określone w srebrze. Zobowiązania takie przyjmowane są chętniej niż towary, które mogą nie być potrzebne sprzedawcy. Dla tym wierniejszego oddania myśli Lawa przytoczymy jego zdanie: „Jeśli E. F. nie miał srebra, lecz zgadzał się dać swe zobowiązanie na srebro, albo też na konie, płatne w tym czasie, w którym A. B. ich potrzebowałby, A. B. raczej wolałby przyjąć zobowiązanie płatne w srebrze, niż w koniach, bowiem srebro jest określone co do gatunku, a konie znacznie się różnią. W ten sposób srebro jest używane jako wartość, w której kontrakty są płatne“[57]. Przy systemie wymiany naturalnej było rzeczą niemożliwą określać zapłaty, które miały być dokonane w przyszłości, gdyż panowała niepewność co do otrzymania wartości równej tej, jaka była dana.

W związku z rolą, jaką, zdaniem Lawa, pieniądz odgrywa przy wymianie, niektórzy historycy doktryn ekonomicznych wygłaszają pogląd, że Law uważał pieniądz za czynnik aktywny, decydujący o rozmiarach produkcji i znaczeniu gospodarczym i politycznym kraju. Chociaż na podstawie pewnych zdań i cytat, wybranych z pism Lawa, można by dojść do tego zdania, jednak taki pogląd jest niesłuszny. Według Lawa pieniądz winien znajdować się w odpowiedniej ilości, by można

---

[57] Oeuvres complètes, o. c., s. 8, t. I.

było należycie wyzyskać wszystkie naturalne zasoby gospodarcze. Stwierdza np., że „najbogatsze państwa nie mają dosyć pieniądza, by zatrudnić ludność i rozwinąć handel do tego stopnia, do którego może on być rozwinięty“[58]. W innym miejscu mówi, że Anglia, gdyby nie posiadała pieniądza papierowego w obiegu, nie mogłaby utrzymać w ruchu handlu i przemysłu w rozmiarach ówczesnych. Podkreśla, że państwa najbogatsze nie mają dosyć pieniądza, „aby zatrudnić ludność w celu prowadzenia przemysłu i handlu w takich rozmiarach, do jakich mogą je doprowadzić przy pomocy kredytu“[59]. Tak więc pieniądz jest czynnikiem nieodzownym dla odpowiedniego wyzyskania gospodarczych sił kraju.

Law zdawał sobie dokładnie sprawę z tego, że przemysł krajowy i rolnictwo może rozwijać się jedynie do pewnych granic, określonych rozporządzalną ilością czynników produkcji. Omawiając skutki, jakie może wywołać wprowadzenie odpowiedniejszego systemu pieniężnego i właściwe zorganizowanie handlu, Law mówi: „Być może ktoś powie, że te zyski są chimeryczne, ponieważ przypuszcza się, że są nieokreślone, odpowiednio do tego, czy używa się mniej lub więcej kapitałów. Otóż wszyscy wiedzą, że handel narodu nie może przekroczyć pewnej granicy. Zgadzam się na to: handel francuski zawsze będzie ograniczony przez rolnictwo i przemysł francuski...“[60].

Na podstawie przytoczonych zdań widać, że Law nie jest bezwzględnym inflacjonistą, jak historycy doktryn twierdzili. Jego zdaniem system monetarny powi-

---

58 Oeuvres complètes, o. c., s. 11, t. II.
59 Ib., s. 22, t. II.
60 Ib., s. 84, t. III.

nien być tak zorganizowany, by w sposób najlepszy odpowiadał warunkom gospodarczym kraju[61].

Reasumując wywody Lawa, stwierdzamy, że jest on zdania, że zastosowanie pieniądza czyni gospodarkę bardziej ogólną, wprowadza wymianę do poszczególnych dziedzin życia, umożliwia specjalizację, zmniejsza trudności i koszty handlu międzynarodowego. Gdy wymiana jest odpowiednio i właściwie zorganizowana, można całkowicie wyzyskać zasoby naturalne kraju; wyrażone relatywnymi liczbami potencjalne znaczenie jednego państwa w porównaniu z drugim może stać się realne, państwo może rzeczywiście osiągnąć taki stan gospodarczy, jaki mu wyznaczają warunki naturalne.

---

[61] Oeuvres complètes, o. c., s. 14, 16, t. I.

Rozdział III.

TEORIA PIENIĄDZA

1. Istota pieniądza.

Za pieniądz Law uważa wszystko to, co powszechnie jest przyjmowane jako środek zapłaty. Tej definicji nigdzie wyraźnie nie podaje, jedynie na podstawie porozrzucanych uwag i przykładów można przedstawić, jak Law rozumiał pieniądz. Tak np., mówiąc w jednym miejscu o kredycie, zauważa, że kredyt może tylko wówczas odgrywać taką rolę, jaką odgrywa pieniądz, gdy „obiega"; „jeśli się to założy, wówczas kredyt jest pieniądzem i będzie wywierał ten sam co moneta wpływ na handel krajowy i zagraniczny"[62]. W innym miejscu jeszcze wyraźniej tę myśl wypowiada. Stwierdza, że pieniądz jest tylko „bogactwem reprezentatywnym", znakiem, przedstawiającym pretensję do bogactw realnych — towarów. Ludzie, posiadający pieniądze, posiadają właściwie jedynie pretensje do bogactw realnych. Materiał, z którego pieniądz jest wykonany, jest obojętny. I tak dukat jest jakby biletem bankowym, na którym można napisać słowa: „Każdy sprzedawca da właścicielowi (dukata) towar, którego ten będzie potrzebo-

---

[62] Oeuvres complètes, o. c., s. 16, t. I.

wał, do wysokości trzech liwrów, jako równowartość innego towaru, który został mi doręczony". Jako podpis, figuruje znak księcia albo też inny znak publiczny[63].

2. *Funkcje pieniądza.*

Pieniądz spełnia cztery zasadnicze funkcje: miernika wartości, pośrednika wymiany, środka, przy pomocy którego regulujemy kontrakty oraz środka tezauryzacji. Wszystkie te funkcje, zdaniem autora, są jednakowo ważne i istotne. „Pieniądz jest miarą, przy pomocy której poznaje się proporcję wartości przedmiotów, wartość, w której płaci się kontrakty, przyrzeczenia itp., wartość, przy pomocy której wymienia się towary i wartość, na którą wymienia się towary niepotrzebne"[64]. W innym miejscu, mówiąc o pieniądzu kruszcowym, podobnie stwierdza: „To, co rozumie się przez powiedzenie — używa się jako pieniądz — oznacza właściwie, że srebro w kawałku było miarą, według której się oceniało, wartością, przy pomocy której wymienia się towary oraz w której ma się płacić kontrakty"[65].

Mimo że Law początkowo nie wyróżniał ani też nie podkreślał specjalnie jakiejś funkcji pieniądza, w późniejszych swych pismach zaczął wygłaszać inny pogląd. Mianowicie doszedł on do przekonania, że najważniejszą funkcją pieniądza jest pośredniczenie w wymianie, „pieniądz jest bogactwem reprezentatywnym, czyli znakiem przekazywania bogactwa realnego"[66].

---

63 Oeuvres complètes, o. c., str. 150, t. III.
64 Ib., s. 197, t. I.
65 Ib., s. 6, t. I.
66 Ib., s. 149, t. III.

Law występuje przeciwko ogólnie głoszonej pod koniec wieku siedemnastego teorii, według której pieniądz jest właściwie zabezpieczeniem wartości sprzedawanych dóbr. „Pieniądz", mówi Law, „nie jest zastawem, jak niektórzy go nazywają"[67]. Pieniądz jest wartością samą przez się, otrzymując pieniądz wzamian za towary, posiada się dobro, za które ma się pewność otrzymać inne dobro. Pieniądz, będąc pośrednikiem wymiany, „nie jest wartością, na którą towary się wymienia, lecz wartością, przy pomocy której się je wymienia"[68].

Pieniądz spełnia funkcję pośrednika wymiany w ten sposób, że przechodzi od jednego człowieka do drugiego. Im to przejście odbywa się prędzej i gładziej, tym większe usługi on oddaje. Aby myśl swą lepiej przedstawić, ucieka się do porównania pieniądza z ziemią. „Grunty nieuprawione pozostają bezpłodne, monety stezauryzowane nic nie wytwarzają. Każdy człowiek, który uprawia ilość ziemi zaledwie potrzebną dla swego utrzymania i który nie pozwala innym jej uprawiać, jest wrogiem ojczyzny"[69].

3. *Materiał monetarny.*

Wymagania stawiane materiałowi monetarnemu. Law podkreśla, że wartość pieniądza powinna być niezmienna względnie zmieniać się nieznacznie. Właśnie ze względu na stosunkowo niewielkie zmiany wartości wprowadzono pieniądz w formie kruszcowej. „Moneta, której używa się jako miary, aby poznać proporcję

---

67 Oeuvres complètes, o. c., s. 82, t. I.
68 Ib., s. 92, ods. 22, t. III.
69 Ib., s. 198, t. I.

wartości przedmiotów, mniej podlega zmianom wartości, niż inne towary. Płatność kontraktów określa się w pieniądzu, co właściwie oznacza, że będzie on (pieniądz) posiadał taką samą wartość, gdy zapłaty dokona się, jak i wtedy, kiedy zawarto kontrakt. Pieniądz otrzymuje się w zamian za towary i na niego wymienia się towary, których na razie nie potrzebuje się, ponieważ przypuszcza się, że wartość jego pozostaje bez zmiany i że ten, kto go otrzymuje, będzie mógł zakupić w razie potrzeby inne towary o wartości równej wartości towarów, na które go wymienił"[70]. Przy decydowaniu, jakie dobro należy przyjąć za materiał monetarny, przede wszystkim ten wzgląd należy mieć na uwadze.

Właściwości materiału monetarnego. Dobrym materiałem monetarnym, zdaniem Lawa, jest ten, który: 1. ma stałą wartość, 2. jest trwały, 3. łatwo przenośny, 4. przekazywany przez doręczenie, 5. podzielny bez strat, 6. pozwala wybić znak z napisem, 7. jest określonego jednakowego gatunku, 8. daje się przechowywać bez wydatków i strat. Zależnie od tego w jakim stopniu pewne dobro posiada te właściwości, mniej lub więcej nadaje się dla celów monetarnych[71].

Spośród wszystkich właściwości, jakimi pieniądz powinien się odznaczać, największe znaczenie ma stała wartość. Ponieważ przy pomocy pieniądza określa się wartość wszystkich dóbr, przeto ona nie powinna się zmieniać. Tylko w tym wypadku może pieniądz rejestrować w sposób doskonały wartości wszystkich towarów, gdyż wówczas zmiany cen będą wynikały jedynie ze zmiany wartości towarów[72].

---

70 Oeuvres complètes, o. c., s. 198, t. I.

71 Ib., s. 126, 197—8, t. I.

72 Ib., s. 196, t. I.

Rodzaj materiału, używanego dla celów monetarnych. Law nie łączy pieniądza z określonym dobrem, czy też kategorią dóbr. Jego zdaniem każdego dobra można użyć na cele monetarne, jeśli odznacza się właściwościami, które pozwalają mu dobrze spełniać funkcje monetarne[73]. Siłą przyzwyczajenia, mówiąc o pieniądzu, najczęściej posługuje się słowem moneta i srebro; nie mniej jednak wielokrotnie podkreśla, że nie tylko kruszce szlachetne są odpowiednim materiałem monetarnym; srebro przyjęto jako materiał monetarny tylko dlatego, że uważano je za najlepszy materiał dla celów monetarnych[74]. Jeśli jakiś inny materiał okaże się odpowiedniejszy od kruszców szlachetnych na cele monetarne, wówczas należy go użyć[75]. „Dobra innego rodzaju", mówi Law, „które mają te same właściwości, mogły dawniej i mogą teraz być uczynione pieniądzem równym swej wartości". Pewnego rodzaju potwierdzenie swego zdania znajduje Law w tym, że prócz srebra złoto i miedź są używane do bicia monet[76]. Później Law poszedł jeszcze dalej w swych poglądach. Początkowo był zdania, że materiał, z jakiego pieniądz jest wykonany, nie jest obojętny, ponieważ pieniądz jest miarą wartości wszystkich towarów, musi przeto sam być wartościowy. Tak więc na cele monetarne powinny być używane takie dobra, które przed zastosowaniem monetarnym były wartościowe. Law nie mógł wyobrazić sobie, by przedmiot bezwartościowy mógł być miarą wartości[77]. Później Law zaczął wygłaszać zdanie, że materiał mo-

---

73 Oeuvres complètes, o. c., s. 111, t. I.
74 Ib., s. 82, t. I.
75 Ib., s. 82, t. I.
76 Ib., s. 12, 82, 194, t. I.
77 Ib., s. 172, t. I.

netarny, z jakiego pieniądz jest wykonany, nie gra roli. Pieniądz jest generalnym przekazem na towary; nie ma znaczenia, z czego ten przekaz jest zrobiony, „znak przekazywania (le signe de transmission) można położyć na materiale, który nie ma ceny sam przez się, albo też ma cenę tak niską, że nie zwraca się na nią uwagi, jak papier lub muszelki; albo też można położyć go na materiale, który jest towarem, mającym znaczenie, jak metale; między tymi towarami, można wybrać takie, które pochodzą z terytorium danego królestwa, jak żelazo, albo miedź, albo takie, które pochodzą zza granicy, jak złoto lub srebro“[78].

Law twierdził nawet, że wskazane jest, by materiał monetarny nie posiadał żadnej wartości. Ta okoliczność ułatwia politykę monetarną, przede wszystkim zaś zapobiega zmniejszeniu obiegu na skutek tezauryzacji i wywozu pieniądza za granicę[79].

Ponadto użycie materiału bezwartościowego na cele monetarne ma tę dobrą stronę, że nie zmniejsza dla celów konsumcyjnych masy dóbr bezpośrednio użytecznych. Np. użycie złota na cele monetarne zmniejsza ilość tego kruszcu dla robót jubilerskich[80].

4. Istota wartości pieniądza.

Teorię wartości pieniądza Law wyprowadza z ogólnej teorii wartości. Przyjmuje on, że wartość pieniądza, podobnie jak wartość innych dóbr, jest wyznaczana przez te same czynniki (ilość, popyt i użyteczność) jedynie z tą różnicą, że gdy ilość dóbr nie zmienia się,

---

78 Oeuvres complètes, o. c., s. 150, t. III.

79 Ib., s. 150, t. III.

80 Ib., s. 152, t. III.

albo też stosunkowo łatwo przystosowuje się do popytu, ilość pieniądza może zmieniać się zależnie od czysto przypadkowych okoliczności (np. w systemie kruszcowym decydują odkrycia nowych kopalń), lub też odpowiednio do decyzji władzy monetarnej, albo też przy odpowiedniej organizacji systemu pieniężnego może dostosowywać się automatycznie do popytu.

Law, jak wyżej stwierdzono, jest zdania, że użyteczność jest podstawowym warunkiem posiadania przez dobra wartości. Napotykając na pewne trudności przy stosowaniu tej zasady odnośnie do pieniądza, rozwiązuje je w sposób następujący: milcząco przyjmuje założenie, że pieniądz jest zawsze użyteczny albo dlatego, że jest bity z materiału, który przed zastosowaniem monetarnym posiadał wartość, albo też dlatego, że na skutek odpowiedniej organizacji monetarnej każdy jest przekonany, że za pieniądz będzie można nabyć towary, których będzie potrzebował w przyszłości.

Pogląd, że pieniądz powinien posiadać użyteczność bezpośrednią albo pośrednią, albo że materiał monetarny jest bezpośrednio użyteczny, poważnie zaciążył na wskazaniach polityki monetarnej i na projektach reorganizacji istniejącego systemu monetarnego. Przy wyborze materiału monetarnego, niezależnie od wskazań, wynikających z rozważań teoretycznych, Law zawsze brał pod uwagę postulat, by pieniądz był wartościowy i użyteczny niezależnie od swego zastosowania monetarnego. Odrzucając zaś kruszce szlachetne, starał się zawsze znaleźć dobro, którego użyteczność pośrednia (jak np. ziemia) może decydować o użyteczności pieniądza.

Wyznając takie poglądy, ostro wystąpił przeciwko koncepcji wartości pieniądza, której głównym rzecznikiem był Locke, a według której wartość pieniądza

ustalono na drodze umowy społecznej. Po pierwsze, zdaniem Lawa, trudno jest zrozumieć, w jaki sposób wszyscy ludzie mogliby porozumieć się co do sztucznie określonej wartości; po drugie, powstaje pytanie, w jaki sposób w tak stworzonej wartości można by wyrażać wartość innych dóbr, wreszcie trudno jest wyjaśnić, dlaczego za granicą uznawanoby wartość pieniądza, umownie ustaloną w jednym kraju[81].

Law występuje także przeciwko poglądowi, że o wartości pieniądza decyduje władza państwowa[82]. Znak, jakim władza monetarna opatruje pieniądz, nie stanowi źródła wartości, jedynie stwierdza zawartość i próbę kruszcu w monecie. Panujący może dowolnie wyznaczać wartość monety, jednak przez oficjalne określenie kursu pieniądza krajowego panujący nie zmienia rzeczywistej wartości pieniądza[83].

Law tym różnym koncepcjom wartości pieniądza przeciwstawia swoją, według której popyt i ilość pieniądza wyznaczają wartość pieniądza podobnie jak wartość wszystkich innych dóbr. Zmiana wartości pieniądza może następować jedynie na skutek zmiany popytu względnie ilości lub też tych dwóch czynników naraz.

5. *Zależność cen krajowych od cen zagranicznych — istotny sens teorii kwantytatywnej w wieku 18-ym.*

Przed omówieniem, co Law rozumie przez ilość i popyt na pieniądz, należy powiedzieć, jak Law, idąc za innymi autorami wieku siedemnastego i osiemnastego, rozumiał związek między ilością pieniądza a cenami

[81] Oeuvres complètes, o. c., s. 10, 172, t. I.
[82] Ib., s. 167, t. I.
[83] Ib., s. 167, t. I.

w gospodarce światowej oraz współzależność poziomów cen w poszczególnych krajach. Wnioski, wynikające z poglądów, panujących w wieku XVII, były dla Lawa założeniami przy rozpatrywaniu problemu popytu na pieniądz w poszczególnych krajach i przy wysuwaniu wytycznych właściwej polityki monetarnej i reorganizacji systemu pieniężnego.

Law, podobnie jak przeważająca część autorów tego okresu, ograniczał zakres ważności teorii ilościowej do stosunków międzynarodowych; jeśli zaś chodziło o stosunki krajowe, wyrażał pogląd, że sytuacja przedstawiała się inaczej. Rozpatrując zwyżkę cen po odkryciu Ameryki oraz wzrost zapasu kruszców szlachetnych w Europie stwierdza, że zwyżka cen nastąpiła we wszystkich krajach, które utrzymywały stosunki handlowe z państwami, importującymi kruszce szlachetne do Europy. „Zauważyłem już", mówi Law, „że srebro, które przypływa z Indyj, zmniejsza wartość tego kruszcu; w ten sposób dobra wzrastają w cenie i potrzeba więcej srebra, aby stworzyć ten sam obieg"[84].

Law, stwierdziwszy związek między cenami a ilością pieniądza, równocześnie przyjmuje, że poziom cen w jednym kraju nie może odchylać się znacznie od poziomu cen w innych krajach, ceny, poprzez handel zagraniczny, ustalają się na poziomie jednakowym we wszystkich krajach. Niewątpliwie stosowane przez wiele państw ograniczenia wywozu srebra i złota w postaci kruszcu czy też monet nie pozwalały Lawowi na drodze indukcyjnej dokładnie stwierdzić zależności między ruchami kruszców szlachetnych a zmianami cen. Dlatego też przyjął on pogląd, że producenci tych

---

[84] Oeuvres complètes, o. c., s. 305, t. II.

kruszców względnie rządy państw posiadających kruszce szlachetne w znacznej ilości, mogą regulować zapasy kruszców szlachetnych w poszczególnych państwach na drodze przepisów administracyjnych, czy też przy pomocy innych środków[85].

W rezultacie teoria ilościowa w wieku 18-ym mimo dosyć bezwzględnego sformułowania odnosiła się jedynie do wszystkich krajów, rozpatrywanych jako całość, natomiast w każdym poszczególnym kraju na ogół nie uznawano działania mechanizmu teorii ilościowej. Law wyznaje podobny pogląd: „Wartość dóbr lub pieniądza zmienia się w miarę, jak ich ilość lub popyt na nie zmienia się w Europie, a nie według tego, jak one zmieniają się w jakimś poszczególnym kraju"[85].

Law czasami wypowiada pogląd, że w poszczególnym kraju ceny spadają, gdyż ilość kruszcu zmniejszyła się, jednakże to zdanie, okolicznościowo wygłoszone, nie posiada większego znaczenia dla ogólnych rozważań. Jedynie gdy kraj jest całkowicie izolowany pod względem gospodarczym od reszty świata i nie utrzymuje żadnych stosunków handlowych z innymi państwami, wówczas, zdaniem Lawa, ceny w tym kraju ustalają się odpowiednio do ilości pieniądza w kraju. W przeciwnym wypadku ceny krajowe tylko nieznacznie mogą się różnić od cen zagranicznych[86].

6. Popyt na pieniądz.

Popyt na pieniądz jest według Lawa wyznaczany przez cały szereg czynników; przede wszystkim określają go rozmiary i stan przemysłu; wraz ze wzrostem przemysłu wzrasta popyt na pieniądz. „Nie można do-

---

85 Oeuvres complètes, o. c., s. 100, t. I.

86 Ib., s. 100—102, t. I.

kładnie określić", mówi Law, „jaka suma będzie służyła potrzebom narodu, ponieważ w miarę jak przemysł i handel będą się rozwijały, popyt na pieniądz będzie powiększał się"[87].

Drugim czynnikiem, wyznaczającym wielkość popytu na pieniądz, jest stopień zatrudnienia ludności. Jak długo ludność danego kraju nie jest całkowicie zatrudniona, jest to dowodem, że popyt na pieniądz nie jest zaspokojony. Nawiązując swe rozważania do czasów sobie współczesnych, autor stwierdza, że „jednakże wielka ilość biednych, z którą stale mamy do czynienia, nasuwa podejrzenie, że nigdy nie mieliśmy dostatecznej ilości pieniędzy"[88].

W związku z faktem, że ilość ludności kraju i stopień jej zatrudnienia wyznaczają popyt na pieniądz, nasuwa się jedna kwestia. Przypuśćmy, że wszyscy mieszkańcy danego kraju są zatrudnieni dzięki odpowiedniemu zwiększeniu ilości pieniędzy; czy wówczas nie należy już zwiększać ilości pieniędzy i czy można uważać, że popyt na pieniądz jest całkowicie zaspokojony? Law jest zdania, że nie. „Przypuszczając, że 500 milionów monet wystarcza, aby zatrudnić ludność Francji w przemyśle i handlu, można odnieść wrażenie, że nie jest rzeczą konieczną posiadanie większej ilości pieniędzy; jednakże w tym wypadku rozumowanie jest błędne, ponieważ większa ilość pieniędzy zatrudni większą ilość ludności i spowoduje, że handel będzie bardziej kwitł, zachęci więcej kupców i robotników do osiedlania się we Francji i zwiększy dochody króla i właścicieli majątków, domów itp., innymi słowy zwiększy popyt na pieniądz[89]. Tak więc bezrobocie jest dowodem, że

[89] Ib., s. 6, t. II
[88] Ib., s. 158, 160, t. I, s. 6, t. II.
[89] Ib., s. 6, t. II.

ilość pieniądza jest niedostateczna, lecz z drugiej strony kompletne zatrudnienie wszystkich mieszkańców kraju nie świadczy o tym, że należy porzucić politykę dalszego zwiększania obiegu pieniężnego[90].

W innym miejscu Law dochodzi do wniosku, że wielkość obiegu pieniężnego powinna pozostawać w pewnym stosunku do wszystkich czynników, określających gospodarcze znaczenie państwa, jak bogactwo narodu, ilość ludności, rozmiary handlu zagranicznego i krajowego w porównaniu z zapasem kruszców monetarnych i wielkością tych wszystkich czynników u innych narodów. „Potęga i bogactwo narodu opiera się na liczebności ludności, zapasach towarów krajowych i zagranicznych. One zależą od handlu, a handel zależy od pieniądza. Tak więc, aby być potężnym i bogatym w stosunku do innych krajów, państwo musi posiadać ilość pieniądza, pozostającą do nich w pewnym stosunku; bowiem najlepsze prawa nie mogą zatrudnić ludzi, ani ulepszyć produktów naturalnych ani rozszerzyć przemysłu i handlu“[91].

Tę samą myśl Law jeszcze inaczej przedstawia. Znaczenie gospodarcze poszczególnych państw (rozpatrywanych z punktu widzenia bogactw naturalnych, położenia i t. p.) można wyrazić przy pomocy pewnych re-

---

[90] Oeuvres complètes, o. c., s. 158, t. I. Tego rodzaju pogląd jest wynikiem koncepcji aktywnego oddziaływania pieniądza na życie gospodarcze. Dwie koncepcje, zaspokojenie popytu na pieniądz i aktywne oddziaływanie pieniądza na życie gospodarcze, walczą ze sobą w teorii Lawa. Ta druga myśl nie łączy się ściśle z całą jego teorią, stanowi ona, podobnie jak wiele innych przygodnie i okolicznościowo wypowiedzianych przez autora myśli, jedynie spuściznę po poprzednikach.

[91] Ib., s. 80, t. I.

latywnych liczb. Obiegi w poszczególnych krajach powinny tak mieć się do siebie, jak te relatywne liczby. Dopiero wówczas, gdy wielkość obiegu będzie spełniała ten warunek, można całkowicie wyzyskać siły naturalne kraju, ludność oraz zasoby materialne i wyposażenie kapitałowe.[92] Omawiając projekt emisji not w Szkocji, Law mówi: „Nie wątpię, że proponowany pieniądz papierowy, będąc równym co do ilości popytowi, zwiększyłby roczny dochód Szkocji do trzech milionów, chociaż rybołówstwo i inne gałęzie handlu zagranicznego (które mogłyby być udoskonalone z największą korzyścią) są zaniedbane".[93] W innym miejscu wypowiada podobne zdanie: „Kraj, który może mieć ilość pieniądza równą popytowi, będzie potężniejszy, niż jakikolwiek inny kraj, który, posiadając te same właściwości naturalne, ma ilość pieniądza mniejszą od popytu."[94].

Tylko wówczas, gdy popyt na pieniądz będzie równy ilości pieniądza, wartość pieniądza nie będzie mogła się zmieniać, pieniądz nie będzie wprowadzał do życia gospodarczego zakłóceń natury monetarnej, ceny dóbr nie tylko ściśle będą odpowiadały wartościom dóbr, określonym przez poszczególne ilości i popyty na dobra, lecz również ceny będą zmieniały się tylko wówczas, gdy zajdą jakiekolwiek zmiany po stronie towarowej. „Jeśli pieniądz jest dostarczany ludziom w większej ilości niż istnieje popyt na niego, spada jego wartość; lecz jeśliby był dawany w ilości równej popytowi, jego wartość nie spadnie".[95]

---

92 Oeuvres complètes, o. c., s. 160, t. I.
93 Ib., s. 144, t. I.
94 Ib., s. 160, t. I.
95 Ib., s. 160, t. I.

7. *Wartość pieniądza a ceny.*

Zmiany cen a zmiana wartości pieniądza. Zmiany cen są dwojakiego pochodzenia: monetarnego i niemonetarnego. Wobec tego, że zmiany wartości i cen dóbr są bardzo skomplikowane, przy czym zmiany cen następują w różnych kierunkach, jedne dobra tanieją, gdy inne drożeją, ludzie nie orientują się w sytuacji i przypisują na ogół zmianę cen czynnikowi niemonetarnemu, jeśli tylko nie następuje zmiana zawartości kruszcu w podstawowej jednostce monetarnej; tymczasem niezawsze tak jest[96]. Ważną jest rzeczą ustalić, kiedy zmiany cen są pochodzenia monetarnego a kiedy nie.

Czy jest jakiś obiektywny sprawdzian, pozwalający poznawać rodzaj tych zmian? Sprawdzianem zmiany wartości pieniądza jest stopa procentowa i ceny towarów. Jak długo ceny dóbr i stopa procentowa nie ulegają zmianie, jest to dowodem, że nie nastąpiły zmiany po stronie popytu lub ilości pieniądza[97]. Jeśli ilość pieniądza zmienia się inaczej, niż popyt na pieniądz, wówczas następuje zmiana wartości pieniądza, wyrażająca się zmianą cen oraz stopy procentowej. Aby wykazać słuszność powyższego twierdzenia, Law powołuje się na cały szereg przykładów historycznych. Omawiając podszacowanie, jako jedną z przyczyn zwyżki cen, autor mówi: „Ponieważ ilość pieniądza wzrosła bardziej niż popyt na niego, ponieważ książę zmienił monetę, wartość pieniądza spadła, sto funtów teraz nie jest warte tyle, ile pięć funtów było warte przed tym[98]. Podaje inny przykład, ilustrujący skutki zwiększenia obiegu ponad popyt: „Ponieważ ilość pieniądza wzrosła o wiele

---

[96] Oeuvres complètes, o. c., s. 86, t. I.

[97] Ib., s. 86, 90, 96, 98, t. I.

[98] Ib., s. 90, t. I.

więcej niż popyt na niego i ponieważ tej samej ilości kruszcu dano wyższą cenę, pieniądz osiągnął niższą wartość i mniejszy procent jest dawany w zamian za niego".[99] Podobne zdanie wygłasza w innym miejscu: „Chociaż żadne prawo nie reguluje wysokości procentu, A. B. nie mógłby znaleźć kredytobiorców na tych samych warunkach; gdy bowiem ilość srebra wzrosła bardziej niż popyt na nie i nazwę pieniądza zmieniono, posiada on mniejszą wartość i można go otrzymać na dogodniejszych warunkach. Gdyby popyt wzrósł w tej samej proporcji co ilość, a cena pieniądza nie była podniesiona, ten sam procent dawanoby teraz, co przed tym i ta sama ilość towarów wystarczałaby, aby opłacać procent".[100]

Zmiana wartości pieniądza a przystosowanie się ilości pieniądza do popytu na niego. Nasuwa się pytanie, czy nie następuje takie przystosowanie się ilości pieniądza do popytu, jakie następuje przy dobrach nietrwałych i czy system pieniężny może spełniać postulat utrzymania stałej wartości pieniądza.

Law jest zdania, że w kruszcowym systemie monetarnym nie istnieje mechanizm przystosowania się ilości pieniądza do popytu na niego, gdyż ilość kruszców szlachetnych nie zależy od popytu. Rozmiary produkcji złota i srebra są zupełnie przypadkowe: „Hiszpanie przywożą tak wielkie ilości srebra do Europy, jak tylko mogą wydobyć z kopalń, ponieważ srebro w dalszym ciągu jest cenne, chociaż nie tak wysoko cenione".[101] Cena rynkowa przewyższa koszt, związany z dostarczeniem nowych ilości srebra na rynek.

---

99 Oeuvres complètes, o. c., s. 90, t. I.
100 Ib., s. 96—98, t. I.
101 Ib., s. 96, t. I.

Aby ułatwić zrozumienie tej kwestii, Law daje przykład kopalni ołowiu: „Mam kopalnię ołowiu; popyt na ołów nie wzrasta, albo zmniejsza się, wartość spadnie; lecz ja w dalszym ciągu będę eksploatował kopalnię, dopóki wartość wydobywanego ołowiu przewyższa koszty".[102] Podobnie jak z ołowiem sprawa przedstawia się ze srebrem; różnica między ceną kruszców szlachetnych a kosztami produkcji jest tak znaczna, że nie można spodziewać się takiego spadku ceny kruszców szlachetnych, by ich wydobywanie przestało się opłacać. Tę wadę systemu kruszcowego można by usunąć tylko w jeden sposób, mianowicie odrzucając w ogóle kruszce szlachetne jako podstawę systemu monetarnego; może to stać się wówczas, „gdyby ludzie znaleźli jakiś inny metal, bardziej właściwy od srebra dla bicia monet i dla innych celów".[103]

Nawet gdyby można dowolnie tworzyć pieniądz kruszcowy, automatyczne dostosowanie się ilości do popytu nie jest w ogóle możliwe w systemie pieniądza kruszcowego. „Chociażby parlament mógł dostarczyć ludziom pieniądza kruszcowego w tak wielkiej ilości, jakiej potrzeba, parlament nie mógłby właściwie ocenić, jaka suma mogłaby służyć krajowi, ponieważ popyt zmienia się".[104]

---

[102] Oeuvres complètes, o. c., s. 202, t. I.

[103] Law zdaje sobie sprawę z tego, że zastosowanie dla celów monetarnych innego materiału pozbawiłoby srebro wartości, które znacznie obniżyłoby się w cenie i nie byłoby warte kosztu wydobycia z kopalni. Porównuje srebro z winem; gdyby jakiś inny napój wprowadzono na miejsce wina, wówczas winnice straciłyby na znaczeniu i nie opłacałoby się ich uprawiać. Oeuvres complètes, o. c., s. 175, t. I.

[104] Oeuvres complètes, o. c., s. 120—122, t. I.

Jeżeli wprowadzi się taki automatyczny system, wobec tego, że „ilość będzie zawsze równa popytowi, będzie on (pieniądz) utrzymywał swą wartość i będzie kupował tę samą ilość dóbr po 50 latach, co dziś: chyba, że dobra zmienią swą wartość wskutek jakiejkolwiek zmiany ilości albo popytu na nie".[105]

8, Wymagania stawiane systemowi pieniężnemu.

Teoria wartości dóbr i pieniądza oraz teoria wymiany narzuca postulaty, które system monetarny powinien spełniać, by mógł dobrze i sprawnie funkcjonować. Przede wszystkim ceny nie powinny zmieniać się na skutek zmian, zachodzących po stronie pieniężnej wskutek niedostosowania ilości pieniądza do popytu, czy też wskutek manipulowania pieniądzem kruszcowym. Jednakże utrzymanie stałej wartości pieniądza nie jest, według Lawa, równoznaczne ze stabilizacją poziomu cen, czy też stałością poszczególnych cen. Ogólna stabilizacja cen może być osiągnięta jedynie przy pomocy dosyć skomplikowanej i na szeroką skalę zorganizowanej polityki stabilizacyjnej, prowadzonej zarówno przy pomocy środków niemonetarnych, jak i monetarnych. Law ma na myśli jedynie utrzymanie stałej wartości pieniądza, chociaż czasami wspomina o stabilizowaniu cen w ogóle. Istnienie stałej wartości pieniądza usunęłoby przy zawieraniu kontraktów ryzyko, związane z jej zmianami[106].

Straty i niekorzyści, wynikające ze zwyżki cen o charakterze monetarnym, polegają na tym, że ceny wzrastają stopniowo, nie podnosząc się równomiernie.

---

105 Oeuvres complètes, o. c., s. 122, t. I.

106 Ib., s. 86, t. I.

Jeżeli zwyżka cen dóbr ma swe źródło w podszacowaniu, najprędzej reagują ceny towarów importowanych na skutek zmiany kursu walut zagranicznych. Najpóźniej zaś podnoszą się płace robocze i ceny zboża, to znaczy ceny towarów i usług krajowych, odgrywających niewielką rolę w wymianie międzynarodowej. Ogólna zwyżka cen następuje wówczas, gdy każdy zda sobie sprawę z tego, że pieniądz krajowy został podszacowany i jego wartość uległa zmianie. Wówczas „ceny towarów, przedmiotów przemysłu i pracy wzrosną z ceną pieniądza w tym samym czasie i w tej samej proporcji".[107]

Podszacowanie pieniądza, powodujące zwyżkę cen, stanowi według autora nowy podatek, który odznacza się z punktu widzenia polityki skarbowej pewnymi dogodnościami. Nawiązując do stosunków ówczesnych we Francji, Law mówi: „Podszacowanie we Francji stanowi opodatkowanie ludności; podatek ten szybciej jest płacony; przypuszcza się, że jest mniej odczuwany niż podatek, nałożony w jakiś inny sposób".[108] Lecz podatek ten nie spełnia postulatu sprawiedliwości, płacą go tylko ci, którzy nie mogą obronić się przed nim, „podatek ten ciężko spada na biedniejsze klasy ludności".[109] Zaś ci, którzy przetrzymują monety, względnie wysyłają je za granicę, unikają strat, wynikających z podszacowania.

Law zwraca uwagę na bardzo istotny skutek zwyżki cen: zmiana cen powoduje zmiany w położeniu poszczególnych klas społecznych; poszkodowani są ci wszyscy, którzy nie mogą podnieść cen swych towarów

---

107 Oeuvres complètes, o. c., s. 188, t. I.

108 Ib., s. 68, t. I.

109 Ib., s. 70, t. I.

czy też usług na skutek uprzednio zawartych kontraktów, mimo, że nastąpiła ogólna zwyżka cen.[110]. Również rentierzy oraz ci, którzy żyją ze stałych dochodów, tracą w wypadku zwyżki cen.[111]

Wreszcie ostatni zarzut w związku ze zmianą wartości pieniądza dotyczy funkcji jego jako miernika wartości. Jeśli np. ktoś zamienił swe dobra na pieniądze w celu przechowania ich wartości, na skutek spadku wartości pieniądza ponosi duże straty. Rzucającym się w oczy przykładem jest zmiana wartości srebra od odkrycia Ameryki.[112] Poza tym zmiana wartości pieniądza powoduje zmianę stopy procentowej, co odbija się na położeniu tych wszystkich, którzy żyją z kapitału; ich położenie ulega poważnemu pogorszeniu.[113]

Law zwraca uwagę na zmianę położenia dłużnika w stosunku do wierzyciela przy zmianie wartości pieniądza. Powołuje się na przykład historyczny: w ciągu okresu czasu, który upłynął od odkrycia Ameryki, wszyscy wierzyciele ponieśli poważne straty, gdy tymczasem dłużnicy, spłacając należności sumami o wartości mniejszej od zakontraktowanej, pozbyli się stosunkowo łatwo swych ciężarów.[114]

Skutki zmian wartości pieniądza nie ograniczają się do zmiany materialnej sytuacji poszczególnych jednostek, następują znaczne zmiany znaczenia poszczególnych państw.[115]

---

110 Oeuvres complètes, o. c., s. 58, t. I.

111 Ib., s. 171, t. I.

112 Ib. s. 169—170, t. I.

113 Ib., s. 171, t. I.

114 Ib., s. 78, ods. 1, t. II.

115 Ib., s. 171, t. I. Law w jednym miejscu w sposób uproszczony przedstawia zagadnienie zmiany cen, wywołanej działaniem przyczyn monetarnych; dzieli społeczeństwo na dwie klasy, rol-

Na podstawie rozpatrzenia skutków zmiany cen Law wypowiadał się za takim systemem pieniężnym, który by nie powodował zmiany wartości pieniądza. Ten wzgląd dla Lawa posiadał znaczenie pierwszorzędne, autor zawsze wysuwał kwestię stabilizacji wartości pieniądza na plan pierwszy.[116] [117]

Pieniądzowi jako pośrednikowi wymiany Law stawia wymagania dwojakiego rodzaju: pieniądz powinien

---

ników i nierolników. Jeśli ilość pieniądza jest mniejsza niż popyt, wartość pieniądza rośnie, rolnicy muszą sprzedawać swe produkty tanio, wskutek czego są poszkodowani. Jeśli ilość pieniądza jest większa od popytu, nierolnicy tracą, gdyż siła nabywcza pieniądza spada. Ib., s. 122, t. I. Należy tutaj zaznaczyć, że wszyscy projektodawcy i reformatorzy monetarni tego okresu w taki sposób stawiali zagadnienie. Zawsze przeciwstawiali interesy bankierów interesom rolników. Bankierzy byli ludźmi, którzy posiadali pieniądze, zaś rolnicy tymi, którzy od bankierów je pożyczali. Bankierzy zyskiwali przy zwyżce siły nabywczej pieniądza i vice versa.

116 Law wysuwał również możliwość stabilizowania cen, a nie tylko wartości pieniądza. Taka stabilizacja cen mogła być jego zdaniem osiągnięta jedynie w tym wypadku, gdyby można było zorganizować magazyny towarowe i gdyby tam przechowywano towary, regulując ilość towarów na rynku odpowiednio do wielkości i zmian popytu. Oeuvres complètes, o. c., s. 88, t. I.

117 Problemat niezmiennej wartości pieniądza oraz kwestia stałego miernika wartości były i są przedmiotem rozważań od czasów Lawa. W sto lat po Law Ricardo powiedział: „Wszyscy pisarze, piszący na temat pieniądza, zgodzili się, że należy pragnąć istnienia jednolitej wartości środka obiegowego; pieniądz, aby był doskonały, winien być niezmienny w swej wartości" (Proposals for an Economic and Secure Currency). Również wśród ekonomistów najnowszych czasów utrzymuje się tego rodzaju myśl. Tak np. Fisher twierdzi: „Z całkowitą pewnością można powiedzieć, że istnieje niezmienny miernik, który teoretycznie możemy sobie wyobrazić, jeśli nawet nie jest oznaczony w praktyce, a który może służyć za podstawę określania deprecjacji i aprecjacji wszystkich towarów, w jednostkach którego możemy określić „rzeczywistą stopę procentową". Appreciation and Interest... 1886, str. 90—91,

odznaczać się specjalnymi właściwościami, któreby pozwalały mu spełniać funkcje pośrednika wymiany w sposób najbardziej odpowiedni, a jego ilość musi odpowiadać zapotrzebowaniu na niego.

Obieg pieniężny tylko wtedy może być równy popytowi, gdy podaż pieniądza zależy wyłącznie od krajowej władzy monetarnej. Autor żąda, by „ludziom dać znak przekazowy, który by był otrzymywany w kraju, a którego ilość mógłby książę zwiększać lub zmniejszać odpowiednio do potrzeb państwa lub handlu".[118]

Jednakże spełnienie tego postulatu nie wystarcza. Nawet gdyby władze monetarne miały całkowitą swobodę i możność regulowania ilości pieniądza, może okazać się, że wielkość obiegu nie będzie równa popytowi, gdyż pewne czynniki nie pozwalają tym dwóm wielkościom odpowiednio dostosowywać się do siebie. Najbardziej zakłócająco oddziaływa tezauryzacja, która utrudnia politykę monetarną kraju z tego względu, że zmniejsza rozporządzalną ilość pieniądza w obiegu. Należy działanie tego czynnika z mechanizmu pieniężnego całkowicie wyeliminować. To też drugi postulat, stawiany polityce monetarnej i odpowiednio zorganizowanemu systemowi pieniężnemu polega na tym, by pieniądz nie mógł być tezauryzowany.

Poza tezauryzacją zmiana obiegu może następować jeszcze z innego powodu, mianowicie ujemny bilans handlowy, czy też akcja ze strony innego państwa może wywołać zmniejszenie ilości pieniądza w obiegu krajowym. W systemie czysto kruszcowym tego rodzaju zmiany obiegu pieniężnego, zdaniem Lawa, zdarzają się często. Natomiast system pieniądza niekruszcowego nie odznacza się tą niedogodnością.

---

[118] Oeuvres complètes, o. c., s. 151, t. III.

Postulatem o innym charakterze jest żądanie zorganizowania systemu pieniężnego w taki sposób, by koszty jego wprowadzenia i utrzymania były możliwie najniższe. Ten postulat tylko wówczas jest spełniony, gdy pieniądz jest wykonany z materiału otrzymywanego w kraju. Wówczas nie wywozi się towarów, aby zdobyć materiał monetarny; „posługiwanie się złotem i srebrem", mówi Law, „dla celów monetarnych jest tym samym, co kupowanie towarów zagranicznych, za które płaci się drogo i których nie można zdobyć w dostatecznej ilości w stosunku do potrzeb najbardziej pilnych; jeśli niema towarów, które należy dać wzamian, albo jeśli inne kraje nie potrzebują większej ilości towarów naszych, pozostawia się rolę nieuprawioną, mogącą produkować dobra..., które można otrzymać przy mniejszym nakładzie pracy i wydatków w dostatecznej ilości, aby zaspokoić wszystkie potrzeby królestwa"[119]. Tutaj odgrywa też rolę wzgląd natury politycznej. Kupowanie materiału monetarnego za granicą oznacza nabywanie dóbr od wrogów politycznych, pośrednio więc oznacza ich popieranie.

Nie każde dobro krajowe można użyć do celów monetarnych. Należy posługiwać się takimi dobrami, które, służąc celom monetarnym, w dalszym ciągu mogą oddawać również inne usługi. Największą wadą złota i srebra jako materiału monetarnego jest to, że, będąc użyte do bicia monet, innych usług oddawać nie mogą. „Złoto i srebro są oczywiście towarami", mówi autor, „tak jak inne towary. Tę ich część, której używa się na monety, obraca się na ten użytek na stałe; zawsze zakazywano złotnikom nabywania luidorów i używania ich do robót jubilerskich. W ten sposób całą ich część

---

[119] Oeuvres complètes, o. c., s. 212, t. I.

odciągano z handlu na skutek wymagań prawa..." Zdaniem Lawa używanie kruszców szlachetnych dla celów monetarnych podobne jest do tego, „...jakby odciągnięto część lnu czy jedwabiu, które znajdują się w królestwie, aby z nich zrobić środek wymienny; czy ludzie nie czuliby się lepiej i nie byliby bogatsi, jeśliby przywrócono tym towarom ich naturalne zastosowanie, a użyto dla tworzenia znaków pieniężnych materiału, który sam przez się do niczego nie służy. Największą zaletą znaków zrobionych z tego rodzaju materiału, byłoby to, że nie próbowano by ich odciągać od ich naturalnego przeznaczenia".[120] Wówczas raz na zawsze odpadłyby trudności, związane z systemem monetarnym, jak wywożenie pieniądza za granicę, tezauryzowanie, brak materiału monetarnego, niedostosowanie ilości pieniądza do popytu i t. d.

[120] Oeuvres complètes, o. c., s. 138, t. I, 150—151, t. III.

POLITYKA PIENIĘŻNA

Rozdział I.

SYSTEM KRUSZCOWY

1. Charakterystyka systemu kruszcowego.

Na podstawie teorii wartości, teorii wymiany oraz teorii pieniądza Law bada jaki system pieniężny jest najodpowiedniejszy. Autor rozpoczyna od analizy systemu kruszcowego, którego funkcjonowanie przeszło już próbę życiową. Spośród kruszców najczęściej używa się do celów monetarnych srebra, chociaż są używane i inne metale, jak złoto i miedź. Niemniej jednak srebro, zdaniem Lawa, jest podstawowym kruszcem monetarnym, pieniądz bity z tego kruszcu spełnia zadowalająco wszystkie funkcje monetarne; monety bite z innych metali służą do dokonywania tych tranzakcyj, które nie mogą być dokonywane przy pomocy pieniądza srebrnego.[121]

Srebro, jako materiał monetarny, odznacza się następującymi zaletami: jest jednolite co do składu chemicznego, jest więc dobrem o jednakowym gatunku. Koszty transportu srebra w stosunku do jego wartości są stosunkowo nieduże, dzięki czemu wartość srebra w różnych miejscach nieznacznie się różni. Przechowywanie srebra nie pociąga wielkich kosztów, przy czym

---

[121] Oeuvres complètes, o. c., s. 12, t. I.

nie zmienia się ten kruszec pod względem chemicznym nawet w dłuższym okresie czasu. Dzielenie na części nie powoduje strat, wartość każdej części jest proporcjonalna do wartości całości. Te względy zdecydowały o przyjęciu i rozpowszechnieniu się tego metalu dla celów monetarnych; początkowo srebro jako pieniądz obiegało w postaci kawałków kruszcu, później zaś w postaci monet.[122]

Monety wprowadzono jedynie dla wygody przy posługiwaniu się pieniądzem, dzięki tej instytucji została usunięta konieczność stałego ważenia kruszcu i określania stopu.[123]

Tym zaletom srebra autor przeciwstawia wiele wad, które dają się odczuć przy bardziej ożywionych stosunkach gospodarczych; na pierwsze miejsce wysuwają się koszty, związane z przewożeniem monet; dalej monety można skraść oraz podszacowywać. Law zdaje się wierzyć, że podszacowywanie może być dokonywane jedynie w systemie kruszcowym, natomiast w innych systemach monetarnych polityka tego rodzaju nie może być prowadzona.[124] Podszacowanie dlatego jest tak szkodliwe, że narusza pewność kontraktów, umowy stają się mniej określone, niż przy wymianie naturalnej, otrzymuje się inną ilość srebra niż zakontraktowano.[125]

Law czyni kruszcom szlachetnym jeden bardzo ważny zarzut, mianowicie wartość ich wzrosła dzięki

---

122 Oeuvres complètes, o. c., s. 6, t. I.

123 Ib., s. 10, t. I. W jednym miejscu autor podaje inną przyczynę wprowadzenia kruszców szlachetnych na cele monetarne; narody, które produkowały złoto i srebro, wprowadziły je jako materiał monetarny dzięki temu, że te metale cieszyły się uznaniem u ludów pierwotnych.

124 Oeuvres complètes, o. c., s. 104, 106, t. I.

125 Ib., s. 84, t. I.

zastosowaniu na cele monetarne. Przed użyciem ich do tego celu srebro i złoto posiadały wartość jedynie jako towar, natomiast dzięki pełnieniu funkcyj monetarnych zyskały te kruszce na wartości na skutek wzrostu popytu na nie, powstała „dodatkowa wartość", która wywołuje wielką krytykę Lawa. Stwierdzając spadek wartości srebra w ostatnich latach, mówi: „Chociaż ono (srebro) spadło w swej wartości, jednakże jest dawane jako pieniądz albo sprzedawane jako kruszec za wiele więcej, niż wynosi wartość jego jako metalu; do tej wartości będzie sprowadzone skoro tylko wprowadzi się inny pieniądz.[126] W innym miejscu wygłasza podobne zdanie: „Chociaż wartość monety, czy też srebra tak bardzo spadła w porównaniu z dawną wartością, jednakże posiada ona obecnie wartość o połowę lub dwie trzecie wyższą od swej rzeczywistej wartości, abstrahując od jego zastosowania jako monety".[127] Tak więc, zdaniem autora, do celów monetarnych używa się dobra, którego wartość do pewnego stopnia nie jest naturalna, czyli nie jest wynikiem użycia do zaspokojenia uzasadnionych potrzeb.[128]

---

126 Oeuvres complètes, o. c., s. 104, t. I.

127 Ib., s. 98, t. I.

128 Tego rodzaju pogląd w pewnym stopniu stoi w sprzeczności z rozważaniami poprzednio przedstawionymi; w dyskusji z Locke'em Law stwierdził, że żadna wartość nie jest sztuczna, gdyż wartość każdego dobra określają popyt i istniejąca ilość. Law w rozważaniach swych nad zagadnieniem wartości kierował się kryteriami moralnymi i etycznymi wyznawanymi przez kanonistów. Law niżej ceni dobro, które służy do zaspokojenia potrzeb nieistotnych, jak np. diamenty, używane do zdobienia się. Natomiast wysoko ceni chleb, który zaspokaja najważniejsze potrzeby. Wprowadza on podświadomie rozróżnienie między wartością naturalną a sztuczną: jest to jakby echo poprzednich rozważań nad zagadnieniem wartości. Kanoniści szeregowali wartości według ich znaczenia dla zaspo-

Autor krytykuje także inne kruszce szlachetne jako materiał monetarny; złoto jest zbyt rzadkie, by mogło służyć do celów monetarnych; miedź znów jest zbyt ciężka dla bicia monet.

Poza krytyką, poświęconą poszczególnym kruszcom, autor ze względów zasadniczych występuje przeciwko systemowi kruszcowemu. Przede wszystkim system ten pozwala na dokonywanie tezauryzacji, wskutek czego zmniejsza się od czasu do czasu wielkość obiegu pieniężnego niezależnie od zmian popytu. Law zdaje się wierzyć, że tylko w systemie kruszcowym istnieje tezauryzacja.

Dalej krytykę autora ściąga kwestia zdobywania kruszców szlachetnych dla celów monetarnych. Kopalnie złota i srebra znajdują się jedynie w niektórych państwach oraz tylko niektóre państwa importują te kruszce do Europy. Państwa te otrzymują srebro jako towar, sprzedając je później na cele monetarne po cenie znacznie wyższej od kosztów otrzymania. Tak więc pewne kraje, zdaniem Lawa, osiągają zysk, równy różnicy między wartością srebra jako materiału monetarnego, a tą wartością srebra, jaka istniałaby, gdyby srebro było jedynie towarem. Law jest przeciwny istnieniu takiego zysku, który przypada w udziale tylko niektórym państwom dzięki ich monopolistycznej pozycji.

Law krytykuje kruszce szlachetne jeszcze z innego względu. Częściowo wskutek zmonopolizowania produkcji kruszców szlachetnych przez pewne kraje, czę-

---

kojenia potrzeb. Dobrze ten pogląd oddaje Davanzati, dając przykład cielęcia złotego i żywego. Cielę wykonane ze złota posiada wielką wartość, tymczasem zwykłe cielę, które nie posiada wielkiej wartości, zaspokaja istotne potrzeby i dlatego ma tak wielkie znaczenie dla nas.

ściowo wskutek polityki niektórych rządów istniejąca ilość kruszców szlachetnych jest niewłaściwie rozdzielona między poszczególnymi państwami, co musi ze swej strony wywoływać zaburzenia gospodarcze.[129] Od chwili wprowadzenia złota i srebra na cele monetarne rozpoczęły się trudności natury gospodarczo - pieniężnej, dawał się odczuwać niedostatek tych metali, co powodowało, że, chociaż towary znajdowały się w dostatecznej ilości, jednakże ludzie nie mogli ich wymieniać z powodu braku pieniądza. Stwierdzając ten stan rzeczy w Europie, Law mówi: „Francja i Hiszpania są panami kopalń, inne narody zdają się być zmuszone do wprowadzenia innego pieniądza".[130]

Autor zwraca uwagę jeszcze na jedną niedogodność systemu kruszcowego, wynikającą z niewłaściwej polityki monetarnej. Jeśli obiegają monety bite z jednego kruszcu, których zawartość kruszcu jest różna, lecz cena nominalna jednakowa, wówczas z obiegu znikają monety o większej zawartości kruszcu, zaś pozostają w obiegu monety, zawierające ilość metalu mniejszą od przepisanej, przy czym monety o tej samej cenie nominalnej a niższej zawartości kruszcu są podrabiane w kraju i zagranicą.[131]

Law zwraca uwagę na niedogodności systemu monetarnego w wypadku, gdy na cele monetarne są używane dwa kruszce. Przede wszystkim autor podkreśla skutki, wynikające ze zmiany relacji między ceną złota a srebra. Relacja złota do srebra zmienia się zależnie od popytu i podaży tych kruszców. W ciągu drugiej połowy w. 17-go, relacja ta uległa zmianie przede

---

129 Oeuvres complètes, o. c., s. 212, t. I.
130 Ib., s. 104, 106, t. I.
131 Ib., s. 190, t. I.

wszystkim na skutek spadku wartości srebra.[132] Regulowanie ceny złota w stosunku do ceny srebra na drodze administracyjnej nie daje zadowalających wyników.[133] Władza monetarna powinna określać wzajemny stosunek cen monet bitych z różnych kruszców w taki sposób, by relacja rynkowa była zachowana.[134] Może zdarzyć się (i często zdarzało się), że cena naznaczona przez księcia nie jest „ceną słuszną" i wówczas zapłaty są dokonywane monetami, które zostały wyżej ocenione.[135] W rezultacie monety jednego rodzaju całkowicie znikają z obiegu.[136] W związku z dowolnym określaniem relacji srebra i złota bardzo jasno i bardzo dokładnie przedstawia Law działanie tzw. prawa Greshama.[137]

Law przede wszystkim podkreśla jako najważniejszą wadę systemu kruszcowego zmienność wartości materiału monetarnego. Zdaniem Lawa, srebro (traktowane przez autora jako podstawowy materiał monetarny) jest takim samym dobrem, jak każde inne; podstawą jego wartości jest użyteczność, a sama wartość jest określana przez ilość i popyt. Ponieważ zaś ilość srebra (a w pewnym stosunku i popyt na nie) ulega zmianie, wartość musi się zmieniać.[138] Autor daje cały szereg przykładów historycznych. Np. stwierdza, że od odkrycia Ameryki, wartość srebra ulegała znacznym wahaniom, przejawiając na ogół tendencję spadkową.[139] Cho-

---

132 Oeuvres complètes, o. c., s. 198—199, t. I.
133 Ib., s. 220—221, t. III.
134 Ib., s. 223, t. III.
135 Ib., s. 191, t. III.
136 Ib., s. 223, t. III.
137 Ib., s. 191 i nast., t. I.
138 Ib., s. 168—169, t. I.
139 Ib., s. 88, t. I.

ciażby panujący nie dokonywał żadnych zmian i zawartość kruszcu w jednostce monetarnej pozostawała taka sama, wartość pieniędzy srebrnych ulegałaby zmianie na skutek zmian popytu i ilości kruszców szlachetnych.[140]

Srebro jako materiał monetarny ze względu na swe wady nie spełnia najważniejszego postulatu, mianowicie jego wartość nie jest stała. Często ludzie nie zdają sobie sprawy ze zmian wartości pieniądza kruszcowego, zmianę cen towarów przypisują wyłącznie zmianom, zaszłym po stronie towarowej. Tymczasem przeważnie tak nie jest, „srebro jako kruszec czy też moneta zmienia swą wartość na skutek jakiejkolwiek zmiany ilości albo popytu na nie; w każdym z tych wypadków mówi się, że dobra są droższe albo tańsze; tymczasem srebro czy też pieniądz jest droższy lub tańszy, stając się mniej lub więcej wartościowy i równy większej lub mniejszej ilości dóbr".[141]

Law przyznaje, że wartość każdego dobra musi ulegać zmianom, jednakże jeśli chodzi o srebro, rozmiary zmian są niezwykle duże. Ten fakt jest punktem wyjścia krytyki srebra jako materiału monetarnego. Przy ocenie materiału dla celów monetarnych zawsze należy mieć na uwadze następującą zasadę: „I jak łokieć, który jest stały, jest bardziej odpowiedni od łokcia, który nie jest pewny, również pieniądz, który jest mniej wystawiony na zmiany wartości, jest bardziej odpowiedni".[142]

---

140 Oeuvres complètes, o. c., s. 168, 169, t. I.
141 Ib., s. 84, t. I.
142 Ib., s. 104, 106, t. I.

2. *Zagadnienie usunięcia niedogodności i wad systemu kruszcowego.*

Law rozpatruje sposoby i próby, których stosowanie miało usunąć wady systemu kruszcowego, nie naruszając jego zasad. Każde manipulowanie pieniądzem kruszcowym między innymi miało pozwolić na takie zwiększenie ilości pieniądza w kraju, aby obieg pieniężny odpowiadał popytowi na niego. Stosowano w tym celu różne sposoby. Najczęściej uciekano się do podszacowania pieniądza: zmniejszano wagę czy też stop monet, zachowując tę samą cenę, względnie dowolnie określano wartość monet obiegających.[143]

Według zwolenników podszacowania, przyczynia się ono w dwojaki sposób do zwiększenia obiegu: z jednej strony ilość monet w obiegu ma wzrastać na skutek przebicia dawnych monet na nowe o mniejszej zawartości kruszcu walutowego, a tej samej wartości nominalnej, z drugiej zaś strony podszacowanie ma powodować przypływ kruszców do kraju dzięki temu, że cena płacona przez mennicę za kruszec zostaje podwyższona. Tego rodzaju wiarę w zwiększenie obiegu drogą podszacowania Law oddaje w następujący sposób: „Wyżej oceniano monety zagraniczne, wierząc, że przez to zobowiąże się cudzoziemców do przywożenia monet do kraju; wyżej oceniano monety krajowe, dokładano więcej metalu nieszlachetnego, wierząc, że, jeśli ta sama ilość będzie wyżej oceniana, czyli stop zmniejszony,

---

[143] Oeuvres complètes, o. c., s. 183, t. I. Law wymienia jeszcze inne rodzaje podszacowania, jak pobieranie nadmiernych opłat przy biciu monet, nie odpowiadających rzeczywistym kosztom itp. Cel takiego podszacowania jest czysto fiskalny; chodzi o przysporzenie skarbowi dochodów. Równocześnie Law zwraca uwagę, że takie podszacowanie również wpływa na wartość pieniądza.

ilość wzrosłaby, co miało wywołać ten sam skutek, co zwiększenie ilości".[144]

Zdaniem Lawa, wyższe ocenianie monety wcale nie zwiększa jej wartości. Stanowi ono jedynie zmianę nazwy, gdy wartość monety pozostaje taka sama. „Gdy używam słów — zwiększenie wartości", mówi Law, „pragnę, aby mnie zrozumiano, że jest to podniesienie oceny w stosunku do nazwy, ponieważ nie przypuszczam, aby ono zwiększyło wartość"[145] Dalej mówi: „Jeśliby książę dał tę samą nazwę monecie, zawierającej uncję cyny, co i monecie, zawierającej uncję srebra, nie można by było się spodziewać, by ludzie cenili jedną monetę tak samo, jak i drugą".[146] Jedynie dwa czynniki, popyt i ilość, określają wartość pieniądza, wola panującego nie odgrywa najmniejszej roli pod tym względem.[147] „Niema innego sposobu", podkreśla Law, „w jaki srebro możnaby uczynić bardziej wartościowym, lecz jedynie przez zmniejszenie ilości albo zwiększenie popytu na nie".[148]

Ponieważ nie następuje wzrost wartości monet wyżej przez władzę monetarną ocenianych, również nie nastąpi rzeczywiste, efektywne zwiększenie obiegu, chociaż ilość jednostek pieniężnych wzrośnie. Zwiększenie obiegu drogą wypuszczenia większej ilości pieniędzy o tej samej nominalnej wartości, a mniejszej zawartości kruszcu nasuwa Lawowi następujące porównanie: „Jest to tak samo, jakby człowiek, który ma trzysta łokci materiału na wybicie mieszkania, sądził,

---

144 Oeuvres complètes, o. c., s. 182, t. I.
145 Ib., s. 58, t. I.
146 Ib., s. 167, t. I.
147 Ib., s. 170, t. I.
148 Ib., s. 58, t. I.

że wystarczy ta ilość materiału, jeśli będzie mierzył go łokciem równym trzem ćwierciom; miałby wówczas czterysta łokci, jednak mieszkanie nie byłoby lepiej obite".[149] O tym, że wartość monety naprawdę nie ulegała zmianie, świadczy zwyżka kursu walut zagranicznych, po dokonaniu podszacowania.[150]

Również nie następuje zwiększenie obiegu drogą przypływu kruszcu zza granicy. Powołując się na przykłady historyczne, Law dowodzi, że w żadnym wypadku nie przypłynęło srebro z zagranicy na skutek podszacowania pieniądza krajowego. Zbija on wiarę w skuteczność podszacowania w sposób następujący: „Jeśliby wyższe ocenianie wartości pieniądza czy też obniżenie stopu monety mogło zwiększyć jej wartość, wówczas żaden naród nie odczuwałby braku pieniądza".[151] Tymczasem okazuje się, że odwrotnie te narody, które w największym stopniu podszacowują monety, najbardziej odczuwają brak pieniądza.[152] Law dochodzi do wręcz przeciwnego wniosku: podszacowanie nie tylko nie powoduje przypływu kruszcu do kraju, lecz przeciwnie powoduje jego odpływ.

Podszacowanie, przynajmniej w okresie przejściowym, powoduje ujemne saldo bilansu handlowego. W pewien czas po podszacowaniu ceny wzrosną, lecz w okresie przejściowym, gdy ceny jeszcze nie zmieniły się, zagranica kupuje taniej towary krajowe. „Zgadzam się", mówi Law, omawiając podszacowanie dokonane we Francji, „że z czasem ceny wzrosną, lecz czekając na wzrost cen, Francja traci na wszystkich towarach,

---

149 Oeuvres complètes, o. c., s. 189, t. I.
150 Ib., s. 184, 189, t. I.
151 Ib., s. 58, t. I.
152 Ib., s. 58, 183, 184, t. I.

sprzedawanych cudzoziemcom; materiały wełniane, rzeczy ze złota i inne przedmioty przemysłu, do których używa się produktu krajów zagranicznych, będą najpierw sprzedawane drożej, ponieważ te materiały drożej kosztują; lecz te towary nie podrożeją w tym samym stopniu, w jakim monety wyżej oceniono. Bowiem w ciągu roku robotnik będzie pracował za tę samą płacę, a sprzedawca będzie sprzedawał z tym samym zyskiem; ceny towarów, do których wyrobu używa się jedynie produktów francuskich, będą utrzymywały się przez jakiś czas mimo podniesienia ceny monety".[153] W rezultacie wskutek nadwyżki importu nad eksportem saldo bilansu handlowego stanie się ujemne, kruszec będzie odpływał z kraju w ilościach większych niż poprzednio. Jeżeli zaś będzie się stosowało zakazy eksportu kruszcu, wówczas jeszcze większa ilość kruszcu odpłynie, gdyż należy ponosić dodatkowe koszty związane z większym ryzykiem, wynikającym z utrudnień eksportu kruszcu.[154]

Ponadto Law podkreśla niekorzyści przejściowego okresu podszacowania: posiadacze monet, nie chcąc sprzedać królowi kruszcu po cenie niższej od rynkowej, będą wywozili kruszec za granicę, lub też przechowywali w kraju do tego czasu, kiedy przebijanie monet będzie całkowicie zakończone. Wobec tego, przynajmniej na pewien czas, obieg musi zmniejszyć się, co, zdaniem Lawa, stanowi prawdziwą klęskę. Tak więc polityka podszacowania pieniądza w każdym wypadku

---

[153] Oeuvres complètes, o. c., s. 187—188, t. I.

[154] Ib., s. 187, t. I. Law zakłada, że eksport towarów po dokonaniu podszacowania nie wzrośnie; tego rodzaju twierdzenie jest zgodne z milcząco uczynionym przez Lawa założeniem, według którego popyt na towary jest niezależny od ceny, tak więc spadek ceny nie wpłynie na wzrost popytu zagranicznego na towary krajowe.

jest szkodliwa i nasuwa krytykę i zastrzeżenia, zwłaszcza z tego punktu widzenia.[155]

Law zwraca uwagę, że podszacowanie, które nie zwiększa obiegu, powoduje cały szereg niekorzyści, jak zwyżkę cen, której nie da się zapobiec przez stosowanie administracyjnych środków,[156] a która powoduje obciążenie pewnej kategorii ludzi jakby dodatkowym podatkiem, zaś innym zapewnia nieusprawiedliwione zyski. Ten stan rzeczy w rezultacie powoduje ruinę jednych klas społecznych, przysparza zaś dodatkowych zysków innym klasom, zwłaszcza tym, które potrafią przewidzieć tego rodzaju zmiany monetarne.[157]

---

155 Oeuvres complètes, o. c., s. 68—70, t. I. W związku z podszacowaniem Law czyni następującą uwagę na temat tego narzędzia polityki handlowej. Podszacowanie, stanowiące swego rodzaju premiowanie eksportu, odznacza się wieloma złymi stronami. Polityka handlowa w zakresie eksportu wymaga uwzględnienia oddzielnie interesów i potrzeb każdej gałęzi eksportu. Tymczasem podszacowanie daje jednakową premię wszystkim eksporterom. „Podszacowanie pieniądza, jak tylko co założyłem, obniża je wszystkie(ceny) jednakowo bez różnicy, podobnie jak kupiec, który by sprzedawał po cenie bieżącej i dawał 25% bonifikaty na mierze. Jest to środek, służący do wywołania bankructwa". Oeuvres complètes, o. c., s. 186, t. I. W ten sposób nie można zapewnić odpowiedniej opieki poszczególnym przemysłom. Podszacowanie pieniądza jako polityka handlowa nie daje się obronić, „...niema wypadku, aby leżało w interesie państwa jednakowe obniżenie cen wszystkich towarów; jest bowiem wiele rodzajów towarów, bez których cudzoziemcy nie mogą się obejść, tak więc ceny tych towarów można podnieść; a spośród tych towarów, których ceny można obniżyć, jedne należy obniżyć bardziej, inne mniej, według potrzeby i popytu cudzoziemców i ilości towarów w kraju". Jedynie taka polityka, zdaniem Lawa, jest słuszna, nie przysparza ona krajowi strat wskutek wyprzedaży towarów po cenach niskich. Ib., s. 186, t. I.

156 Ib., s. 58, 92, t. I.

157 Ib., s. 294, 295, t. I.

Podszacowanie stanowi właściwie zmianę kontraktów. Kontrakty zawierane są w jednostkach pieniężnych, które, zakłada się, będą posiadały stałą zawartość kruszcu, co stanowi, być może, największą dodatnią stronę pieniądza.[158]

W każdym razie podszacowanie wywiera niekorzystny wpływ na handel zagraniczny, niezależnie od tego, czy ceny w kraju podniosą się, czy też nie.[159]

W rezultacie polityka podszacowania jako polityka monetarna nie pozwala, zdaniem Lawa, na osiągnięcie najistotniejszego celu — zwiększenia obiegu; natomiast powoduje tyle strat i niekorzyści, że zdecydowanie należy tę politykę odrzucić. Law daje cały szereg przykładów strat, jakie podszacowanie powoduje. Nawiązując np. do stosunków i wypadków, jakie miały miejsce we Francji, stwierdza: „Jestem zdania, że 100 milionów nie wyrówna strat, jakie Francja poniosła na skutek tych okoliczności".[160] Podobnie w innym miejscu, aby dać pełny obraz skutków podszacowania, przedstawia stosunki francuskie: „Podszacowanie, które się dokonywuje od dwóch lat, postawiło całe Królestwo i handel w opłakanym stanie; zniszczenie panuje wszędzie, pieniądz stał się tak niezwykle rzadki, że jest rzeczą niemożliwą znaleźć go drogą pożyczki na wysokie procenty pod zastaw najbardziej zabezpieczonych dóbr, które ofiaruje się w hipotece, a nawet pod zastaw diamentów i przedmiotów, wykonanych ze srebra, a nawet drogą sprzedaży tych obiektów na podstawie cen bieżących". Dalej roztacza obraz rozpaczliwego położenia handlu i bankowości, spowodowanego jedynie podszacowaniem

---

158 Oeuvres complètes, o. c., s. 58, t. I.

159 Ib., s. 186, t. I.

160 Ib., s. 295—6, t. II.

pieniądza. Kończy swój opis następującym zdaniem. „Zło jest tak wielkie, że można powiedzieć, że wojna dla nas nie była tak zgubna".[161]

Dochodzi w swych rozważaniach do ostatecznej konkluzji: „Tak więc naród, który bierze pod uwagę sprawiedliwość, albo rozumie istotę handlu i pieniądza, nie praktykuje go (podszacowania)".[162]

W jednym tylko wypadku Law zgadza się na podszacowanie, mianowicie gdy kraj jest całkowicie izolowany. „Gdybyśmy mogli przypuścić, że nie prowadzi się handlu z innymi narodami, 100 liwrów mogłoby być podszacowane i mieszane z innymi metalami, wywołując ten sam efekt w handlu, co milion". Takie twierdzenie jest zgodne z przyjętym przez Lawa założeniem, według którego poziom cen w jednym kraju ustala się na poziomie cen światowych, a efekt obiegu pieniężnego jest równy ilości znaków obiegowych, mnożonej przez szybkość obiegu. Jak tylko państwo przestaje być izolowane, sytuacja całkowicie się zmienia, „... jeśli pozwoliłoby się, by cudzoziemiec przyszedł do Szkocji,[163] wówczas mógłby on kupić dużą ilość ziemi, albo dóbr przy pomocy małej sumy pieniędzy. Bogaty człowiek w kraju robiłby wówczas wrażenie biednego człowieka zagranicą".[164]

Poza podszacowaniem stosowano jeszcze inny sposób celem zwiększenia obiegu pieniężnego, mianowicie starano się oszczędniej gospodarować istniejącym zapasem kruszców szlachetnych i monet w kraju. Law sce-

---

161 Oeuvres complètes, o. c., s. 122, t. II.

162 Ib., s. 58, t. I.

163 Law zakłada, że Szkocja jest krajem izolowanym pod względem gospodarczym.

164 Ib., s. 64, t. I.

ptycznie odnosi się do tego rodzaju polityki zwiększania obiegu pieniężnego. „Ograniczona suma", mówi on, „może zatrudnić ilość ludności w pewnym do niej stosunku; nieznaczny dodatni wynik osiąga prawo, mające na celu zatrudnienie biednych czy też bezrobotnych w kraju, w którym pieniądz znajduje się w niewielkiej ilości; dobre ustawy mogą wyzyskać pieniądz, znajdujący się w obiegu i zmusić go do tego rodzaju zatrudnień, które są najbardziej korzystne dla kraju; lecz ustawy nie mogą więcej osiągnąć, nie mogą one spowodować zatrudnienia większej ilości ludzi bez zwiększenia obiegu pieniądza, przy pomocy którego płaci się płace w większej sumie".[165] W innym miejscu wygłasza Law podobne twierdzenie: „Gdzie pieniądz jest rzadki, tam można wprowadzić ustawy, aby spowodować lepszy obieg i wciągnąć do pracy i handlu poddanych, lecz to będzie uwieńczone małym powodzeniem. Milion może zatrudnić ilość ludności proporcjonalną do tej sumy, lecz ta sama moneta nie może służyć w tym samym czasie w kilku miejscach. Prawo może zapewnić pieniądzowi możliwie największy obieg i zmusić go do zastosowań najbardziej korzystnych, lecz nie może zrobić więcej: trzeba więcej pieniędzy, by zatrudnić więcej ludzi".[166]

Innym sposobem jest użycie na cele monetarne kruszców, których dotychczas używano na cele zdobnicze. Jednakże przetapianie przedmiotów wykonanych ze srebra nie daje pożądanych wyników, ponieważ ilość srebra w ten sposób uzyskanego nie jest duża. Poza tym ludzie, posiadający przedmioty zrobione z kruszców szlachetnych ze względu na ich wartość artystycz-

---

165 Oeuvres complètes, o. c., s. 14—16, t. I.

166 Ib., s. 6, t. II.

ną, raczej są skłonni wywieźć je za granicę, niż przebić na monety. Wreszcie, jeśli stosuje się ten sposób, to rzeczywiście lepiej jest pozwolić na wywóz przedmiotów artystycznych, wykonanych z kruszców szlachetnych, za granicę, gdzie mogą być one sprzedane według swej wartości jako przedmioty artystyczne, a równowartość w kruszcu przywieźć do kraju.[167]

Law nie jest jednak przeciwny ograniczeniu konsumcji srebra na cele niemonetarne. Wypowiada się za wprowadzeniem ustaw antyluksusowych, wychodząc z założenia, że używanie srebra na cele niemonetarne nie przynosi korzyści, przeciwnie—daje straty. „Handel, biorąc go właściwie, powinien mieć na celu jedynie wzbogacenie państwa w materiały, złoto i srebro; gdy już je posiadamy, korzyść, która polega na przyciąganiu tych materiałów do Francji, gdzie natura ich nie produkuje, powinna nas zobowiązywać do zatrzymania ich przy pomocy wszystkich środków".[168]

Law podkreśla konieczność i celowość utrzymania dodatniego salda bilansu handlowego. Nadwyżka eksportu nad importem, powodująca przypływ kruszcu, decyduje o rozwoju kraju.[169] „Dobro ogólne i dobro państwa... polega na obfitym zaopatrzeniu królestwa w srebro". „Jeśli państwo posiada dostateczną ilość srebra, wszystkiego znajduje się pod dostatkiem, niczego nie brakuje".[170] Jednakże, zdaniem autora, ograniczenie importu towarów oraz inne sposoby uaktywniania bilansu handlowego nie dają zadowalających rezultatów, autor nie wierzy bowiem w powodzenie i dodatnie wy-

---

167 Oeuvres complètes, o. c., s. 74, t. I.
168 Ib., s. 119—120, t. II.
169 Ib., s. 74, 75, t. II.
170 Ib., s. 117, t. II.

niki tego rodzaju akcji. Należy porzucić tę politykę, a wynaleźć i stosować inne sposoby bardziej odpowiednie, które pozwalają na znaczne zwiększenie zapasu kruszców szlachetnych w kraju.[171] Zwłaszcza, zdaniem Lawa, nie daje dobrych wyników zakaz wywozu kruszców szlachetnych. Jeśli kupiec ma zapłacić pewną sumę pieniędzy zagranicą, musi ją zapłacić i nic go od tego nie powstrzyma. „Jest rzeczą bezużyteczną", mówi Law, „zakazywać eksportu monet czy też kruszcu, kiedy saldo bilansu handlowego jest dodatnie, bowiem wówczas eksport ten zanika; kiedy saldo jest ujemne, ten zakaz właściwie nie jest odpowiednim środkiem".[172] Przeciwnie, zakazy wywozu srebra wywołują jeszcze większy odpływ tego kruszcu zagranicę; „im ściślej są one wykonywane, tym bardziej kurs walut rośnie i tym więcej wyrządzają one szkody". Saldo ujemne jest w dalszym ciągu regulowane w kruszcu czy w monetach, które są wywożone przy pomocy różnych środków, nie dających się łatwo skontrolować.[173] W innym miejscu podobnie twierdzi: „Jeśli zakazy będą rygorystycznie wykonywane, uczynią transport bardziej niebezpieczny; wówczas kurs waluty obcej będzie wyższy i wekslarze będą zyskiwali w miarę, jak będą narażali się na większe ryzyko".[174] Zaburzenia w dziedzinie kursów walut zagranicznych niekorzystnie ze swej strony odbijają się na handlu zagranicznym.[175] Jako przykład nieskuteczności stosowania zakazów podaje wyniki polityki, prowadzonej przez Hiszpanię; mimo surowych za-

---

171 Oeuvres complètes, o. c., s. 78, t. I.
172 Ib., s. 132, 175—6, t. I.
173 Ib., s. 32, t. I.
174 Ib., s. 176, t. I.
175 Ib., s. 177, t. I.

kazów wywozu złota i srebra kruszce te odpływały z Hiszpanii do innych krajów w celu wyrównania ujemnego salda bilansu handlowego.[176]

Law odrzuca regulowanie obrotu towarów w handlu zagranicznym drogą ograniczania importu towarów zagranicznych przez podniesienie ceł czy też wprowadzenie zakazów importu. Przeciwko zakazom importu przemawia wzgląd skarbowy, mianowicie powodują one zmniejszenie dochodów skarbu z tytułu ceł; ponadto zazwyczaj powstaje nowa trudność, inne państwa mogą zastosować środki odwetowe. Wreszcie Law zdaje sobie sprawę, że istnieje powiązanie eksportu z importem, jeśli zmniejsza się import towarów, tym samym eksport towarów musi zmaleć nawet niezależnie od stosowania przez inne państwa środków odwetowych.[177] Jedynym sposobem zdobycia kruszców szlachetnych drogą handlu jest rozwinięcie przemysłu i zwiększenie wywozu towarów. [178] Zresztą co do skuteczności i celowości zdobywania kruszców szlachetnych drogą uaktywniania bilansu handlowego ma Law zastrzeżenia. Stosując ten sposób, kraj nie zdoła zdobyć odpowiedniej ilości kruszcu dla swoich potrzeb.[179]

Przeciwdziałanie tezauryzacji odgrywa ważną rolę w rozważaniach Lawa; tezauryzację uważa autor za szkodliwą, ponieważ powoduje ona zmniejszenie obiegu pieniężnego. Jeśli objawia się tendencja do tezauryzowania pieniądza, zupełnie słusznie państwo z całą bezwzględnością przeciwko niej występuje. „Pieniądz, który porusza dobra realne i który przenosi je do wszyst-

---

176 Oeuvres complètes, o. c., s. 176, t. I.
177 Ib., s. 76—78, 176, t. I.
178 Ib., s. 176, t. I.
179 Ib., s. 263, t. II.

kich członków państwa, należy do króla, a nigdy do poddanego, czy też osoby, która go używa...: ten użytek dokonywuje się przy pomocy obiegu; a ponieważ obieg stanowi życie ciała politycznego, ktokolwiek zatrzymuje go jest ojcobójcą; obywatel, który przechowuje pieniądz bez robienia z niego użytku, zapobiega przez to powstawaniu zysku, który zjawiłby się dzięki obiegowi; jest on złym obywatelem i w tym wypadku panujący może go zmusić do oddania państwu pieniądza do użytkowania".[180]

Polityka dotychczas stosowana w celu zwiększenia ilości kruszcu w kraju świadczy o tym, że ludzie po omacku starali się znaleźć środki zaradcze i pokonać trudności gospodarcze, posługując się różnymi rodzajami manipulowania pieniądzem kruszcowym. W sposób zwięzły i treściwy tę politykę Law tak charakteryzuje: „Sposoby, używane dla zatrzymania i zwiększenia ilości pieniędzy w kraju, były w pewnych krajach przeciwne tym, jakich używano w innych krajach; wręcz przeciwne sposoby stosowano w tym samym kraju, mimo, że okoliczności nie były odmienne. Pewne kraje podwyższały cenę pieniądza, gdy inne ją obniżały. Jedne dodawały innych metali, gdy znów te, które dodały innych kruszców, oczyszczały je. Jedne zakazywały eksportu pieniądza pod bardzo surowymi karami, gdy inne zezwalały na eksport. Jedne, chcąc zwiększyć ilość pieniądza, nakładały na kupców obowiązek przywożenia kruszcu w pewnym stosunku do przywożonych towarów. Duża część krajów próbowała pewnych albo też wszystkich sposobów, albo też sposobów o tym samym charakterze i stosowała w jednym okresie przeciwne metody w porównaniu ze stosowanymi bezpośred-

---

180 Oeuvres complètes, o. c., s. 92, t. II.

nio przedtem, będąc zdania, że skoro jedna metoda nie dała wyniku zamierzonego, inna pozwoliłaby go osiągnąć. Mimo to stwierdzono, że żaden z tych sposobów nie utrzymał ani też nie zwiększył ilości pieniądza; w rezultacie powstała sytuacja wręcz odwrotna".[181]

Ostatecznie autor dochodzi do wniosku, że system kruszcowy mimo zmian i modyfikacji nie może zadowalająco funkcjonować. Należy zbadać, czy nie można wprowadzić dalszych zmian do systemu kruszcowego, zachowując jego istotę i czy dzięki wprowadzeniu tych zmian nie będzie on zadowalająco spełniał swoich zadań.

3. System kruszcowo-banknotowy.

Po skrytykowaniu systemu kruszcowego, Law bada zagadnienie, czy system pieniężny, w którym oprócz monet obiegają banknoty wymienialne na monety, odpowiada wymaganiom, stawianym systemowi pieniężnemu i czy spełnia on wszystkie postulaty właściwej polityki monetarnej.

Noty w użyciu są o wiele wygodniejsze od monet. Początkowo noty wypuszczane przez banki w Amsterdamie i Szwecji służyły przede wszystkim dla ułatwienia dokonywania wypłat które miało polegać głównie na tym, że o wiele łatwiej jest posługiwać się notami niż monetami. Noty takie względnie rachunki bieżące, którym Law zresztą nie poświęca wielkiej uwagi, były w 100% pokryte kruszcem.[182]

Law podkreśla, że niektóre z banków, jak np. Amsterdamski, nie ograniczyły się do emisji not; ponadto

---

[181] Oeuvres complètes, o. c., s. 46, t. I.

[182] Ib., s. 12—13, 46, 48, t. I.

wprowadziły pieniądz bankowy, jednostkę monetarną, której zawartość kruszcu nie jest zmieniana. W ten sposób została usunięta możliwość podszacowywania pieniądza.

Istotna korzyść wprowadzenia do obiegu not polega na większej ich szybkości obiegu. Pieniądz papierowy obiega przynajmniej trzy razy szybciej od pieniądza kruszcowego.[183] Innymi słowy pewna suma w notach daje trzy razy większy efekt od tej samej sumy pieniądza kruszcowego. Poza tym bilety nie pociągają tak wysokich kosztów druku i utrzymania w obiegu. Tak więc nawet jeśli bank trzyma stuprocentowe pokrycie, oddaje duże korzyści. Jako przykład podaje Law francuskie stosunki monetarne. Obieg monet we Francji wynosił 600 milionów liwrów. Gdyby tylko 200 milionów liwrów złożyć w banku, a na ich miejsce wypuścić noty, wówczas mimo, że w obiegu znajdowałoby się tyle samo co poprzednio pieniędzy, jednak efekt nowego mieszanego obiegu odpowiadałby obiegowi nie sześciuset milionów, lecz miliarda, gdyż obieg not w wysokości 200 milionów liwrów wywołałby ten sam skutek, co obieg 600 milionów w monetach. Law zastrzega, że, jeśli popełnił jakiś błąd w obliczeniu, to raczej zbyt nisko ocenił szybkość obiegu; jest ona prawdopodobnie wyższa, może nawet dochodzi do 5.[184]

System kruszcowo - banknotowy oddaje tym większe usługi, im zasięg obiegu banknotów jest większy; zależy on od terenu działalności banku, którego rozszerzenie, zdaniem Lawa, może nastąpić jedynie na dro-

---

183 Oeuvres complètes, o. c., s. 260, t. II.

184 Ib., s. 308, t. II.

dze wielkich uprawnień i przywilejów, udzielonych bankowi przez państwo.[185]

Bank poza zwiększeniem obiegu drogą emisji not ułatwia dokonywanie wpłat i wypłat między stolicą a prowincją, co ma wielkie znaczenie przy zbieraniu podatków, które kupcy, ponosząc niższe koszty, mogą przekazywać do stolicy, nie przesyłając monet; w ten sposób rozprowadza się pieniądz bardziej równomiernie po całym kraju. Jako najlepszy przykład tego rodzaju korzyści, oddawanych przez bank publiczny, wskazuje na założony przez siebie Banque Générale w Paryżu. Przed założeniem tego banku stale kursowały wozy z monetami między Paryżem a prowincją, powodując nieproduktywne unieruchomienie pieniądza.[186]

Law jest przeciwny zwiększaniu emisji ponad zapas posiadanego kruszcu; jednak, uznając korzyści zwiększenia obiegu, wybacza kierownikom banku tego rodzaju politykę bankową. „Korzyść, jaką on (bank) daje, bardziej niż równoważy ryzyko, chociażby bank odmówił zapłaty raz na dwa albo trzy lata." Równocześnie jednak Law żąda, aby polityka banku odpowiadała pewnym wymaganiom; „zakładając, że pożyczone sumy są dobrze zabezpieczone, kupcy, którzy złożyli w nim swe pieniądze, mogliby czuć się zawiedzeni w razie żądania ich zwrotu; lecz jeśliby zabezpieczenie było dobre i procent był płacony, monety można by otrzymać przy disagio, a może nawet al pari".[187] Wykazuje, jak w niektórych krajach (np. Anglia) obieg not przyczynił się do usunięcia trudności finansowych i monetarnych w czasie wojny. W Anglii spadek stopy procentowej i łat-

---

185 Oeuvres complètes, o. c., s. 31, t. III.

186 Ib., s. 15, t. II, s. 12—13, t. III.

187 Ib., s. 50, t. I.

wość uzyskania przez rząd pożyczek na prowadzenie wojen przypisuje emisji not w różnych postaciach.[188]

Uznając wielkie korzyści i dogodności, jakie daje system kruszcowo - banknotowy, autor stwierdza, że zarówno bankierzy prywatni, jak i banki publiczne nie wprowadzili istotnej zmiany do systemu pieniężnego. Korzyści, jakie banki dają, polegają na zwiększeniu obiegu pieniężnego.[189]

Chociaż Law uznaje korzyści i zalety systemu obiegu mieszanego (monety i banknoty), jednak podkreśla, że system ten w dalszym ciągu nie pozwala na dosyć znaczne zwiększenie obiegu oraz swobodne manipulowanie nim, gdyż bank jest ograniczony w swej działalności stanem rezerwy kruszcowej; w ten sposób wielkość obiegu pieniężnego w kraju zależy od producentów kruszców szlachetnych.[190] Ponadto banknoty, wymienialne na kruszec, nie były obowiązkowym znakiem płatniczym, co znów utrudniało ich obieg. Pogląd ten Law wyraża w sposób następujący: „Bank nieznacznie zwiększy ilość pieniądza, ponieważ kredyt jest dobro-

---

188 Oeuvres complètes, o. c., s. 56, t. I, s. 13, 15, 16, t. II. Mimo ogólnie panującego przekonania, że noty Banku Amsterdamskiego były jedynie kwitami depozytowymi, stwierdzającymi złożenie w banku złota na przechowanie, Law, zresztą słusznie, podejrzewał, że Bank Amsterdamski wypuszczał noty ponad zapas posiadanego kruszcu. Ib., s. 13, t. II. Tę myśl podsunęła autorowi znajomość i obserwacja stosunków holenderskich; prawdopodobnie też pogląd, że kraj nie może osiągnąć dobrobytu bez odpowiedniego zwiększenia obiegu pieniężnego, był podstawą dla głoszenia zdania, że Bank Amsterdamski zwiększył obieg not ponad rezerwę kruszcową; w przeciwnym wypadku zgodnie z tym rozumowaniem byłoby rzeczą niemożliwą, by Holandia, posiadając obieg czysto-kruszcowy, mogła dojść do takiego rozkwitu gospodarczego.

189 Oeuvres complètes, o. c., s. 272—273, t. III.

190 Ib., s. 82, t. I.

wolny i zależy od ilości pieniądza kruszcowego w kraju".[191]

Wobec tego Law zastanawia się, czy nie należy zorganizować systemu monetarnego w taki sposób, aby, oddając korzyści dzięki zwiększeniu obiegu pieniężnego, nie stwarzał niekorzyści i niebezpieczeństw. „Pozostaje nam teraz rozważyć, czy jakieś inne dobro poza srebrem można uczynić pieniądzem z tą samą wygodą i bezpieczeństwem".[192] Gdyby tak było, można by całkowicie rozwiązać trudności gospodarcze.[193] „Aby zapobiec brakowi monet", trzeba koniecznie „stworzyć nowy pieniądz, równie użyteczny, równie wygodny i równie pewny, jak pieniądz kruszcowy".[194]

---

191 Oeuvres complètes, o. c., s. 8, t. I.
192 Ib., s. 82, t. I.
193 Ib., s. 78, 82, t. I.
194 Ib., s. 78, t. III.

Rozdział II.

SYSTEM PIENIĄDZA RENTOWEGO

1. Teoretyczne podstawy systemu.

Wobec tego, że system kruszcowo - banknotowy nie zadowala wymagań, stawianych systemowi monetarnemu, narzuca się konieczność stworzenia takiego systemu pieniężnego, któryby odpowiadał potrzebom i interesom gospodarczym kraju.

Idąc za przykładem swych poprzedników, Law proponuje oparcie systemu pieniężnego na ziemi. Według Lawa ziemia jako podstawa tworzenia pieniądza odznacza się wszystkimi zaletami i właściwościami, wymaganymi od materiału monetarnego, czy też od podstawy tworzenia pieniądza.[195]

Jako największą zaletę ziemi podkreśla autor stałość jej wartości, względnie mniejszą jej zmienność w porównaniu z wartością innych dóbr. Słuszności swego twierdzenia dowodzi przy pomocy całego szeregu argumentów.

Porównywa kruszce szlachetne z ziemią jako podstawą monetarną. Porównanie wypada na niekorzyść srebra i złota. Ilość produktów rolnych jest regulowana przez popyt na nie bez porównania o wiele skuteczniej,

---

[195] Oeuvres complètes, o. c., s. 126, t. I.

niż to się dzieje w dziedzinie produkcji kruszców szlachetnych. Zdaniem Lawa, cena sprzedażna produktów rolnych w krótkim czasie reguluje bardzo skutecznie rozmiary produkcji dzięki temu, że nieznacznie odbiega od kosztów produkcji. Ponieważ zaś nie może istnieć wielki zapas produktów rolnych w ciągu dłuższego czasu, ilość ich szybko przystosowuje się do popytu, po przejściowych wahaniach wartość tych produktów ustala się na dawnym poziomie. Inaczej sprawa przedstawia się z kruszcami szlachetnymi, ich wartość nieznacznie wpływa na ich produkcję, ponieważ koszty produkcji złota i srebra są o wiele niższe od ceny rynkowej. Ponadto jeszcze jeden czynnik odgrywa pod tym względem ważną rolę: kruszce szlachetne nie ulegają zniszczeniu, dlatego też ich ilość tym trudniej może przystosować się do popytu. W rezultacie wartość kruszców szlachetnych nie może pozostać bez zmiany.[196]

O stałości wartości ziemi decyduje jeszcze inny czynnik, mianowicie użyteczność. Ziemia, służąc do produkcji wielu płodów rolnych, zawsze oddaje usługi, gdy użyteczność innych dóbr znacznie się zmienia. Wyjaśnia tę myśl bliżej: „Dobra mogą utracić zastosowanie, które na skutek zwyczaju może przejść z jednego dobra na inne, np.: na pieczenie chleba można używać pszenicy zamiast owsa; funkcje pieniądza można odebrać srebru i powierzyć ziemi. W każdym jednak wypadku dobra tracą część wartości, odpowiednio do zastosowania, które im odjęto; lecz ziemia nie może stracić żadnej ze swych funkcyj. Wobec tego, że ziemia wszystko produkuje, musi ona utrzymać wartość, bowiem można jej używać do produkcji dóbr, które znajdują zastosowanie. Jeśli pszenica jest bardziej używa-

[196] Oeuvres complètes, o. c., s. 96, t. I.

na, a owies mniej, ponieważ ziemia może produkować jedno i drugie zboże, będzie ona zastosowana do produkcji tego dobra, które jest bardziej używane, ponieważ jest bardziej wartościowe".[197]

Ponadto wartość dobra, które służy do produkcji, musi być bardziej stała niż wartość produktu.[198] Porównywując ziemię ze srebrem, wygłasza następujące zdanie: „Ziemia produkuje wszystko, srebro zaś jest jedynie produktem. Ilość ziemi nie wzrasta ani też nie zmienia się, gdy ilość srebra albo też jakiegokolwiek bądź innego produktu może się zmieniać. Tak więc ziemia posiada bardziej stałą wartość niż srebro, albo jakiekolwiek inne dobro".[199]

Doszedłszy do wniosku, że wartość ziemi zmienia się mniej, niż wartość innych produktów, autor w ogóle wyklucza możliwość spadku jej wartości. Porównywując ziemię ze srebrem, stwierdza, że wartość srebra prawdopodobnie spadnie; tak więc ci wszyscy, którzy już poprzednio ponieśli straty na skutek spadku wartości pieniądza, muszą liczyć się z ewentualnością poniesienia dalszych strat.[200] Tymczasem popyt na ziemię może jedynie ulec zwiększeniu, co podniesie jej wartość,[201] która poza tym może wzrosnąć dzięki udoskonaleniom technicznym.[202] Do tego poglądu dochodzi Law na podstawie następującego rozumowania: „wartość ziemi jest pewniejsza, ponieważ ilość jej nie może być powiększona oraz popyt na nią nie może się zmniejszyć, gdyż inne przedmioty nie mogą służyć do tego użytku,

---

197 Oeuvres complètes, o. c., s. 90, 122, t. I.
198 Ib., s. 136, t. I.
199 Ib., s. 136, t. I.
200 Ib., s. 114, t. I.
201 Ib., s. 96, t. I.
202 Ib., s. 136, t. I.

do jakiego ziemię zastosowano. Tak więc ze wszystkich dóbr metale są najbardziej narażone na zmianę wartości, zaś wartość ziemi jest najbardziej pewna".[203]

Wykazawszy, że wartość ziemi nieznacznie zmienia się, przy czym raczej wzrasta, dochodzi do wniosku, że rzeczywiście ziemia może i powinna być użyta jako podstawa tworzenia pieniądza. System monetarny oparty na ziemi odpowiada ideałowi właściwej polityki monetarnej przede wszystkim z tego względu, że ilość pieniądza rentowego można dostosować do popytu na niego. „Jest to źródło pieniądza, którego nie można wyczerpać, a które zawsze będzie pozostawało do dyspozycji, gdy tylko przemysł będzie pieniądza potrzebował".[204] Nie może nastąpić zmniejszenie obiegu na skutek wywożenia not za granicę lub tezauryzacji: „Chociażby bardzo wielką ilość (not) wywieziono, obieg w kraju pozostanie w tym samym stosunku do popytu. Jeśli popyt wzrośnie, większa ilość ziemi będzie zaofiarowana do wymiany i popyt spadnie. Ludzie wówczas będą znów przynosili bilety do biura, aby wymienić je na ziemię. W ten sposób pieniądz ten będzie miał wartość najbardziej sprawiedliwą dla tego, kto ma płacić, jak i dla tego, kto ma zapłatę otrzymać".[205] Wobec tego, że popyt będzie zawsze odpowiadał podaży, posiadacz pieniądza nigdy nie będzie pokrzywdzony, jak to ma miejsce przy pieniądzu kruszcowym. Nigdy nie zdarzy się, by za 100 funtów można było kupować różną ilość towarów.[206]

---

203 Oeuvres complètes, o. c., s. 202, t. I.

204 Ib., s. 214, t. I.

205 Ib., s. 213, t. I.

206 Należy zauważyć, że Law milcząco zakłada, że wartość towarów nie zmienia się. To założenie jest zgodne z jego teorią wartości: wartość większości dóbr, a przynajmniej dóbr najważniejszych dla utrzymania ludzi, pozostaje niezmienna w ciągu dłuższego okresu

Ponadto Law wyraża zdanie, że jest mało prawdopodobne, by noty wywożono za granicę; pieniądz rentowy stanowi jedynie pretensję do ziemi w kraju; posiadając pretensję nie będzie można jednak przedmiotu pretensji wywieźć, dlatego też sama pretensja nie będzie tak poszukiwana, jak np. monety srebrne, na wybicie których zużyte srebro posiada wartość, niezależną od zastosowania monetarnego.[207] Jeszcze silniej autor wyraża ten pogląd w innym miejscu, stwierdzając, że w każdym razie równoważnik pieniądza pozostaje w kraju w razie jego wywiezienia za granicę; cudzoziemcy, wywożący noty rentowe, stają się jakoby Francuzami przez nabycie prawa do ziemi francuskiej.[208]

Wobec tego, że ziemia czerpie swą wartość przede wszystkim z niemonetarnego zastosowania, które nie ma charakteru przejściowego, nie otrzyma ona dodatkowej wartości dzięki użyciu jej na cele monetarne. Jest nieprawdopodobne, aby zapotrzebowanie na pieniądz w nowowprowadzonym systemie było tak wielkie, by duża część majątków stała się podstawą tworzenia pieniądza. Tak więc przyrost wartości ziemi na skutek no-

---

czasu, gdyż każda zmiana wartości tak wpływa na produkcję i istniejącą ilość, że po przejściowych zmianach i wahaniach ilość dobra będzie odpowiadała popytowi na nie, wartość dobra wróci do poprzedniej wysokości. Należy jednak podkreślić, że system monetarny Lawa nie gwarantuje stałości poziomu cen czy też niezmienności cen w każdym wypadku, jedynie zabezpiecza przed zmianą cen, która wynika z przyczyn monetarnych. Gdy ilość pieniądza odpowiada popytowi, ceny zmieniają się jedynie wówczas, gdy wartości dóbr ulegają zmianie. Stabilizacja wartości pieniądza w pojmowaniu Lawa nie jest równoznaczna ze stabilizacją poziomu cen, jaką wielu nowoczesnych ekonomistów chce osiągnąć przy pomocy manipulowania pieniądzem. Oeuvres complètes, o. c., s. 122, 213, t. I.

[207] Oeuvres complètes, o. c., s. 138, 312, t. I.

[208] Ib., s. 213, t. I.

wego jej zastosowania nie będzie tak duży, jak to ma miejsce ze złotem i srebrem, których znaczną część istniejącej ilości użyto na cele monetarne, co zadecydowało o wysokiej wartości tych kruszców. Gdyby te kruszce zdemonetyzowano, ich wartość obniżyłaby się znacznie.[209] Tymczasem w wypadku pozbawienia ziemi jej funkcyj monetarnych strata posiadaczy banknotów byłaby stosunkowo nieznaczna. Law twierdzi: „Ponieważ ziemia znajduje się w ilości większej niż będzie istniało na nią zapotrzebowanie w celu wypuszczenia pieniądza na jej podstawie, dodatkowa wartość, jaką otrzyma, nie będzie tak duża, jaką zdobyło srebro jako pieniądz".[210]

Ziemia, będąc podstawą tworzenia pieniądza, w dalszym ciągu służy do produkcji zbóż. Pod tym względem przewyższa srebro, które może oddawać tylko jednego rodzaju usługi: albo jako pieniądz w postaci odpowiednio wybitych krążków, których wagę poświadcza panujący, albo też w postaci kosztowności, przedmiotów artystycznych i t. p.[211] Law mówi: „Chociażby ziemię użyto jako zastaw dla wypuszczenia pieniądza, jednakże nie można przez to pozbawić jej żadnego z zastosowań; srebra nie można jednocześnie użyć do bicia pieniądza i do wyrabiania przedmiotów.[212]

Podkreśla oszczędności, jakie daje wprowadzenie systemu pieniądza rentowego. Koszty, związane z papierowym systemem pieniężnym, sprowadzają się jedynie do kosztów fabrykacji not, gdyż materiałem monetarnym można zawsze dysponować w dostatecznej ilości

---

209 Oeuvres complètes, o. c., s. 124, t. I.
210 Ib., s. 124, t. I.
211 Ib., s. 122, 124, 138, t. I.
212 Ib., s. 124, t. I.

bez ponoszenia dodatkowych kosztów. Tak więc o wiele taniej kosztuje stworzenie systemu pieniężnego rentowego, niż kruszcowego. Kwestia ta właściwie stanowi jeden z ważniejszych punktów krytyki kruszców szlachetnych jako materiału monetarnego oraz korzystnej oceny zalet ziemi, jako podstawy tworzenia pieniądza. Uniezależnienie się kraju w dziedzinie podaży materiału monetarnego ówcześni ekonomiści i politycy uważali za ideał polityki monetarnej. „Złoto i srebro", mówi Law, „równe są co do wartości towarom, które wywozi się w tym celu, aby wzamian otrzymać potrzebne kruszce; tymczasem koszt biletów będzie równy jedynie kosztom fabrykacji, które nie wyniosą tyle, co bicie monety. Posługując się złotem i srebrem przy biciu monet, posługujemy się jakby towarami zagranicznymi, za które płaci się drogo i których nie można mieć w dosyć dużej ilości dla potrzeb najbardziej pilnych, jeśli nie posiada się towarów, aby dać je wzamian, albo jeśli inne kraje nie potrzebują większej ilości naszych towarów; tymczasem pozostawia się ziemię nieuprawioną, która może produkować towary innego rodzaju, bardziej odpowiednie do tego użytku, do jakiego stosuje się te towary zagraniczne; w kraju przy niewielkiej pracy i wydatku można mieć takie towary w dużej ilości tak, aby zaspokoić wszystkie potrzeby królestwa".[213]

Ponadto Law dodaje, że nowy pieniądz będzie odznaczał się pod względem technicznym wyższością nad monetą srebrną. Łatwiej jest płacić notami, niż pieniądzem srebrnym; ponieważ przewóz takiego pieniądza nie pociąga dużych kosztów, różnica wartości w różnych krajach będzie niewielka. Przechowywanie tego pieniądza nie powoduje wydatków; w razie uszkodzenia ban-

[213] Oeuvres complètes, o. c., s. 212, t. I.

knotu koszty ponosi bank. Wreszcie będzie można zamieniać jedne odcinki na inne bez dodatkowych kosztów; w ten sposób zawsze będzie istniał obieg not o wysokości potrzebnej dla dokonywania tranzakcyj. Noty, zaopatrzone stemplem, będzie trudniej podrabiać niż monety.[214]

Law zwraca uwagę na inne korzyści, jakie daje emisja nowego pieniądza: ponieważ ilość pieniądza podówczas była, zdaniem Lawa, mniejsza od popytu, wprowadzenie systemu pieniądza rentowego pozwala na dostosowanie ilości pieniądza do popytu na niego, stopa procentowa, stanowiąca pewnego rodzaju cenę pieniądza, spadnie. Spadek stopy procentowej był uważany przez wszystkich ówczesnych ekonomistów jako najważniejszy cel, do którego należy dążyć.[215] Wskutek spadku stopy procentowej oraz wzrostu ilości pieniądza ceny podniosą się; dzięki temu właściciele ziemscy nie będą odczuwali ciężarów długów, powodujących trudności gospodarcze.[216] Równocześnie król, posiadając wiele majątków, będzie mógł dysponować dostateczną ilością pieniądza w celu spłacenia swych długów.[217]

Na podstawie tych wszystkich rozważań i wywodów Law dochodzi do ostatecznego wniosku: „Te bilety, przenosząc tytuł własności, będąc łatwo przenośne, podzielne i przekazywane przez proste doręczenie, nosząc napis księcia, określający wartość, będą odznaczały się koniecznymi właściwościami, będą służyły jako pieniądz..., będąc pieniądzem innego rodzaju".[218]

---

214 Oeuvres complètes, o. c., s. 126, t. I.
215 Ib., s. 138, t. I.
216 Ib., s. 53, t. II.
217 Ib., s. 213, t. I.
218 Ib., s. 202, 203, t. I.

2. *Istota, organizacja i funkcjonowanie systemu pieniądza rentowego.*

Law najpierw przedstawia istotę systemu pieniądza rentowego od strony teoretycznej oraz omawia zmiany, jakie powodowałoby zastosowanie tego systemu, następnie podaje projekt organizacji banku rentowego, który miał emitować noty na podstawie ziemi, a zarazem pozwalał likwidować dotychczas istniejący system pieniądza kruszcowego.

W celu wyjaśnienia istoty systemu pieniądza rentowego, Law podaje fikcyjny przykład. Zakłada, że na wyspie, należącej do jednego właściciela, mieszka stu dzierżawców, z których każdy ma rodzinę, złożoną z dziesięciu osób, tak więc razem na wyspie żyje tysiąc mieszkańców. Prócz dzierżawców i ich rodzin mieszka trzystu „biednych, czyli bezrobotnych", których utrzymują pracujący. Law zakłada dalej, że istnieje gospodarka naturalna, nie ma tam pieniądza, lecz renty są płacone w naturze; jeśli jeden dzierżawca ma więcej jednego towaru, niż potrzebuje jego rodzina, wymienia go z sąsiadem. Ponadto zakłada, że nie ma przemysłu, mieszkańcy wyspy zajmują się wyłącznie uprawą roli, pewne nadwyżki rolnicze są wymieniane na produkty przemysłowe, które produkują mieszkańcy kontynentu; nie stwarza się nadwyżek ani zapasów, wszystko konsumuje się natychmiast.

Właściciel wyspy otrzymuje propozycję wprowadzenia pieniężnej gospodarki wymiennej, która ma zapewnić mu wielkie korzyści, w pierwszym rzędzie pozwolić na zatrudnienie bezrobotnych i wykorzystanie wolnego czasu tych ludzi, którzy, już poprzednio pracując, jednakże całkowicie nie wyzyskiwali swego czasu.

W wyniku zwiększonej produkcji import zmalałby, zaś eksport wzrósłby.[219]

Właściciel wyspy wprowadza system pieniężny, oparty na następujących zasadach: drukuje kawałki papieru, na których wypisane są poszczególne liczby 1, 2, 3, 4. Za kawałek papieru, oznaczony cyfrą 4, można nabyć taką ilość zboża, która wystarcza na utrzymanie człowieka w ciągu dnia. Ponieważ zawsze można otrzymać przy tej organizacji emisji za kawałek papieru, oznaczony cyfrą 4, pewną ilość zboża, wobec tego za ten kawałek papieru będzie można kupić ilość towarów o odpowiedniej wartości. Aby jednak właściwie określić wartość pieniądza, właściciel ustala renty i inne świadczenia w pieniądzu na podstawie równowartości w zbożu. I tak, gdy przed tym za dzierżawę płaciło się sto miar zboża, po wprowadzeniu nowego systemu pieniężnego wysokość renty będzie wynosiła czterysta jednostek. Ponadto pieniądz rentowy miał być wymieniany na ziemię według określonego stosunku do renty, mianowicie dwadzieścia rent rocznych miało równać się wartości majątku. W wyniku tych wszystkich zarządzeń pieniądz posiadałby wartość, gdyż służyłby nie tylko do nabycia produktów ziemi, ale również i samej ziemi.[220] Mimo wprowadzenia tak poważnej modyfikacji do stosunków wymiennych istota wymiany pozostaje niezmieniona, gdyż pieniądz jest jedynie równowartością i odpowiednikiem zboża.

Jak wielki obieg należałoby i można by stworzyć w takim systemie monetarnym? Tutaj autor porusza ciekawy punkt polityki monetarnej. Właściciel wyspy początkowo wypuszcza noty w wysokości równej sumie

---

219 Oeuvres complètes, o. c., s. 132, t. I.

220 Ib., s. 132—136, t. I.

rent płaconych w ciągu roku. Jednak może się okazać, że emisja not o tej wysokości jest niewystarczająca: dzierżawcy do uprawy roli najmują robotników, którzy otrzymują pewną ilość pieniędzy za swą pracę; gdyby z jakichkolwiek bądź powodów robotnicy powstrzymali się od nabywania od dzierżawców płodów rolnych, wówczas nastąpiłaby zwyżka wartości pieniądza. Law jest zdania, że zwyżka wartości pieniądza musi wywołać cały szereg niekorzystnych komplikacyj, przede wszystkim dzierżawcy nie rozporządzaliby ilością pieniędzy, wystarczającą na zapłacenie rent o ustalonej wysokości. Dlatego też narzuca się konieczność rozszerzenia obiegu pieniężnego, co nie tylko umożliwi dzierżawcom wywiązanie się z ich zobowiązań, lecz zatrudni tych ludzi, którzy poprzednio pozostawali bez pracy i przyciągnie robotników z kontynentu; dzięki temu nastąpi zwiększenie produkcji wyspy.

Na podstawie tych teoretycznych rozważań i ustalenia zasad systemu pieniądza rentowego Law wysunął konkretny projekt banku rentowego; równocześnie w projekcie banku Law wyjaśnił niektóre szczegóły techniczne systemu pieniądza rentowego.

3. Projekt organizacji banku rentowego.[221]

Bankiem miał kierować zarząd, złożony z czterdziestu członków (tzw. „komisarzy"), mianowanych przez parlament i jedynie przed parlamentem odpowiedzialnych. Bank miał otrzymać przywilej emitowania not będących prawnym środkiem płatniczym.[222] Parlament

---

[221] Był to projekt, złożony w r. 1715 Parlamentowi Szkockiemu, który go odrzucił.

[222] Oeuvres complètes, o. c., s. 114, t. I.

miałby prawo przeprowadzania kontroli banku za pośrednictwem komisji parlamentarnej.

Emisja not miała odbywać się na jednej z trzech podstaw, zależnie od uznania i decyzji parlamentu: 1. za zabezpieczeniem majątków do połowy lub trzech czwartych ich wartości w postaci pożyczek, udzielanych właścicielom ziemskim, 2. w postaci warunkowego skupu ziemi, dokonywanego przez bank; właściciele majątków mieli prawo odkupywania tych majątków po upływie określonego czasu, 3. w formie bezwarunkowego skupu ziemi przez bank po cenie rynkowej.[223]

Dzięki wymienialności na ziemię noty będą odpowiadały wartości majątków: gdyby majątek był zbyt wysoko oceniony, wówczas bank, emitujący noty, musiałby dopłacić różnicę między oceną majątku a rzeczywistą wartością. Tego rodzaju przepis i praktyka jest podobna, zdaniem Lawa, do praktyki stosowanej w systemie kruszcowym. Gdy waga i próba monety, wybitej przez mennicę, różni się od wagi przez prawo przepisanej, wówczas mennica jest obowiązana wymienić monetę niepełnowartościową na monetę pełnowartościową. Na pokrycie strat, powstałych z tego powodu, bank używałby swych zysków. Law nie przypuszcza, by straty mogły wynieść większą sumę; jego zdaniem ¼ dochodów banku wystarczyłaby na ich pokrycie.[224]

Law przyznaje, że przy utrzymywaniu wymienialności not na ziemię istnieją pewne trudności natury technicznej. Ziemia nie jest jednakowej jakości, tak więc pod tym względem ustępuje ona kruszcom szlachetnym.

---

[223] Należy zaznaczyć, że system ten w wielkim stopniu brał pod uwagę interesy rolników, zwłaszcza przez pośrednie wpływanie na cenę ziemi.

[224] Oeuvres complètes, o. c., s. 211, t. I.

Lecz ziemia jako podstawa tworzenia pieniądza przewyższa wszystkie inne materiały i wszystkie inne podstawy tworzenia pieniądza pod jednym względem: zapewnia ona stałą wartość pieniądzowi. „Tak więc", konkluduje autor, „chociaż ziemia nie może być jednakowej jakości, jak złoto i srebro, wobec tego, że jej wartość jest bardziej pewna, wzgląd ten bardziej niż równoważy tę niekorzyść i powoduje, że ziemia jest bardziej odpowiednia niż kruszce dla służenia za wartość, w której kontrakty są płatne..."[225]

Odnośnie do wymienialności not na ziemię można by wysunąć jeden zarzut, mianowicie, że nie będzie można sprzedawać bardzo małych ilości ziemi, tak więc wymienialność not będzie ograniczona do wysokich odcinków. Zdaniem Lawa taki sam zarzut można by uczynić drobnej monecie srebrnej: z kruszcu w niej zawartego nic nie można zrobić, należy zebrać więcej monet, aby użyć kruszec na jakiś cel niemonetarny.

Noty miały być prawnym środkiem płatniczym w stosunku do banku. Bank miał udzielać pożyczek jedynie w notach i wyłącznie noty przyjmować przy zwrocie pożyczek. Inne środki obiegowe nie byłyby dopuszczane w transakcjach z bankiem.

Mogłoby wydawać się, że udzielanie pożyczek i emisja not, opartych na takich podstawach, może doprowadzić do nadmiernej ilości not w obiegu, a przez to spowodować spadek wartości pieniądza. Law, aby usunąć obawy inflacji, z której skutkami niejednokrotnie publiczność zaznajomiła się w wieku siedemnastym, ogranicza emisję not przy pomocy kilku sposobów: 1. bank nie może polecić druku not ponad sumę 50 tysięcy funtów, 2. w ciągu dwóch pierwszych lat działalności bank

---

225 Oeuvres complètes, o. c., s. 206, t. I.

może wypuścić tylko ograniczoną ilość not. Dopiero po upływie tego okresu bank kierowałby się w swej polityce monetarnej zasadą dostosowywania wielkości emisji not odpowiednio do popytu na nie. Ponadto Law starał się zapobiec nadmiernej emisji w stosunkowo krótkim czasie jeszcze w inny sposób, pożyczki miały być udzielane jedynie dwa razy do roku (na Zielone Święta i na Św. Marcina), przy czym podania o pożyczki miały być składane na miesiąc przed jednym z tych terminów; również należałoby uprzedzać bank o spłacie długu na dziesięć dni przed jego zwrotem. Tak więc bank wypuszczałby noty jedynie w określonych terminach. Tego rodzaju organizacja emisji miała umożliwiać jej kontrolę i planowanie.[226]

Law bada stosunek pieniądza rentowego do pieniądza kruszcowego. Nie zrywa z pieniądzem kruszcowym, chce utrzymać związek między jednym a drugim pieniądzem. Twierdzi, że wartość pieniądza rentowego wzrośnie najwyżej o 10% ponad wartość pieniądza kruszcowego, to też ci wszyscy, którzy nie będą mogli otrzymać pieniądza rentowego, będą zawsze wiedzieli, ile maximum muszą dopłacić, chcąc wymienić pieniądz kruszcowy na papierowy.

Law zastrzegł, że proponowany system parlament ma prawo zmienić, a nawet całkowicie znieść. Zastrzeżenie takie miało na celu zdobycie jedynie zwolenników systemu, względnie zapobieżenie krytyce. Autor przypuszczał, że krytyka byłaby mniejsza, jeśli byłaby pozo-

---

226 Law nie ograniczał działalności banku jedynie do wypuszczania not i interweniowania na rynku ceny ziemi. Równocześnie miał on zajmować się pewnymi operacjami handlowymi. Środki na tego rodzaju operacje bank miał czerpać z zysków, pochodzących z emisji not. Widać tutaj już zalążek koncepcji „Systemu", którego realizacji Law podjął się we Francji.

stawiona swoboda zmodyfikowania względnie zlikwidowania nowego systemu pieniężnego. Takie jednak zastrzeżenia nie dają się pogodzić z teoretycznymi rozważaniami, z których wynikała konieczność bezwzględnego wprowadzenia w życie pieniądza rentowego, mającego zapewnić szereg korzyści, a nawet decydować o rozwoju gospodarczym kraju.

4. *Sposób wprowadzenia w życie systemu pieniądza rentowego.*

Law jest przekonany, że system pieniądza rentowego przyjmie się bez trudności i bez stosowania przez władzę państwową przymusu dzięki następującym okolicznościom.

Każdy, kto będzie chciał kupić ziemię, będzie musiał posiadać pieniądz rentowy, gdyż bank nie będzie sprzedawał majątków za pieniądz kruszcowy, przy czym rolnicy nie będą przyjmowali pieniądza kruszcowego, gdyż jedynie pieniądzem rentowym będzie można dokonywać spłaty długów w banku, emitującym noty i udzielającym rolnikom pożyczek.

Ponieważ za pieniądz rentowy będzie można kupować ziemię, równocześnie będzie można kupować za niego wszystkie produkty ziemi, przyjmując noty, stanowiące prawo do ziemi, równocześnie otrzymuje się prawo do nabywania wszystkich produktów ziemi.[227]
Na zarzut, że ci, którzy nie potrzebują ziemi, nie będą przyjmowali not, autor odpowiada, że przecież niewielu spośród tych, którzy przyjmują i posługują się monetami srebrnymi i złotymi, potrzebuje kruszców szlachetnych dla bezpośredniego użytku, lecz jedynie w celu do-

---

[227] Oeuvres complètes, o. c., s. 208—211, t. I.

konywania sprzedaży i zakupów towarów; przyjmują oni noty tylko dlatego, że przy ich pomocy mogą wymieniać towary. Podobnie jak pieniądz kruszcowy, będą oni przyjmowali noty rentowe. Ponadto noty, reprezentujące ziemię i produkty ziemi, będą cieszyły się większym popytem, niż monety złote i srebrne o bardzo ograniczonym zastosowaniu.[228]

Ponadto Law był zdania, że ludzie, rozumiejąc istotę, znaczenie i korzyści oraz dogodności, jakie daje system pieniądza rentowego, chętnie będą posługiwali się nowym pieniądzem. Tutaj odgrywa rolę jeszcze jeden ważny wzgląd: ludzie będą zdawali sobie sprawę z tego, że noty posiadają wartość, nie wynikającą z funkcyj monetarnych, przeto będą odznaczały się stałą wartością.

Równocześnie Law bardzo liczy na poparcie, jakiego systemowi udzieli król i właściciele majątków ziemskich. Jeżeli rolnicy zdecydują się wprowadzić w życie i utrzymać system, dzięki temu, że stanowią klasę, mającą duże znaczenie gospodarcze, przyczynią się do tego, że noty rentowe łatwo będą obiegały, a złoto i srebro zostaną pozbawione swej roli monetarnej. Obowiązek płacenia rent w tym pieniądzu wystarczy, by pieniądz całkowicie się przyjął.[229] „...zależy od Jego Królewskiej Mości i właścicieli majątków przyjęcie się nowego pieniądza w handlu i innych zapłatach bez stosowania najmniejszego przymusu oraz wykluczenie monet złotych i srebrnych, gdyby tylko zastrzegli oni na przyszłość płatność rent i innych kontraktów w tym nowym pieniądzu. Reszta ludności będzie się nim posługiwała dzięki temu, że można by otrzymać produkty

---

228 Oeuvres complètes, o. c., s. 208—209, t. I.

229 Ib., s. 214, t. I.

rolne za monety złote i srebrne. Dzierżawca byłby zmuszony wymieniać produkty na pieniądz, którym zobowiązał się płacić dziedzicowi i w którym powinien uiszczać podatki i inne opłaty, które ma płacić Jego Królewskiej Mości".[230] Dzięki temu „wartość w której właściciele ziemi zastrzegają swe zapłaty, stanie się wartością, w której inne kontrakty będą zawierane i przy pomocy której handel będzie prowadzony".[231]

Jeśli król wyposaży noty w przymus przyjmowania, np. jeśli kontrakty i inne zobowiązania będą płatne w notach, wówczas użycie not rozszerzy się. Law nie jest przeciwny stosowaniu przymusu przy regulowaniu stosunków gospodarczych na drodze prawnej, jeśli ta metoda ma przynieść korzyści ludziom.[232] Wolałby jednak, by noty przyjęły się stopniowo bez uciekania się do przymusu, który powinien stanowić ostatni środek użyty w celu wprowadzenia nowego systemu pieniężnego.[233]

---

230 Oeuvres complètes, o. c., s. 214, t. I.
231 Ib., s. 214, t. I.
232 Ib., s. 211, t. I.
233 Ib., s. 211—212, t. I.

Rozdział III.

SYSTEM CZYSTEJ WALUTY PAPIEROWEJ

Projekt emisji pieniądza rentowego nie jest ostatecznym wyrazem poglądów Lawa na temat zreformowania systemu monetarnego. Doświadczenie francuskie oraz dalsze badania podsuwały autorowi inne koncepcje, które jednak nie znalazły odpowiedniego wyrazu, stanowią one właściwie dopiero zalążek koncepcji pieniądza papierowego i systemu manipulowanego. Istotnym charakterystycznym rysem dalszych rozważań monetarnych jest odrzucenie jakiegokolwiek bądź wartościowego materiału jako podstawy tworzenia pieniądza.

Punktem wyjścia rozważań w dalszym ciągu jest myśl wyrażona przy krytyce systemu kruszcowego i wysuwaniu pierwszych projektów pieniądza niekruszcowego. „Będę usiłował dowieść", mówi Law, „że można ustanowić inny pieniądz, odznaczający się wszystkimi właściwościami, które pieniądz kruszcowy musi mieć, jednak w większym stopniu niż srebro oraz posiadający inne właściwości, których srebro nie posiada; dlatego też pieniądz taki będzie bardziej odpowiedni do użycia, chociażby srebro było produktem Szkocji".[234]

Koncepcja pieniądza papierowego, którym można

---

[234] Oeuvres complètes, o. c., s. 82, t. I.

by z całkowitą swobodą manipulować, stanowi ostatnie stadium ewolucji poglądów autora. Law, rozpocząwszy od krytyki systemu kruszcowego i rozpatrzywszy próby, jakie podejmowano w celu usunięcia ujemnych stron pieniądza kruszcowego, wysunął w dalszych rozważaniach koncepcję pieniądza rentowego. Systemowi temu przypisywał dwie wielkie zalety: możność utrzymywania wartości pieniądza na stałym poziomie oraz możność tworzenia pieniądza bez kosztów w ilości, odpowiadającej popytowi.

Tak jak i poprzednicy, Law powraca do koncepcji „kredytu", tych różnych znaków pieniężnych, które zastępują monety w obiegu. „Przez kredyt", mówi Law, „na ogół rozumiem obietnicę pisaną albo niepisaną jednej albo wielu osób, która zastępuje monetę przez proste użycie papieru". Wyjaśnia istotę tego rodzaju regulowania zobowiązań: „Jest to tylko naśladowanie czystej i pierwotnej wymiany naturalnej, która sprawia, że daje się i przyjmuje nawzajem wszystkie towary i zaspokaja się wszystkie potrzeby przy pomocy dobrej wiary". Trochę dalej znów wyjaśnia istotę kredytu na podstawie konkretnego przykładu: „Przez kredyt we Francji rozumie się kredyt zaakceptowany przez króla, który staje się gwarantem papieru i angażuje swoje państwo, tak ruchomości jak i nieruchomości, aby odpowiedzieć wartości tego papieru".

Law uważa „kredyt" za samodzielny pieniądz, niezależny od monety obiegającej w kraju czy też złożonej w banku, względnie od wartości innych dóbr stanowiących zabezpieczenie pieniądza. Twierdzi, że jeśli nawet banknoty są związane w jakiś sposób z pieniądzem kruszcowym, nie należy przeceniać znaczenia takiego związania; należy zdawać sobie sprawę z istotnej treści pieniądza papierowego, „kredytu", a nie operować

kategoriami pieniądza kruszcowego. „Nie trzeba patrzeć na bilety banku jako na prostą obietnicę zapłaty w złocie i srebrze sum, wypisanych na nich, lecz należy traktować je jako wzajemną umowę między królem a poddanymi przyjmowania i dawania sobie nawzajem dzięki obiegowi tego papieru nietylko monet, lecz również ich realnej wartości".[235] Być może najwyraźniej przedstawia swój pogląd na tę sprawę w następującym zdaniu: „Wszystkie królestwa[236] odpowiadają wartości tego nowego pieniądza; wszystko oddaje się za niego, on będzie dawany za wszystko. Przy pomocy tego sposobu król zawsze będzie posiadał rozporządzalny środek, aby puścić w obieg w każdym czasie i w każdym miejscu wszystko, co można kupić i sprzedać niezależnie od tego, jakikolwiek charakter to miałoby".[237]

Pieniądz taki odpowiada wymaganiom, jakie na podstawie teorii można postawić systemowi monetarnemu. Nie ma różnicy między wymianą naturalną a wymianą, prowadzoną przy pomocy pieniądza papierowego. Pieniądz papierowy służy jedynie dla wymiany towaru na towar. Wymiana towarów odbywa się w taki sam sposób, jak przy systemie wymiany naturalnej.[238]

---

235 Oeuvres complètes, o. c., s. 80, t. III.

236 Law ma na myśli wartość materialną państwa, jako pewnego rodzaju zabezpieczenia i gwarancji wartości pieniądza. Wyznaje on koncepcję „zabezpieczenia", koniecznego dla zapewnienia pieniądzowi wartości.

237 Oeuvres complètes, o. c., s. 80, t. III. Nawet przy takim sformułowaniu koncepcji pieniądza papierowego widać echo dawnych poglądów. Zdaniem Lawa pieniądz winien być ściśle związany z jakimiś dobrami materialnymi. „Już ich (not) zabezpieczeniem nie są monety, lecz dobra ziemskie, domy, wszystkie produkty natury, rzemiosła i handlu w całym królestwie francuskim i we wszystkich krajach, będących pod jego panowaniem". Ib., s. 80, ods. 3, t. III.

238 Ib., s. 79, t. III.

Przy tym pieniądz papierowy posiada wszystkie właściwości, jakimi odznacza się pieniądz kruszcowy.[239]

Law podkreśla, że pieniądz papierowy, emitowany przez bank, jest takim samym pieniądzem, jak pieniądz kruszcowy. Nie stanowi on długu państwa, nie jest jego zobowiązaniem, lecz samoistnym znakiem obiegowym. Lapidarnie zalety i korzyści tego systemu wyraża w sposób następujący: „Papier bankowy jest prawdziwym pieniądzem, spełnia wszystkie funkcje, król przyjmuje go przy wpłacie podatków, aby spłacić nim zobowiązania państwa; jest to kredyt, który będą przyjmowali cudzoziemcy w stosunku do tego, jak bilans handlowy będzie się polepszał".[240]

Równocześnie Law wykazuje, że pieniądz papierowy będzie posiadał wartość zagranicą. Odpiera w ten sposób jeden z największych zarzutów, jakie wysuwano przeciwko pieniądzowi papierowemu. Ponieważ za pieniądz papierowy można kupować towary w kraju, wobec tego będzie on ceniony i zagranicą. Jest jeszcze inny powód, dla którego pieniądz papierowy będzie posiadał wartość zagranicą; kraj, wprowadzający tego rodzaju system pieniężny, będzie miał dodatni bilans handlowy: dzięki dostosowaniu ilości pieniądza do popytu wyzyska do maximum swoje możliwości rozwoju gospodarczego, co w rezultacie spowoduje wzrost eksportu towarów. Wobec tego pieniądz papierowy będzie poszukiwany za granicą w celu płacenia importowanych towarów.[241]

Law nie rozwija teorii kursów zagranicznych wskutek tego, że uczynił takie założenia, jak stałość cen kra-

---

239 Oeuvres complètes, o. c., s. 153, t. III.

240 Ib., s. 85—86, t. III.

241 Ib., s. 154—155, t. III.

jowych i utrzymywanie się ich na poziomie cen zagranicznych oraz dlatego, że stwierdził, że pieniądz papierowy co do swej istoty i roli jest taki sam, jak pieniądz kruszcowy.

TEORIA MONETARNA LAWA A SYSTEM I DALSZY ROZWÓJ TEORII PIENIĄDZA

W zakończeniu pracy „Zagadnienie pieniądza papierowego w angielskiej literaturze ekonomicznej wieku siedemnastego“[242] stwierdziłem, że „wiek siedemnasty w dziedzinie teorii pieniądza papierowego przygotował przede wszystkim bogaty materiał“. Mówiąc „bogaty materiał“, miałem na myśli te uwagi, spostrzeżenia i poglądy, które poszczególni pisarze wypowiedzieli na temat pieniądza, a których nie ujęli w jednolity system; przeciwnie, głoszone poglądy nieraz pozostawały ze sobą w sprzeczności. Podkreśliłem przy tym, że wiek siedemnasty w Anglii w dziedzinie teorii pieniądza stanowił „fundament dla dalszej rozbudowy myśli monetarnej“.

Ekonomistą, który na tym fundamencie zbudował swoją teorię, był Law. Cały szereg historyków doktryn ekonomicznych nie dostrzega tej zasługi Lawa. Traktują go jako zręcznego kompilatora, przedstawiciela „merkantylizmu bankowego“, pisarza, który barwnie umie przedstawić koncepcje i poglądy, jakie merkantylizm wysunął, natomiast nie spostrzegają istotnej zasługi Lawa, wysunięcia przez niego koncepcji pieniądza jako doskonałego miernika wartości. Koncepcję tę

---

[242] Warszawa 1936. Biblioteka Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

już poprzednio wysuwał cały szereg poprzedników Lawa, jednak w innej postaci. Wielu ekonomistów wieku 17-go trudziło się nad rozwiązaniem zagadnienia, czy i jak można znaleźć dobry miernik wartości. Wysuwano różne mierniki jak zboże, pracę i t. p. Te rozważania były niezależne od rozważań na tematy monetarne, oddzielone od teorii pieniądza; żaden z autorów nie przypuszczał, by można było pieniądz uczynić stałym miernikiem wartości, doświadczenia poczynione z kruszcowym systemem monetarnym wykazały, że nie można spodziewać się, by system ten mógł zagwarantować i zapewnić stałą wartość pieniądzowi jako miernikowi wartości.[243]

Wszystkie próby zreformowania dotychczas istniejącego systemu pieniężnego miały na celu coś innego: chodziło o stworzenie takiego systemu pieniężnego, który by mógł spełniać postulat stawiany polityce gospodarczej — dostarczenie ilości pieniądza, odpowiadającej potrzebom gospodarczym. Zjawił się cały szereg koncepcyj odnośnie do określania potrzebnego czy też koniecznego obiegu pieniężnego oraz projektów stworzenia obiegu pieniężnego odpowiednio do wymagań stawianych przez teorię i politykę ekonomiczną.

Wysuwano właściwie dwie koncepcje: pierwszą była koncepcja optymalnego obiegu pieniężnego.

Cały szereg autorów dochodził do wniosku, że w danych warunkach gospodarczych musi znajdować się określony obieg pieniężny; drogą różnych wyliczeń i skomplikowanych rachunków pisarze ci wykazywali,

---

243. Ówcześni ekonomiści przez doskonały miernik wartości rozumieli miarę, któraby pozwalała mierzyć wartości wszystkich innych dóbr w taki sam sposób, w jaki miara długości mierzy długość towarów. Zaś przez wartość rozumiano znaczenie dobra dla ludzi, które w porównaniu ze znaczeniem innych dóbr służyło dla ustalenia ceny.

jak wielki powinien być „optymalny“ obieg pieniężny, pozwalający na całkowite wykorzystanie wszystkich czynników produkcji oraz istniejących zasobów gospodarczych kraju; obieg większy albo mniejszy od optymalnego powoduje szkody; polityka monetarna miała jedno zadanie do spełnienia, mianowicie pozwalać na zwiększenie istniejącej w danym kraju ilości pieniędzy do sumy, otrzymanej na drodze obliczeń statystycznych.

Druga koncepcja wyraża się w postulacie znacznego zwiększenia obiegu pieniężnego. Przedstawiciele tej koncepcji w ogóle nie oznaczali granicy górnej takiego obiegu, w ten sposób powstawało błędne koło: istniejące środki produkcyjne mogą być uruchomione i odpowiednio wykorzystane jedynie w tym wypadku, gdy w kraju znajduje się pieniądz w dostatecznej ilości; wobec tego narzucała się konieczność zwiększenia ilości pieniądza; z drugiej jednak strony przyjmowano pogląd, że pieniądz nie tylko jest czynnikiem, niezbędnym dla uruchomienia niezatrudnionych czynników produkcji, jest on ze swej strony czynnikiem aktywnym. Dlatego też zawsze jest rzeczą korzystną zwiększenie ilości pieniądza niezależnie od stanu gospodarczego kraju. Wyznawcy tego poglądu podświadomie odczuwali pewne niekonsekwencje swego rozumowania, jednakże, wyszedłszy z tych założeń, nie umieli inaczej skonstruować swego systemu.

W ten sposób w okresie przed wystąpieniem Lawa dwie koncepcje, stały miernik wartości dóbr oraz system monetarny spełniający postulaty stawiane polityce monetarnej, były dwoma niezależnymi problemami. Autorzy na próżno trudzili się nad pogodzeniem tych dwóch zagadnień, żaden z nich nie umiał zadowalająco tego dylematu rozwiązać. Dopiero Law podjął się tego trudnego zadania. Próby Lawa nie należy oceniać

z punktu widzenia osiągniętych wyników teoretycznych, przede wszystkim należy podkreślić znaczenie wysuniętej koncepcji.

Już poprzednio zostało podkreślone, że w wieku 17-ym nagromadził się bogaty materiał dla dalszych rozważań ekonomicznych. Równocześnie tak nagromadzony materiał przedstawiał wielkie niebezpieczeństwo. Poszczególni autorzy, czerpiąc z tej skarbnicy, musieli mimowoli przejmować pewne koncepcje, które były jakby credo ówczesnych ekonomistów. Mimo, że pewne poglądy stały w sprzeczności z systemem myślenia tych autorów, powtarzali je oni wiernie i bezwiednie. Law pod tym względem nie był wyjątkiem; wysuwając oryginalne koncepcje teoretyczne, równocześnie, nie zdając sobie z tego sprawy, wypowiadał równocześnie te poglądy, które stały w sprzeczności z jego systemem, a które czasami napróżno starał się z nim godzić.

Cechą charakterystyczną, odróżniającą Lawa od wszystkich współczesnych mu ekonomistów, jest koncepcja niezmiennej wartości pieniądza oraz koncepcja sui generis neutralności pieniądza. Law wysunął myśl zorganizowania systemu pieniężnego w taki sposób, by pieniądz mógł być miarą wartości wszystkich dóbr w taki sposób, w jaki metr jest miarą długości. Równocześnie pieniądz, którego ilość równa jest popytowi, miał odpowiadać ogółowi stosunków gospodarczych i nie powodować żadnych trudności i zaburzeń natury monetarnej.

Koncepcje te Law oparł nie na dogmatycznie wygłaszanych zdaniach, lecz na ogólnych teoretycznych rozważaniach na temat wartości i wymiany oraz pieniądza; ponadto koncepcja pieniądza jako doskonałego miernika wartości łączy się w sposób ścisły z całym systemem monetarnym. Poza tym Law dowodzi, że utrzy-

manie stałej wartości pieniądza jest konieczne ze względów ogólno-gospodarczych; nie można spodziewać się, by mechanizm życia gospodarczego funkcjonował sprawnie, gdy postulat stałej wartości pieniądza nie jest spełniony. W ten sposób strona teoretyczna rozważań Lawa ściśle wiąże się ze stroną praktyczną wysuwanych postulatów i proponowanej organizacji pieniężnej.

Przejdźmy teraz do scharakteryzowania poszczególnych punktów.

Law utrzymał dotychczasowe znaczenie słowa „wartość"; wiąże z nim w dalszym ciągu pojęcie znaczenia, jakie dobro posiada dla człowieka, jednakże w porównaniu ze swymi poprzednikami wykazuje pewną pod tym względem wyższość, bada czynniki, jakie określają wartość, w ten sposób toruje drogę do koncepcji wartości i ceny, wyznaczonej przez podaż i popyt na dobra.

W teorii wymiany zerwał Law z poglądem, wyznawanym przez większość merkantylnych ekonomistów, zgodnie z którym pieniądz jest czynnikiem aktywnym, a osiągnięcie rozwoju gospodarczego i wyższego stopnia uprzemysłowienia kraju jest uzależnione jedynie od zwiększenia obiegu pieniężnego; wysunął koncepcję niezatrudnionych czynników produkcji z powodu trudności, na jakie wymiana napotyka pod względem techniczno-organizacyjnym. Odpowiednie zorganizowanie wymiany przez stworzenie właściwego mechanizmu ma usunąć te wszystkie trudności.

Wreszcie Law, opracowując teorię pieniądza, przedstawił przede wszystkim funkcje, jakie pieniądz spełnia oraz właściwości, jakimi odznacza się doskonały pieniądz oraz materiał monetarny.

Te rozważania były dla Lawa podstawą wysunięcia niektórych postulatów o charakterze polityczno-gospodarczym: dobrze zorganizowany system pieniężny

powinien tak funkcjonować, by przede wszystkim pozwalał na utrzymanie stałej wartości pieniądza, poza tym by nie stanowił czynnika, wprowadzającego zakłócenia i zaburzenia do życia gospodarczego.

Jeśli chodzi o pierwszy punkt, rozumowanie Lawa można zrekonstruować w następujący sposób: wartość większości dóbr nie ulega poważniejszej zmianie; jeśli jeden z czynników zmieni się, inne w ten sposób reagują na tę zmianę, że po przejściowych zmianach wartość dobra powraca do poprzedniej wysokości. Jeśli w tak funkcjonującym mechaniźmie wartość jakiegoś dobra czy też przedmiotu, będącego miernikiem wartości, nie zmienia się, wówczas ceny, kształtujące się na podstawie wartości poszczególnych dóbr, nie będą ulegały zmianie. W ten sposób Law widzi możliwość stabilizowania cen wszystkich, a przynajmniej większości dóbr. Jest to credo ekonomiczne Lawa; zakładając, że wprowadza się system, który pozwala na utrzymanie stałej wartości pieniądza, silnie podkreśla, że pieniądz „będzie kupował tę samą ilość dóbr po 50 latach, co dziś, chyba że dobra zmienią swą wartość wskutek jakiejkolwiek zmiany ilości albo popytu na nie".[244]

Doszedłszy do takich wyników, Law przedstawił projekt organizacji systemu pieniężnego, który by pozwalał na zrealizowanie postulatów, opartych na teorii ekonomicznej lub wysuniętych przez politykę gospodarczą.

Na tych projektach być może najbardziej zaciążyło teoretyczne dziedzictwo poprzedników Lawa. Law z jednej strony dążył do stworzenia takiego systemu monetarnego, który by pozwalał na zrealizowanie postulatu stałej wartości pieniądza oraz postulatu w pewnym

---

[244] Oeuvres complètes, o. c., s. 122, t. I.

sensie neutralności pieniądza, z drugiej zaś strony pod względem techniczno-organizacyjnym system ten powinien nieznacznie różnić się od systemu pieniądza kruszcowego. Wskutek tego proponuje stworzenie całego szeregu różnych instytucyj jedynie przez analogię takich samych, jakie istnieją w systemie kruszcowym, całego szeregu zarządzeń, które w rezultacie miały nadać systemowi pieniądza rentowego czy też czystego pieniądza papierowego cechy charakterystyczne systemu kruszcowego. Zbyt posunięta koncepcja teoretyczna napotkała na wielkie trudności przy próbie wyrażenia jej w projektach założenia instytucji monetarnej. Nierozwinięta technika pieniężna, brak całego szeregu urządzeń monetarnych, balast przyzwyczajeń, tradycyj, uprzedzeń i upodobań stanowiły olbrzymie przeszkody dla projektów skonstruowania systemu monetarnego, który by w sposób ścisły i bezpośredni odpowiadał wysuniętej koncepcji teoretycznej.

Tak się przedstawia myśl przewodnia teorii monetarnej Lawa oraz jej odpowiednik, projekt organizacji systemu pieniężnego, mającego odpowiadać postulatom, jakie zostały wysunięte na podstawie teorii i polityki ekonomicznej. Te myśli na ogół błędnie przedstawiali historycy doktryn ekonomicznych.

O błędnym pojmowaniu doktryn ekonomicznych i monetarnych Lawa zdecydowało kilka czynników. W tej pracy teoria monetarna Lawa została odłączona od jego zaleceń o charakterze ogólno-gospodarczym. Ponadto nie uważaliśmy za wskazane przedstawiać tych poglądów ekonomicznych Lawa, które bezwiednie wypowiadał z tego względu, że były one ekonomicznym credo ówczesnego okresu lub też przejął je wraz z innymi koncepcjami od swych poprzedników. Tymczasem cały szereg autorów starał się przedstawić całokształt

poglądów monetarnych Lawa, nie badając, czy te koncepcje stanowią składowy element teoretycznego systemu Lawa, czy też były przypadkowo i bezwiednie wygłoszone. To musiało doprowadzić do przedstawienia poglądów Lawa jako mozaiki pomysłów, koncepcyj, projektów i poglądów.

Wreszcie odegrał tutaj rolę poważną t. zw. „System". Niejednokrotnie autorzy mieszali poglądy teoretyczne Lawa z wydarzeniami, jakie miały miejsce we Francji. W ten sposób powstał jedyny w swoim rodzaju system teoretyczno-praktyczny Lawa.

Powstaje do rozważenia poważne zagadnienie, mianowicie w jakim stopniu „System" był dziełem Lawa, a w jakim stopniu był wynikiem działania sił i czynników, niezależnych od niego oraz w jakim stopniu posunięcia Lawa pozostawały w zgodności z poglądami, stanowiącymi istotne elementy teorii monetarnej, a w jakim były wynikiem postulatów, stanowiących nieodłączną część polityki ekonomicznej doby ówczesnej, względnie naśladowaniem instytucyj gospodarczych i monetarnych krajów, stojących wyżej od Francji pod względem techniki monetarnej i bankowej.

Law był fanatykiem swych poglądów, dążącym za wszelką cenę do realizacji swych koncepcyj teoretycznych. Napotkał on na nieprzezwyciężone trudności na drodze do realizacji swych pomysłów monetarnych. W Anglii skrystalizowała się polityka monetarna, Bank Angielski, reprezentujący sfery kupieckie, zdobył silną pozycję zwłaszcza dzięki usługom, jakie oddawał rządowi przez udzielanie mu pożyczek. Bank ten opierał emisję not na kruszcu, nie odznaczał się skłonnościami do radykalnego reformowania stosunków monetarnych i bankowych. Odpowiednia chwila dla eksperymentów monetarnych minęła bezpowrotnie. Francja zaś pro-

wadziła kruszcową politykę monetarną, nie dojrzała ona jeszcze do tego stanu, w jakim znajdowała się Anglia w ostatnim dziesięcioleciu wieku siedemnastego. Inne państwa bądź dla tego, że miały za sobą długą tradycję w dziedzinie ustalonej polityki monetarnej oraz dosyć skrystalizowany system polityki gospodarczej, bądź też dlatego, że nie reprezentowały pod względem politycznym jednolitego terytorium, nie mogły w żadnym wypadku być odpowiednim terenem dla eksperymentów gospodarczych Lawa.

Coraz bardziej postępująca dezorganizacja gospodarki francuskiej domagała się gruntownego zreformowania; po śmierci Ludwika XIV sprawujący we Francji rządy regent Filip Orleański, zainteresowawszy się projektami Lawa, doszedł do wniosku, że mogą one stanowić wygodny sposób zmieniania istniejącego stanu rzeczy we Francji. Tak więc zupełnie niespodziewanie zjawiły się odpowiednie warunki dla poddania projektów Lawa próbie życiowej.

Początkowe posunięcia Lawa na terenie Francji ograniczyły się do założenia i prowadzenia Banku Generalnego. Polityka przez ten bank stosowana nie różniła się od polityki prowadzonej od dwudziestu lat przez angielską instytucję emisyjną; jednakże osiągnięte przez Lawa wyniki daleko odbiegały od pomysłów teoretycznych projektodawcy, z drugiej zaś strony stanowiły dla Francji, która dotychczas nie znała instytucji banku emisyjnego, eksperyment dosyć wielki i śmiały. Eksperyment ten, z punktu widzenia zamierzeń Lawa dosyć skromny, wymagał dla odniesienia całkowitego sukcesu dwóch i pół lat. Odniesienie sukcesu przez tę instytucję było dla Lawa warunkiem realizacji dalszych zamierzeń i posunięć.

Wszystkie dalsze posunięcia i zamierzenia należy

oceniać z trzech punktów widzenia. Pierwszym punktem widzenia jest konieczność prowadzenia takiej polityki gospodarczej, która by dawała korzyści bezpośrednie i pośrednie rządowi. Ten moment miał wielkie znaczenie dla działalności Lawa we Francji, on niewątpliwie przesądził o możliwości wiernej realizacji pomysłów teoretycznych Lawa. Na pierwsze miejsce wysuwają się wszystkie udzielane rządowi pożyczki oraz operacje, mające na celu zmniejszenie ciężarów państwowych drogą spłat i konwersji długów. W ten sposób od początku realizacji zamierzeń Lawa na Bank, który w zasadzie miał być mechanizmem, zapewniającym eliminowanie z życia gospodarczego czynników zaburzających oraz stwarzającym stałą wartość pieniądza, spadł obowiązek oddawania usług przy przeprowadzaniu operacyj, mających na względzie korzyści rządu. Nacisk, wywierany przez rząd, był bardzo wielki. Law popełnił błąd, przypuszczając, że przez odpowiednie zorganizowanie życia gospodarczego francuskiego i scentralizowanie całej działalności gospodarczej w planowej i planującej instytucji, jaką miała być Kompania Zachodnia, będzie można wyzwolić się z pod wpływów i supremacji rządu. Od tego wpływu nie wyzwolił się, przeciwnie zwolennicy poprzedniego systemu polityki gospodarczej niejednokrotnie krzyżowali plany Lawa, mimo że posiadał on duże wpływy i odgrywał wielką rolę.

Drugi punkt widzenia, z którego należy oceniać „System", są to wpływy przypadkowe, które wynikały z konieczności chwili, czy też naśladowania instytucyj i urządzeń innych krajów, które jednak powodowały poważne skutki w dziedzinie konstruowania Systemu.

Wreszcie najmniejszy wpływ na tworzenie się Systemu wywarły poglądy ekonomiczno - monetarne, które już wyżej były przedstawione. One były przewodnią

myślą wszystkich poczynań Lawa; projektodawca przy każdej okazji podkreślał istotny cel, do jakiego dążył, rzeczywiste pobudki, jakimi kierował się przy realizacji Systemu. Nie mniej jednak te pobudki, wytyczne i cel nie zapobiegły wkradnięciu się przy realizacji Systemu całego szeregu wpływów, które w rezultacie poważnie zniekształciły realizację postulatów, wynikających z teorii monetarnej.

Wreszcie należy tutaj podkreślić jedną okoliczność, która poważnie przyczyniła się do niemożności zrealizowania Systemu w takiej postaci, która by pozwalała na osiągnięcie zamierzeń Lawa. Już poprzednio zaznaczyliśmy, że Law nie umiał stworzyć aparatu i mechanizmu, którego funkcjonowanie pozwoliłoby na realizację zamierzeń polityczno - gospodarczych. System pieniądza rentowego w projekcie przez Lawa wysuniętym nie pozwalał na realizację tego rodzaju pomysłu, a organizacja systemu pieniądza popierowego nie była w swej części techniczno - konstrukcyjnej na tyle wykończona, by mechanizm tego systemu można było puścić w ruch.

Pod wpływem tworzących się we Francji warunków i rozwijającego się biegu wypadków Law najpierw położył nacisk na realizację zamierzeń ogólno-gospodarczych, podporządkowując system pieniężny ogólnemu planowi ekonomicznemu; a gdy wrócił do realizacji swych koncepcyj z dziedziny monetarnej, tak nieszczęśliwie połączył ją z innymi zamierzeniami gospodarczymi, że w rezultacie doprowadził do ogólnego bankructwa gospodarczych zamierzeń oraz do załamania mechanizmu pieniężnego, który miał pozwolić na realizację celów przez niego wysuniętych. Law, wyzwoliwszy przez spekulację siły, które miały służyć realizacji jego zamierzeń, nie umiał ich opanować; wszystkie próby ich

opanowania zakończyły się niepowodzeniem, wreszcie musiał ustąpić, rezygnując z dalszej realizacji swych zamierzeń.

Wreszcie nie należy zapominać tutaj jeszcze o jednym czynniku, który w pewnym stopniu pomógł Lawowi w przeprowadzeniu operacyj emisyjnych i wywołaniu spekulacji, zaś w okresie późniejszym utrudnił panowanie nad sytuacją. W okresie, w którym Law wystąpił we Francji, zjawiła się w całym szeregu krajów niezwykle ożywiona działalność spekulacyjna, na którą złożył się szereg czynników, między innymi ruch kolonizacyjny, postępujące rozszerzenie obiegu pieniężnego w całym szeregu krajów, a z tym wiążąca się zwyżka cen, działalność kolonialno - inwestycyjna. Te czynniki, które wywierały swój wpływ w państwach zachodnio-europejskich, oddziaływały na sytuację gospodarczą Francji, dzięki nim operacje konwersyjno-emisyjne Lawa napotkały na podatny grunt. Z drugiej jednak strony spekulacja z miejsca pchnięta samorzutnie rozwijała się, będąc przy tym podsycana przez Lawa. Z chwilą gdy spekulacyjna działalność załamała się za granicą, we Francji również zaczęła przechodzić przez moment krytyczny. Niewątpliwie bardziej umiejętnie kierowana spekulacja we Francji nie osiągnęłaby takich rozmiarów, jak również jej załamanie nie byłoby tak wielkie.

Ta krótka charakterystyka działalności Lawa wykazuje, o ile działalność gospodarczo - polityczna Lawa we Francji łączy się z jego systemem monetarnym oraz o ile Law ponosi odpowiedzialność za wypadki, jakie nastąpiły we Francji.

Jakakolwiek byłaby ocena systemu, jakkolwiek patrzylibyśmy na poglądy Lawa z punktu widzenia jego działalności praktycznej, nie można nie doceniać praw-

dziwego sensu i znaczenia teorii monetarnej i jego koncepcji stabilizacji wartości pieniądza. Z poszczególnych myśli swych poprzedników stworzył całość, stał się twórcą koncepcji stabilizowania wartości pieniądza oraz pewnego rodzaju koncepcji neutralności pieniądza. W swych rozważaniach starał się pogodzić różne poglądy. Opierając się na wywodach teoretycznych, podał sposób realizacji swych postulatów teoretycznych.

Próba opracowania zagadnienia z punktu widzenia teoretycznego została dokonana. Jakimkolwiek krytykom może podlegać myśl tworzenia i kierowania pieniądzem przez władzę monetarną, rzucona przez poprzedników Lawa, a dopiero przez niego ujęta w system teoretyczny, wydała ona bogate plony. Law dał bodziec do dalszych rozważań monetarnych na temat polityki pieniężnej w wieku osiemnastym, w którym rozbrzmiewają echa walk między zwolennikami waluty papierowej a wyznawcami systemu pieniądza kruszcowego względnie systemu monetarnego, opartego na kruszcach szlachetnych. Bankructwo Systemu Lawa stworzyło poważną przeszkodę dla dalszego rozwoju tej myśli. W wielu wypadkach ekonomiści zamiast toczyć teoretyczne dyskusje na temat wysuniętej przez Lawa koncepcji, spierali się o możliwości praktycznej realizacji tej koncepcji, powołując się na System jako na przykład odstraszający pod tym względem. Niemniej jednak rozważania te były kontynuowane, toczone w wieku osiemnastym dyskusje w okresie „Restriction Period" w Anglii przeradzają się w spory Currency i Banking School. Z terenu dyskusji teoretycznych schodzą one na teren polityki monetarnej, znajdując swój praktyczny wyraz w reformie monetarnej angielskiej w roku 1816 oraz w reformie bankowej w roku 1844. Wreszcie w wieku dwudziestym te koncepcje znowu odżyły,

cały szereg ekonomistów wypowiada się za koniecznością regulowania i kontrolowania systemu obiegowego, świadomego i celowego posługiwania się instrumentem monetarnym, będącym ważnym czynnikiem oddziaływania na życie gospodarcze. Cóż może lepiej oddać myśl zrealizowania tego ideału, jak opinia Robertsona, który w zakończeniu swoich rozważań monetarnych wygłasza następujące zdanie: „I tak doszliśmy tam, skąd wyruszyliśmy, do faktu, że pieniądz jest sługą, a nie panem, środkiem, a nie celem".[245] Cały szereg ekonomistów wygłasza podobne zdanie; wyznają oni pogląd, że czynnikiem monetarnym należy świadomie i odpowiednio kierować. Zdaniem tych ekonomistów tylko wówczas można osiągnąć dobre wyniki.

Każdy jest świadom faktu, jak daleka jest droga od niezgrabnie i nieprecyzyjnie wyrażonych poglądów twórcy koncepcji waluty papierowej, mającej pozwolić utrzymywać stałą wartość pieniądza, do rozbudowanego aparatu teoretycznych rozważań współczesnych nam ekonomistów. Jednak nie można zaprzeczyć związku i ciągłości, jaką odznacza się ten kierunek myśli. Nikt nie może negować wpływu, jaki teoria waluty papierowej Lawa wywarła na dalsze losy tej myśli. Błędność poglądów twórcy tej koncepcji nie pozbawia jej znaczenia i wartości. Koncepcja ta podtrzymywała zainteresowanie tym problemem, które po okresie przejściowego zastoju wykazuje zwłaszcza w dobie obecnej wielkie ożywienie.

Law jako teoretyk rozumiany w ten sposób zjawia się we właściwym świetle, stanowiąc pomost między wysuniętymi poszczególnymi poglądami monetarnymi autorów angielskich wieku siedemnastego a systemami

---

[245] D. H. Robertson. Money. London 1932. S. 179.

teoretycznymi autorów wieku osiemnastego i dziewiętnastego. Jego teoria jest jednym z ogniw w łańcuchu myśli na temat stabilizowania wartości pieniądza i regulowania wielkości obiegu pieniężnego; koncepcja, która już w wieku osiemnastym obudziła się, w dalszym ciągu jest wyznawana, zmieniając jedynie swą szatę zewnętrzną odpowiednio do zmian i przekształceń, jakim ulegała lub ulega ogólna teoria pieniądza.

Józef Świdrowski

THE MONETARY THEORY OF JOHN LAW

An Abstract of a Thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of doctor of economics at the Academy of Commerce. Warsaw, Poland. 1938.

The theoretical achievements of John Law have not been as yet satisfactorily examined. Historians of economic theories have not elaborated the views and concepts, which influenced Law's monetary theories nor have they analysed the influence of Law upon the development of the theories of managed currency. They have been primarily interested in the political and economic activities of the Scottish financier in France. They characterised him from this narrow point of view.

It is very misleading and even unjust to study solely from the point of view of the so-called „System" theories and John Law's activities in France. It is necessary to examine Law's theoretical contribution independently of his banking career. Only then will it be possible to apreciate Law as a theorist.

The monetary theories of John Law are built upon two general foundations, the theory of value and that of exchange. Those theories have a very important bearing on all monetary theories of Law, especially on that of stabilising the value of money and of eliminating from economic life all disturbances and difficulties of a monetary character.

Each country, in his view, has natural possibilities of economic development, which depend on population, industry, trade, the geographical situation etc. Those possibilities can only be realised, if the exchange of goods is carried on in a proper way. Money economy is undoubtedly the best, while barter has many disadvantages.

There are various types of money economy, which depend upon the qualities of monetary material. Usually precious metals are used for monetary purposes; that does not mean that gold and silver are the best material for minting money. Money ought to be made of such material as to satisfy all requirements. First of all, its quantity must be equal to the demand for it; in such a case, its value which is determined by quantity and demand would be stable, and money would be a perfect measure of value of all other goods, nobody would be exposed to any loss on account of a change in the value of money.

Of course, there are other qualities which money must possess. For instance it must be durable, easily transferable etc.

The equality between the quantity of money and the demand for it is very important from another point of view. The demand for money is determined by many factors among which the state of national industry and production plays the most important part. When the demand for money is wholly satisfied, a country does not encounter any difficulties and obstacles so far as the monetary aspect of its economy is concerned. Law is of opinion that monetary circulations in different countries ought to be in proportion to the economic importance and the possibilities of development of countries. In other words, if the demand for money is

totally satisfied, there will not be any disturbances of a monetary nature and the ideal of sui generis neutral money will be reached, enabling economic processes to be carried through in the same way as if there were no money at all.

The rate of interest and the prices of goods are a practical guide to a proper monetary policy. If they do not change, there is an obvious proof that the monetary policy of a country is conducted properly. Those theories form the basis for certain suggestions concerning the reconstruction of the existing monetary policy. The metallic monetary system is subject to much criticism; first of all, the quantity of metallic money cannot be changed proportionately to the changes in the demand for it. Moreover, in the present system, there does not exist a machinery which could adjust the supply of money to the demand for it. Law says: „Tho the Parliament could give Money to the People, in als great Quantity as there Occasion: the Parliament could not justly know what Sum would serve the Country, for the Demand changes".

Law points out that there were attempts to remove the disadvantages of the metallic monetary system; but such attempts did not yield satisfactory results. As a final conclusion he says: „In order to remove a want of money, it is necessary to create new money, which would be as useful, convenient and sure as coins".

He is of the opinion that real estates may be a good basis for a new money. In his later writings, he rejected the idea of a land bank and land money, he adhered to the view that a pure paper standard is the best system, if properly organised.

The above synopsis contains only the most important guiding ideas of Law's theory which contributed

much to a further evolution of the concept of managed currency.

Law found many followers who developed his ideas often quite unconsciously. His importance in the domain of monetary theory has been undoubtedly much greater than is generaly believed.

SPIS RZECZY

Str.

Przedmowa 5

Bibliografia 17

I. Prace Lawa 17

II. Zbiorowe wydania prac Lawa i studia bibliograficzne 21

III. Opracowania teorii i działalności Lawa . 21

IV. Prace, poświęcone specjalnym zagadnieniom z dziedziny teorii i działalności Lawa . . . 26

TEORIA PIENIĄDZA

Rozdział I. Teoria wartości 33

1. Istota wartości. (Definicja wartości, użyteczność, popyt, ilość dobra, kształtowanie się wartości dóbr) 33

2. Zmiana wartości dóbr na skutek zmiany popytu i ilości 38

Rozdział II. Wymiana dóbr 42

1. Istota wymiany dóbr — wymiana jako ostatnie stadium produkcji 42

2. Organizacja i rozwój wymiany a rozmiary produkcji (wymiana naturalna, wymiana pieniężna) 43

Rozdział III. Teoria pieniądza 53

1. Istota pieniądza 53

2. Funkcje pieniądza 54

3. Materiał monetarny (wymagania, stawiane materiałowi monetarnemu, właściwości materiału monetarnego, rodzaj materiału, używanego dla celów monetarnych) 55

KSIĘGARNIA
ANTYKWARIAT
DOM KSIĄŻKI
№ 187718

Str.

4. Ist[illegible] . . . 58
5. Zal[illegible] ıgranicz-
nyc[illegible] tatywnej
w[illegible] . . 60
6. Poı[illegible] . . . 62
7. Wa[illegible] a zmia-
na[illegible] i pienią-
dza[illegible] ądza do
popytu na niego) 66
8. Wymagania, stawiane systemowi pieniężnemu 69

POLITYKA PIENIĘŻNA

Rozdział I. System kruszcowy 79
1. Charakterystyka systemu kruszcowego . . 79
2. Zagadnienie usunięcia niedogodności i wad systemu kruszcowego 86
3. System kruszcowo-banknotowy 98
Rozdział II. System pieniądza rentowego 103
1. Teoretyczne podstawy systemu 103
2. Istota, organizacja i funkcjonowanie systemu pieniądza rentowego 111
3. Projekt organizacji banku rentowego . . . 113
4. Sposób wprowadzenia w życie systemu pieniądza rentowego 117
Rozdział III. System czystej waluty papierowej . . . 120
Teoria monetarna Lawa, a system i dalszy rozwój teorii pieniądza 125
Streszczenie po angielsku 143
Spis rzeczy 147

BIBLIOTEKA NAUKOWA WAP
30300/2